

Újhold

VAJDA ENDRE: ODYSSEUS ÉS ULYSSES
NEMES NAGY ÁGNES: VERS
KÉRY LÁSZLÓ: A BÉKA (NOVELLA)
FAZEKAS LÁSZLÓ: VERS
MÁNDY STEFÁNIA: VERS
SPIRA GYÖRGY: FÉLELEM (NOVELLA)
VIDOR MIKLÓS: VERS
ROMÁN GYÖRGY: A MENYASSZONYIRUHÁS
LEÁNY (NOVELLA)
DARÁZS ENDRE: VERS
RÁBA GYÖRGY: VERS
SZAUDER JÓZSEF: A „HAJNALI RÉSZEGSÉG“
ÖRVÖS LAJOS: VERS
DEVECSERI GÁBOR: ACHILLEUS ÉS PRIAMOS
CSORBA GYÖZŐ: VERS

KILÁTÓ:

LENGYEL BALÁZS: KASSÁK LAJOS
SOMLYÓ GYÖRGY: KÖLTÖK ÉS UTAK
TÓTH SÁNDOR: EIDOLON, A KETTŐSKÉPLET

KÖNYVEK:

SZABOLCSI MIKLÓS: HUXLEY ÉS CINI
KOSZTOLÁNYI ÁDÁM: FREUD: EGY ILLUZIÓ
JÖVŐJE
BÓDI LÁSZLÓ: R. M. RILKE: MALTE LAURIDS
BRIGGE FELJEGYZÉSEI
RÁBA GYÖRGY: SZERB ANTAL: GONDOLATOK
A KÖNYVTÁRBAN
RÁBA GYÖRGY: DARÁZS ENDRE:
KUNYHÓ FÜSTTEL
HERNÁDI JÓZSEF: HAMVAS BÉLA:
ANTHOLÓGIA HUMANA
PÁNDY PÁL: BENJÁMIN LÁSZLÓ:
A BETŰÖNTÖK DIADALA

TARTALOM:

	Oldal
<i>Vajda Endre</i> : Odysseus és Ulysses	1
<i>Nemes Nagy Ágnes</i> : Vers	11
<i>Kéry László</i> : A béka (novella)	12
<i>Fazekas László</i> : Vers	21
<i>Mándy Stefánia</i> : Vers	22
<i>Spira György</i> : Félelem (novella)	23
<i>Vidor Miklós</i> : Vers	31
<i>Román György</i> : A menyasszonyiruhás leány	33
<i>Darázs Endre</i> : Vers	41
<i>Rába György</i> : Vers	42
<i>Szaunder József</i> : A „Hajnali Részegség” motivumának története (irodalomtörténeti tanulmány)	43
<i>Örvös Lajos</i> : Vers	53
<i>Devecseri Gábor</i> : Achilleus és Priamos	54
<i>Csorba Győző</i> : Vers	58
KILÁTÓ:	
<i>Lengyel Balázs</i> : Kassák Lajos	60
<i>Somlyó György</i> : Költők és utak	61
<i>Tóth Sándor</i> : Eidolon, a kettősképlet	65
KÖNYVEK:	
<i>Szabolcsi Miklós</i> : Huxley és Cini	68
<i>Kosztolányi Ádám</i> : Freud: Egy illúzió jövője	69
<i>Bódi László</i> : R. M. Rilke: Malte Laurids Brigge feljegyzései	71
<i>Rába György</i> : Szerb Antal: Gondolatok a könyvtárban	73
— <i>Darázs Endre</i> : Kunyhó füsttel	75
<i>Hernádi József</i> : Hamvas Béla: Anthológia Humana	76
<i>Pándy Pál</i> : Benjámin László: A betűöntők diadala	78

ÚJHOLD

negyedéves szépirodalmi folyóirat. *Mándy Iván*, *Pilinszky János*,
Somlyó György közreműködésével szerkeszti: *Lengyel Balázs*.
Szerkesztőség: Budapest, XI., Bartók Béla-u. 28.

Kiadja: *Misztófalusi Könyvesbolt*, Budapest, IX., Köztelek-u. 4/b.
Felelős kiadó: *Szűz Rezső*.

Az „Újhold” kiadásában december elején megjelent
Nemes Nagy Ágnes:
Kettős Világban

című verskötete, mely a fiatal költőnő első versgyűjteménye.
Ára 3 forint.

ODYSSEUS ÉS ULYSSES

(A KALAND MORFOLÓGIÁJA)

Joyce regényének legfontosabb szava a címe. Ez a cím úgy érkezett meg a formabontó huszadik század legforradalmibb lelkű írójának koncepciólós tudatába, mint ahogy egy meteor robban szét a leírt hosszú fénycsáv után. Ez a fénycsáv roppant pályája nem más, mint a világirodalom, amelynek egén a téma első nagy megfogalmazójától, Homérostól kezdve — vele indul az európai irodalom — epigonok és népszerűsítők, álmodók és utánfogalmazók alkotásaiban szüntelenül ott villódzott ez a név, míg újra teljes érvényt nyert Leopold Bloom történetén keresztül. Ennek a két névnek pillérére fel lehet építeni a kaland morfológiájának hidját, ezt a vizuálisan groteszk, és csak elméletileg elfogadható konstrukciót, mert, míg egyik fele klasszikus — a szó legősibb értelmében — a másik a legtelítettebben modern. És csak így tudják képviselni azt a roppant változást, a metamorfózisok szellemét, mely egész emberi életünknek ténye és az átváltozás ovidiusi szeszélye mögött megmutatja az alaktani azonosság szüntelen önmagát ismétlő törvényszerűségét.

A nietzschei-spengleri történeteszemlélet megajándékozta az embert annak lehetőségével, hogy élettani egészet lásson a jelenségekben s ez a tárgyhoz alkalmazkodó vívmány a mindaddig legfőbb morális dedukciók és szintézisek csúcsáig eljutó vizsgálódással szemben lehetőséget nyújtott arra, hogy az idő pecsétjét saját tárgyszerűbb figurái szerint is felismerhessük az események és történések tényein. Ez a morfológiai szemlélet oldotta el a szalagot a kultúrák nagy virágcsokrán, s attól kezdve mindenki számára nyitott kísértés marad, hogy egybefüggő világtörténet helyett kultúrák külön tenyészetét lássa, amelyek szerkezeti szempontból megfelelnek egymásnak, de egyikből a másikba éppen úgy nem vezet út, mint ahogy egy szegfűről nem lehet orchideát sarjasztani.

Estztikai gyönyör és filozófiai pesszimizmus a két legjelentősebb eredménye ennek a szemléletmódnak, amelyet önmaga paradoxaként talán a *szellem materializmusának* lehetne nevezni, mert hiszen egyformán megvan benne az anyagnak röghöz-kötött determináltsága és az különös szeszély, amely talán az élet immanens képzelőerejéből táplálkozik és az ösztönök vak egyformaságán túl a formák játékát és osztódását, virágbaborulását, kígyózását, irizálását és bujkálását választja működési területének.

A morfológia illusztrálására keresve sem lehetne alkalmasabb példát találni, mint Homéros és Joyce műveit, már csak azért sem, mert az utóbbi szándékosan mutat rá a címnek a tűzírásával és az írás mögötti rendkívül bonyolult, a kommentárok szerint a legvégletebben kidolgozott szimbólikus jelentéstartalommal arra, hogy minden újakezdés véglegesen csak a réginek ismétlése, viszont lehetetlen bármilyen régít újra ugyanazon azonosság szerint elismételni a szüntelenül áradó herakleitosi időben.

Az Ulysses, mint tudjuk, az Odysseia-nak az ismétlése, viszont ez az ismétlés éppen olyan rejtett, éppen annyira áttételekkel teljes, hogy az író mutatópálcaja nélkül bizonyára nagyon kevesen jöttek volna rá. És ezen a különbözőségen lehet lemérni a két kultúra roppant távolságát és gyökeres más-ságát. Mert ha az antik kultúrkör homéridáinak és a Homéros-utánzóknak eljárását nézzük, alig lehet mást észrevenni, mint árnyalati különbséget. Elég itt Vergi-

liusra gondolni, akinek Aeneis-Homéros egybevetése alig haladja meg egy iskolai feladat kereteit, mert hisz nyilvánvaló a kedves sablónos párosság: az, hogy a latin költő művének első fele az Odysseiát, második része az Iliást követi, stb., stb., egyidejűleg persze ki is lehet mutatni a stoikus római költő világnézeti különbségét a görög mintakép „derűjével” szemben, viszont ugyanakkor a világlátási azonosság annál szembeszököbbé válik és ez az, amit az alkotás klasszikus formájának lehet nevezni. Ha a klasszicitás nemcsak történeti segédfogalom, hanem állandó filozófiai érvény akar lenni, akkor kodexét elsősorban Homérosban, s aztán az egész antikvitásban találja meg. Ennek a klasszicitásnak két diametrikus metszópontján — az időben előre és visszafelé — az archaikus és a modern áll: az archaikus, amelyet talán az ősmítoszok szűkszavúsága és töredezettsége, a Gilgámes-világtól a Kalevaláig a mítoszok kötőanyag nélküli, gyakran balladai analógiás elemekkel dolgozó önszerkesztésmódja reprezentál, míg az utóbbi végső fejlődése fokán a prousti-manni-joycei alkotásban találja meg képviselőit.

A klasszicitás Homérosban egyformán érintkezik a realiztikussal és fantasztikussal, s lényege éppen az, hogy arányt teremt a kettő között. Homéros szeme éppen olyan sóváran csüng az ég csillagsodáin, mithológikus kulcsot ad a jelenségekhez és az olympusi isteni machinériának, ravasz egyszerűségével ejti ámulatba a „befejezett tények” logikájától meghökkenő olvasót, mint amilyen otthon érzi magát az élet pásztori örömei vagy merkantil bonyodalmai között. Odysseusnak egyformán jelzője „az isteni”, és „a sokatpróbált” s mikor álruhában önmagát jellemzni, nem mulasztja el megjegyezni, hogy „nagyon ért a vagyonszerzéshez a földi halandók közt”. Egyébként az a naivitás, amelyik a Homéros iskolás értelmezései után szinte átment a köztudatba, egy rendkívül bonyolult társadalmi élet és kultúrárintkezés szövevénye: és a szigetlakó királyok nagymosást végző lánykái mögött szüntelenül ott van a Földközi-tengeri műveltség nagy lencséje, amely az egész ősműveltséget Homéros korában bizonyára egyetlen pontban gyűjtötte össze, Kréta szigetén. Odysseus, a vidéki, aki büszke a szülőföldjére, vagy legalább is minden nosztalgiaja oda viszi haza, a kecskepásztorok és kondások közé, a venyigés hegyek árnyékába, mégis szívesen lenne az, aminek kiadja magát álruhában, krétai, a karcos szigeten, ahol

*közepében a borszín tengernek, szép dús partját a habok körülöntik;
rajta kilencven város, azokban számtalan ember.*

*Nyelve kevert: mindnek más és más: vannak achájok
és ós-krétaiak, büszkék, s velük ott a kydonok,
s három dór törzs, isten-szülte pelasgosi néppel.
És Knószos nagy vára, kilenc évig, hol a legfőbb
Zeussal társalgó Minós tartotta a székét ...*

S Homéros szavain kívül a filológusok azt is nagyon jól tudják, milyen emléke- és művelődés-rétegek rakódtak le az Odysseia-ban s ezeket a rétegeket hogyan olvasztotta egybe a klasszikus arány. Alakoknak és eseményeknek ez a mindenki által plasztikusnak, szobrászínak tartott kifejezés-módja, a keletkezése pillanatában tökélyre jutott művészet nyugodt plain-airjével fürdeti a különböző elemekből, de egyetlen, differenciálatlan formáló-elv alapján teremtett alkotást. Szokták emlegetni, hogy a klasszicizmus főként típusokkal dolgozik, s ez az állítás nem is jár messze a valóságtól. Annyit kell még kiegészítésül hozzátenni, hogy ez a tipizálás kiterjed az életformákra és a világ egész szemléletére, de annyira „testhezálló” művészi kivitelében, hogy ugyanakkor megőrzi az egyéni formákat is és nem mossa el a különbséget a valóság különböző árnyalatai között, csupán rendkívül sűríti, válogatja és árnyéktalanná

teszi a tényeket. Mi, akik hozzászoktunk a pszichológiummal átítatott cselekvések ábrázolásából származó részletességhez, alig tudjuk rekonstruálni azt a klasszikus tudatot, amely ezeket a csiszolt és megszerkesztett, de a domború felület mögött rejlő világból semmit át nem engedő ábrázolásokat az emberközelség ujjongásával fogadta. Ma, az oldalakon keresztül dühöngő tengeri viharok leírásai után talán szükszavúnak tartjuk azt a tíz-húsz sort, melyet Homéros esetenként az elemek tobzódásának szentel, ugyanakkor azonban a kortárs, akiben még *elevenen* éltek a szent történetek varázsszavakra emlékeztető, sokszor misztériumi használatra szánt archaikus formái — ez a forma újul meg, balladai rövidséggel a Védákban, a Bibliában, a perui hitregékben, a babyloni ékiratokban, az Eddákban, a primitív népek meséiben — szinte fizikumukban érezhette a haladásnak a sebességét, mely az orphikus összszavaktól Homérosig vezetett. Körülbelül ugyanezt a lépést tették meg a hinduk is, a Védák szűkszavúságától, a Mahabharata színbontásáig, amely a barokk zsúfoltság ellenére is a világlátásnak ugyanazt a klasszikus-realista fokát mutatja, mint a homérosi eposzok.

A görög naivitásnak ebben az aranyfürdőjében úszik Odysseus nagy kalandja, Trójából való hazatérésének számtalanszor elmondott története, mely hivatva van, hogy Joyce Ulyssesében, — a világirodalom talán legcopernicusibb fordulatával — a modernség nihilista szintékozlásává és ami talán még több — szinképelemzésévé váljék. Mechanikusok *szikrapróbának* nevezik azt az eljárást, amikor a fémek keverékanyagait úgy akarják megállapítani, hogy közzörűvel tüzet pattintanak ki belőle. Tudják azt, hogy az egyszerű vas szikrája olyan, mint a hulló eső, a széntartalmúé csillagokat sziporkázik, a kénes galyszerűen elágazik, a wolframtartalmú angyalhajként visszahajlik, és így tovább, a szerint, hogy milyen anyag van benne. Joyce ezt a szikrapróbát hajtja végre a kalandon irodalmi vonatkozásban, s akkor, amikor Leopold Bloom hirdetésszerző ügynök 1904. június 16-án átbumlizik Dublin városán, útjának különböző állomásain szikraszerűen pattannak ki a különböző irodalmi stílusok: realista ábrázolás, elemző lélekbetúrás, zilált expresszionista élmény, romantikus hangulatban-úszás, mesélő elszínezés, rideg táviratstílus, körmönfont üzletiesség, biblikus naivítás, fantaszttikus vízió, gyermekded sillabizálás, játékos szótorna, szokványos sláger-dudolás.

Joyce művével kapcsolatban hamisan élt a köztudatban, hogy az egyetlen szintelen mélylélektani massa, amely egy ember minden gondolatát hűségesen megőrzi, s egyetlen kulcs van hozzá: a tudat ismerete, amely mechanikus működésében feldolgozza a benyomásokat, appercipiál, asszociál, spekulál vagy fantáziál. Ezzel kapcsolatban nevezték a művet tudatregénynek; s minálunk például nem kisebb olvasónak, mint Szerb Antalnak szájából érte az a meglepő és nagyon is igazságtalan vád, hogy hőseinek fantáziája túlnyomórészt az anyagcsere körül forog. Ennyiben különben az antik hős is vállalná vele a közösséget, mert hiszen Odysseus is a gazdag phaiák lakomán azt sürgeti, hogy

*csak már hagyjatok enni, akárhogy búsul a szívem.
Mert nincs semmi kutyább a gyomornál: gyűlöletes, hisz
hogy vele gondoljunk, mindenkor rávesz erővel,
bárhogyan is búsulunk, s ha szívünknek gyásza van, úgysis;
mint ahogyan most én szívemben gyászolok, az meg
folytonosan küld enni meg inni, feledteti mindazt,
mit szenvedtem, s míg meg nem telik, egyre sanyargat.*

Nem kell rabelaisi hősnek lenni ehhez, elég a homérosi realizmus is, amely az alvilági eidolonokat is éhesen hajtja a vérhez, hogy sötét táplálékától megszí-

necedjenek és pillanatra ismét beléjük költözzön a lélek. A tápláló vérnek ez a mithosza — amelytől nem idegen a középkor skolasztikája sem, elég Dante nagyszerű purgatóriumi fejezetére gondolni a nemzészről és a szellemtestről, úgyszintén a fausti szerződés-kötés fekete mágiájú szertartására, — lobog csak tovább mindennapi anyagiságában, mithosztalanul, de a mithosz szüntelen lehetőségével az Ulyssesben. És áll ez természetesen a másik központi ösztönre, melynek leplezetlen feltárása miatt Joyce botránykövé lett, úgy, hogy az angol prudéria nemcsak szimbólikus, de valóságos máglyára is ítélte megjelenése idején: a szexualitásra. Akár a Lawrence-i új ígéhirdetés extázisa hozza magával, akár a puritanizmus modern Upton Sinclair-féle képviselői hangoztatják éles vagy öblös hangú torkukon, az Ulysses olvasói és bírálói joggal ismételhetik a schilleri-bölschei tétel profánul, vagy ha úgy tetszik, obszcénul fogalmazott változatát, hogy a klasszikus istenek a genitáliákba költöztek.

Elég elolvasni Bloomné nagy regénybefejező belső monológjának arcpirító őszinteségeit, az őszinteségnek azt a szemérmetlen fajtáját, — amely ellen még Boccaccio egyébként romlott hősnői is tiltakoznak, ha a nyílt bevallásra kerül sor, — hogy az ember Homérosban a romlatlanság és tisztaság nemes bölcseit lássa. S éppen ez a legkiáltóbb morfológiai különbség a két világ közt, mert hiszen Homérosz alapjában véve ugyanazoknak az ösztönöknek szálaiból sodorja a történetet, mint Joyce, vagy Flaubert, vagy Tolsztoj, vagy bármelyik modern szerző. Ha Victor Hugo rávillantó szava, — mikor Homéros univerzalizitását hangsúlyozva bizonyítja, hogy minden megtalálható benne, — a két homérosi eposzból kiemeli a házasság két végétét: Helénát és Penelopét, gyanútlan kézzel az ösztönöknek ugyanabba a világába nyúl be, amely később deziluzionista és fin de siècle regények nagy alkov-témája lesz, és a különbség csupán az emberi tudat atmoszférájának sűrűségében rejlik, amely mulatságossá, drámaivá, vagy fülledtté teszi ezeket a történeteket. Mert hiszen kalandjai során Odysseus is megfordul a Vénusz-barlangokban, csak hogy minden tannhäuseri lelkifurdalás nélkül, tudva azt, hogy legföljebb ugyanazt teszi, mint az istenek, (Calyso maga is isten, Kirke nem kevésbé). Sőt Démodikos szájáról elhangzik Aphrodite és Ares kalandja, akik halként ficáinkoltak a szemfüles, de mégis felszarvazott isten-férj sodronyhálójában, s bizony a vaskos borközi anekdoták palettájára kívánczik a zárójelenet, amikor az egyesereglett istenek hahotázva nézik a póruljárt párt, s olyan megjegyzéseket tesznek isten létkre, hogy különbek a „csehókban” sem hangzanak el, hol Bloom és kótyagos költő-védence Stephen Dedalus éjszaka kujtorognak. S igazán csak az erősebbek vérengző hatalmi ösztöne képes a morálnak érvényt szerezni magának azzal, hogy elpusztítja Agamemnonnt és Klytemnesrát, az Odysseia két sötét árnyékát vagy lenyilazza a kérőket, kiknek hada, mikor Hermes vijjogva vezeti őket az alvilágba, csatlakozik a szerelem és féltékenység többi sebesültjéhez. Mert például Heléna meglepően jól tudta egyensúlyozni életét a csábító Páris és a megcsalt férj, az állandó epithetonnal szökének becézett Menelaos közt.

Mikor az apját kereső Telemachos megérkezik hozzájuk Spártába, emberi számitás szerint körülbelül ezüstlakodalmuk táján járnak, s olyan megértően turbékolnak, mintha közben nem pusztult volna el a nő miatt egy egész város, s mikor Heléna kalandja szóba kerül, az isteneket hibáztatják. S ugyanakkor a bontakozó görög etikum kiformalta Penelope alakját, a hűséges otthoni várakozóét, akinek azonban szintén megvan a magához való esze és a kérepek szerepe azért játszik szüntelen az erkölcsi relativitás mérlegén, mert Penelopénak egyik szeme hűségesen pihen ugyan Odysseus elhagyott ágyán, a másik viszont, minden szép szó ellenére, arra sandít, hogy mi lesz, ha a hős mégsem jön haza.

Bloom, a joycei Ulysses, a sorstól inkább Helénát kapott osztályrészül, mint Penelopét, a személy szerint is inkább Menelaos mint Odysseus, mintegy jelezve, hogy a kaland modern morfológiája megfosztotta hősi szerepétől s inkább a hányatott ember portréja rajzolódik ki dublini kalandjaiból, mint a kérők közt szétcsapó, haragos igazságtevőé. Mert itt van a nagy különbség a két hős között, hogy Bloom úgy indul el reggel éjfélén is túlnyúló útjára, hogy tudja: felesége délután 4 órakor látogatót fogad, bizonyos hangversenykörút megrendezésével kapcsolatos dolgok megbeszélése céljából, mert az asszony különben énekesnő, s valószínűleg ez az együttlét nem múlik el az ő felszarvazása nélkül. Munkája alig van, közben „társadalmi kötelességeinek” tesz eleget, vagy szállodák, kocsmák, bárók kilincse fordul meg kezében, s megéhezik a természet rendje szerint, s mindaz megtörténik vele, amit „a természet rendje” ilyenkor magával szokott hozni.

Itt van a sokat emlegetett joycei ultranaturalizmus keletkezési góca, mert ilyen körülmények között természetes, hogy a hős gondolatai is gyakorta forgatják ezeket a képzeteket. S mivel Bloom útja majdnem kilátástalan, hiszen nem tudja elejét venni a dolgoknak — kényelemszeretettől nem is akarja — a regény alaptónusa szinte nihilistamód sötét, ugyanakkor azonban nem akarja szétvetni a világ kereteit. Az ember tragédiája, amely a hegeli vonalvezetésű történelemben valóban a makrokozmos és mikrokozmos tragédiája, itt a Szent Antal-i kiábrándultságnál és önkínzó keserűsénél jóval vidámabb Huxley-féle irraison pojáca-táncává válik, mintegy hosszú korttyá a Gide immoralitásának itálából, melyre annyira szomjazott Joyce századvégé; ő húszegynéhány éves volt akkor s lelkeben kavarogva kergették egymást a Kierkegaard által felidézett válság démonai, vagy Joyce fiatalkori kedvenc olvasmányainak, Ibsennek és Strindbergnek morál-láncokat csörgető kísértetei.

Joyce különös trükkjei és különös megszállottsága az, hogy ebbe a kavgó századvégbe beilleszt egy görögöt, aki kellő közönnyel és öntudatlansággal, belső hasadások nélkül, meg tudja őrizni ilyen környezetben szüntelen fogékonyságát, mozgékonyágát és eleveenségét, amely nélkül egy igazi Odysseus el sem képzelhető. Hogy valaki Írország vicinális fővárosában, az angol impérium árnyékában a huszadik században görög lehessen, ahhoz problémátlan jötmének kell lennie, s így formálja meg az író hősének alakját egy Magyarországból bevándorolt zsidóból. Bloomot annyira nem érdekli Dublin ir nemzeti fájdalmának és kakaskodásának komédiája, amennyire szorító pántként fonódik az a másik hősnek, Telemachus alteregójának, Dedalusnak mellé. Nem hiába kiált fel ujjongva az ifjú; amikor a könyvtárba, hol éppen vitatkoznak, betéved Bloom, hogy: ime egy görög! Mert az ő nyavalyájára, erre a furcsa hiberniai betegségre, Erin városában, ez az egyetlen orvosság, ez a problémátlan és mítosztalan lét, amely a hasadt hamleti öntudat helyett — mint minden komoly baj általában, ez is családi bajokból származik: bizonyítja körmönfontan és kissé zavarosan a nagy könyvtári beszélgetésben — homogén egységként zárja magába a világot. Vagyis görögösen, a görög létnek azzal a winckelmanni romantikájával, mely a renaissancétól Hölderlinig és azon túl minden klasszikus egyensúlyt áhító lélekig szüntelen nosztalgia tárgya volt. (Milyen érdekes ennek az írországi görögnek a portréja Szentkuthy Orpheusának hindú királyfia mellett, aki ön maga narcisztikus szemléletébe merülve, felkiált: A legszebb görög Indiában született!)

De, hogy a szikraprobához visszatérjünk, vagyis ahhoz a ponthoz, ahol Joyce, mint mondani szokás, forradalmasította a regény technikáját: az Ulysses morfológiai eltérései leginkább stílusában, szerkesztői elvében, szóval az egész mű kivitelezésében nyilvánulnak meg. Az ismertetések feladata, hogy elmondják

a könyv tartalmát és a kommentárokat, hogy az összes rejtett vonatkozást felderítsék, elsősorban az Odysseia megfelelő párhuzamait, amire különben maga a szerző mutatott rá. Jelen sorok írója bevallja, hogy ezeknek a kommentároknak nem járt utána, de annál revelálóbb erővel él benne a két műnek az impressziója és ami összeköti őket, s egyúttal alcíme is e tanulmánynak: *a kaland morfológiája*. Tulajdonképpen egyetlen kalandról van csak szó, s amíg a téma Homérostól napjainkig elérkezik, lemarad mellőle több mint két és félezer év kifejező akaratának rengeteg változata, de az Ulysses mégis elégséges arra, hogy megérezzük rajta keresztül a modernséget.

A nietzschei *Menschliches, allzu Menschliches* szálló igéje lebegi körül mind a két alkotást, s ismét hangsúlyozni kell azt, hogy ami a klasszikus szemléletben még központi helyzetet foglalt el, az itten kikerült a perifériákra. Ortega, a nagy dehumanizáció-megszállott, a modernségnek nem kevésbé szenvedélyes elemzője, bizonyára nehéz helyzetben volt az Ulyssessel szemben, mikor nagy tanulmányát megírta arról, hogy mint esik ki az emberi a művészetből. Joyce műve nemhiába paradox alkotás, éppen ezért zsúfolt forma-problémái ellenére is olyan sűrű esszenciáját oldja a humánumnak közel két millió betű tengerében, hogy szokványos realista regényíróknak sok kötetre telt volna belőle. Mert aki ennyit tud egyetlen egy napról mondani, mennyi mondanivalója lehet azokról az eseményekről, amelyek valóban kiemelkedőek és valóban zsúfoltak! És most jön megint a joycei paradoxonnak második csiszolási felülete, amikor bebizonyítja és erre, mint kényszerűsége, Ortega is utal, hogy a legeseménytelenebb nap is tud olyan izgalmas lenni, mint amilyen a legszedítőbb kaland, ha valaki megfelelően kezeli a formát.

Mert mi tulajdonképpen a homérosi műnek a legfőbb varázsereje? Talán az izgalom, amely összeszorítja az olvasó szívét és zsigereit? Mindenki végrehajthatja magán a különös kísérletet, hogy a kaland, Odysseus izgalmas útja, távolról sincs abban a hangnemben Homérosnál elmesélve, hogy felvehetné a versenyt az „izgalom mestereivel”, amivé a modern irodalom-konfekció az esztétikai gyönyörködtetést színtelenítette. Hiszen a görögök úgyis mindent tudtak hősről, s őket nem fenyegette a modern amerikai kis mozigangsterek trükkje, akik azzal zsarolják a közönséget, hogy elárulják a bűnügyi film gyilkosát, ha nem kapnak egy dollárt. Hogy Homéros mennyire klasszikus, ismét az a kiegyensúlyozott arány mutatja, hogy egy olyan mű, amely kizárólag formai magasrendiségének köszönheti a századok hódolatát, tökéletességét el tudja rejteni az emberi mögé. Ezzel szemben Joycenál a hősök lassan ürüggyé válnak, hogy alkalmat adjanak a szerzőnek arra, hogy végigjártassa mindazokat a stílusformákat, amelyek az epikumot, ezt az ősi és a mítosszal legrokonabb hagyományt, évszázadokon keresztül magukon hordozták, az epikumot, akár picaresque érdeklődéssel, akár realista aprólékosággal vagy romantikus páthosszal. Az ilyen dehumanizációt természetesen szívesen megbocsátjuk a szerzőnek, mert, mint már említettük, az életnek hallatlan töménységével kárpótol érte.

Joyce központi problémája — nyilvánvaló — az, hogy miképpen lesz valamiből irodalom és ami a hozzá hasonló keserű lelkeknél természetes is; mire való az egész irodalom? Akkor, amikor a lehető legpolifonabb hangszereléssel próbálja végig a különböző stílusokat, nem a hiú művészgögg és öntetszelgés vezet, hogy milyen tökéletességre jutott, hanem a nyugtalan és korbácsoló felismerés, hogy tulajdonképpen ezzel sem fejezte ki azt a teljességet, amely minden hozzá hasonló, idealista típusú alkotónak lelkében él, de amelyről fogcsikorgató kínjal mégis kénytelen lemondani. Beéri azzal, hogy millió könyv helyett megír egyet, millió ember helyett egyetlen, azt is csak egy kiválasztott na-

pon, de akkor úgy, hogy orgiázó szilajsággal veti magát egyik változathól a másikba, mint az aszkétikus hajlamú kéjencek, akikről a lélektani vegykamrák fekete falai beszélnek.

Irjunk le egymás után kikapott részeket az Ulyssesből.

„Hosszú csikokban folyt a Cock-tóból a bő víz, ellepve a zöldesarany homoklagunákat, dagadva, ömölve. Mindjárt elúszik a körisfabotom. Várni fogok. Nem, továbbmenni, elfolyóban sűrölja majd az alacsony sziklákat, továbbfolyik. Jobb túlesni az ügyön. Hallga, négyszavú hullámmel: sziszó, hrssz, rsztisz, ussz. Vizek heves lélegzete, tengeri kígyók, ágaskodó lovak, sziklák fölött. Sziklacsé- szébe csurran: placcs, placcs: hordókba szoritva. És ha elsurrant, elhallgat a nyelve. Csörgedezve folyik, messze folyik, áradó habpocsolya, kibomló virág.”

Ez a rész Stephen Dedalus tengerparti sétájából van kiszakítva. Hozzá kell tenni, hogy ugyanakkor még megfordul élmény-csapkodott tudatában száz más kép, kezdve távoli emlékektől, egészen megszemélyesített elvontságokig. „Foglya vagyok ennek az élő mindennek” — döngi a belső monológ, de az égő mindenén kívül foglya a sötétnek is, a belső árnyak, amelynek falaira szüntelen rajzol, jassz-nótákat, vagy erynnisz es emlékeket, a szerint, hogy alkotásra éhez ő tudata — mert Stephen verset írni ment le a tengerpartra — mit dob fel a mélyből. Nála ez egyszerre freudi alsótudat, élmények elsüllyedt anyagából és metapszichikus ösköd, a fogalmak atomjait romboló disszociálással. De tegyünk újabb szövegpróbát.

„A Nelson-oszlop előtt a villamosok lassítottak, váltóra futottak, kocsi cserélték, elindultak Blackerock, Kingstown és Dalkey. Clonskea, Rathgar és Terenure, Palmerston-park és Upper Rathmines, Sandymount Green, Rathmines, Ringsend és Sandymount Tower, Harold's Cross felé. A Dublini Egyesült Villamos-társaság rekedt kalauza bögte: — Rathgar és Terenure!

— Mehet, Sandymount Green!

Jobbra és balra egymás mellett csengve-döngve egy duplatetejű és egy szimplatetejű kocsi indult el az állomásról, lefordult az alsó részre, ment egymás mellett.

— Palmerston, Park, indulás!”

Hozzá kell tenni, hogy ez egy külön kis fejezet, amelynek címe: *A hiberniai főváros szívében*. Körülbelül félszáz ilyen realitás-töredék sorakozik egymás után fejezetté vágva az Ulysses egyik részében, ugyanolyan exaktsággal konzerválva olyan jeleneteket, melyeknek az a hivatásuk, hogy ordítsanak belőlük a jelentéktelenség és a point hiánya, mint ahogy orvosok készítik el preparátumaikat. Pár fejezettel odébb a realitás szimultán tükörtermét mutatja be, amikor megelevenedik előttünk a dublini utca, számtalan járókelőjével: (Odysseus Krétájában hemzseghettek így az emberek), hogy az egészséget betetézze az alkirály kivonulása; most egyetlen fejezetben az utcán járkáló összes szereplő együtt van. S rögtön utána a következő fehér tajtékot veti a szöveg:

„Bronz arany mellett hallotta a patkóvasak ércdöngését.

Imperthnthnthnthnthss.

Szilánkot szed sziklakemény hüvelyk körmén, szilánkot.

Rekedt süpő! És az arany tovább pirult.

Rekedt süpő tütyült.

Fütyülte: Kékvirág az

Aranytoronyos hajban.

*Pattanó rózsza selyemkebel selymén, Kasztília rózsája
Trilláz, trilláz: Idolores.*

Kukk! Mi van az... aránykapukban?

Őn kiáltott szánakozón a bronzhoz.

S egy kiáltás, tiszta, hosszú, lüktető. Hosszanható kiáltás."

És így tovább másfél oldalon keresztül. Mi ez? Kétségtelenül a szirének éneke, úgy, ahogy földi képekből szőtt, mégis földietlen zengéssel eljut, nem Odysseus, hanem Bloom, nem fülébe, hanem valahova máshová: mégcsak nem is a tudatába. Ez már rég túl van a tudaton, rárajzolódik valahogyan a költészet metafizikus egére, amikor az ihlet zenét akarna, zenét, hangok sikoltását és összehajlását, és helyette hangok csörömpölnek, amelyeknek fülsértő fájaldalmasságát olyan jól ismerik Faremidoban, de amely nélkül a „dosszirik” (így nevezett Karinthy minket, embereket) nem tudnak élni és talán boldogtalannak is éreznék magukat. És milyen remek, hogy ezek a szirének az Ormond-bárban ülnek, és szirénavoltuk mellett egyéni életük is van.

S a nagy paródiák fejezetéből:

„a fentemlített nemromlandó árut nevezett vevő nem zálogosíthatja el, nem helyezheti letétbe, nem adhatja tovább és semmilyen más módon nem ruházhatja át másra, hanem az most és továbbra is nevezett eladó egyedüli és kizárólagos tulajdona, mellyel tetszése és kívánsága szerint szabadon rendelkezik mindaddig, míg nevezett összeget nevezett vevő fentebbi módon nem fizette meg nevezett eladónk, mint a mai napon megállapodásba vétetett... stb.”

S a következő oldalon:

„Lenn a szép Inisfeilban van egy birtok, a Szent Michan birtoka. Őr-torony nyúlik fel a közepén. Ott alszanak a nagy halottak, ahogyan életükben aludtak, nevezetes harcosok és királyiak. Kedves föld, annyi szent, csobogó vizekkel és bőhalu folyókkal, ahol a koltly hancurozik, a lapcsa, a pirosszárnyú ponty, a félszegűszo, a gadóc, a lazac, a rája, a durda, meg a többi vegyes apróhal és a víz mindentéle más lakója, olyan sok, hogy nem győzi őket elsorolni az ember.”

Néhány oldallal később:

„Herr Professor, Luitpold Blumenduft, a jeles tudós, szakértői kihallgatása során előadta, hogy a nyakcsigolya hirtelen eltörése és a gerincoszlop ebből következő megszakadása az orvostudomány beigazolt hagyományai szerint olybá tekinthető, mint ami kikerülhetetlenül előidézi az illető ember idegcentrumainak göci ingerét, miáltal a corpora cavernosa pórusai olyan gyorsan kitérülnek stb.”

S csak egyetlen nevet:

„Nationalgymnasiummuseumsanatoriumsuspensoriumsordentlicherprivatdozent-generalhistoriespezialprofessordoktor Kriegfried Ueberallgemein.”

Vagy:

„Hát erre a polgártárs elkezd beszélni az ír nyelvről, és a tanácsülésről, meg miegymásról, a sok nimolistáról, aki nem beszél a saját nyelvét, Joe pedig minduntalan belekotyog, mert valakiről lepiszkált egy foncsit és Bloom is téstázik hozzá stb.”

Egyetlen fejezeten belül változik ez a sok hang és még sokennyi különböző próbát lehetne kiragadni a szövegből, üzleti nyelvre, jassz-nyelvre, tudományos-

ságra, nemzeti specialitásra, tájszólásra, közbeszédre, halandzsára, mesére, és így tovább, de ugorjunk át a nagy fantasztikus drámára, a dublini örömtánya Walpurgis-éjszakájára, ahol a szereplők közt, az embereken kívül mint önálló szereplő megjelennek a csengők, a szappan, a gomb, a karikák, a ruha-csattok, a holt kéz, a sapka, a gramofon, sőt a világ vége is, mindmegannyi megszemélyesítés, hogy méltó szcenirozással szolgáljanak az emberben élő mithosz-teremtő ösztönhöz.

Florry.

(Bambaságba süllyed, titokban keresztet vet.) A világvége!

(Aporodott női szag párázik ki belőle. Ködlő sötétség tölti be a teret. A levegő ködön át künn a gramofon túlharsogja a köhögést és lábcsozogást.)

A gramofon.

Jeruzsálem!

Nyisd ki kapuid és énekelj.

Hozsannát...

(Rakéta száguld fel az ég felé és szétpukkan. Fehér csillag hull ki belőle, hirdeti minden dolog pusztulását és Éliás második eljövételét. Végtelen láthatatlan kifeszített huzalon a zenith és nadir között kanyarog hanyatt-homlok a Világ Vége, kétéjú octopus skót szolgaruhában, kalapban és tarka skót szoknyában a Mansziget Három Lába alakjában.)

S utána a Világ Vége szólal meg, a groteskség kedviért skót kiejtéssel. Mert ebben a fejezetben, amelyik gondolkozástól iszonyodó agyak számára bizonyára értelmetlenségek tömege, semmi más nem történik, csak az, hogy a szó (hogy milyen jelentősége van, Joyce számtalan szójátékából kitűnik) varázserejű és kimondva rögtön képpé válik, ami különben ugyanazt a formáló elvet mutatja, mint Goethe görög Walpurgis-éje, vagy Ibsen Peer Gynt-je, ahol a mult bünei épp úgy megszemélyesítve jelennek meg, mint az Ulyssesben, vagy mint E. T. A. Hoffmann karneváli kavargása a Brambillo hercegnőben, ahol a tánc önkívülete szavakat csíhol a tárgyakból: papalín a pantomim így válik reciprokká — s tulajdonképpen ez érvényes magára a homérosi világra is, hogy arról se feledkezzünk meg, csak ott minden még mint hiteles mithologia szerepel.

Joyce modernségében éppen az az izgalmas, hogy szellemlátó erővel vállalja a viziót, mint az élet formateremtő erejét, akárcsak az a magyar költő, aki az utcaszögletén találkozott Hannibállal, s akinek versét tanulmányunk mottójául írtuk. S még csak egyetlen példát vegyünk, a fáradt Bloom álombaringását, abból a káté-szerű részből, mely kérdés-felelet alakjában dolgozza fel Bloom hazatérését.

„Kik voltak útitársai?

Szinbád, a Tengerész és Tinbád a Szekerész és Csinbád a Cserepész és Binbád a Betegész és Kinbád a Kegyszerész és Linbád a Levelész és Finbád a Fellegész és Sinbád a Seregész és Dinbád a Dereglyész és Ginbád a Gereblyész és Vinbád a Verebész és Minbád a Melegész és Csinbád a Csenevész és Enbád az Egerész.”

Hogy is hangzik Odysseus elszunnyadása Homérosznál, miután, akárcsak Bloom, elmeséli kalandjait elalvása előtt feleségének?:

„Ez végső szava volt, s ráugrott ekkor az édes testlazító álom s gondját szétoldta szívének.”

A jó álom mindenkire úgy száll, mint Odysseusra és Penelopéra, de ami Bloommal történik, az a legszélsőségesebb színbontás és varázslat, életbe

költözött Ezeregyéjszaka, foszló fátyla az ember ezer csillaggal hímzett szélső tudatának. Kosztümöt visel, mint általában minden, ami modern. Ha Wilde az álarcok igazságáról írt, tudta, hogy a ködnél illanóbbá teszi mögötte a valóságot s édes testvére volt Pirandellónak, aki ember és szerep kérdését állította életművének középpontjába, vagyis a viszonylagosságot. Lehet Joyce művét úgy folytatni, mint ahogy ő folytatta a Finnegens Wake-ben, a formabontás szenvedélyével, nem kímélve a szavak testét sem, amire az Ulyssesben is adott már ízelítőt, vagy haladhat az irodalom úgy, ahogy Powys üti le a vitális-intellektuális skáláját a Glastonbury Romance-ban az epikum anyagának, a kalandnak morfológiája ugyanazt az ábrát fogja mutatni, széttépett színes életcafatókat, melyeket a művészet háromszögű tükrök kaleidoszkópikus szépségé és szimmetriává változtatnak.

Mert tegyük hozzá, hogy a szépség szüntelen ott bolyong a regény lapjain, akár egy vak koldus alakjában, aki átbolyong Dublinen, és alakja kísértetiesen merül fel messze oldalak távolában, akár egy szentimentális sóhajban, akár a fantázia tüzijátékában, akár virágosan elszórt szavak hímporában, akár a „nedves éjkék gyümölcscsel teleaggatott égi csillagfában”. Mert a szépség önmagát igenli s különös, hogy magának az egész regénynek is az utolsó szava egy mámoros Igen. Bloomné — kis szentimentális hűsevő virág — mondja el ezt harminhét oldalas egyetlen mondatból álló monológjának végén, ahol az életnek minden nosztalgiája és szennyes hordaléka együtt van, de ez az igen főként a vitalitásnak szól.

Lehet-e olyan nemet mondani, amelyik több az igennél? Ezt a nemet az mondta ki, aki Homéros és Joyce mellett egyetlen világirodalmi jelentőségű megmutatója Odysseus alakjának: Dante. Poklában a hős elmeséli utolsó útját (úgy látszik, hiába tűzte bele evezőlapátját a porhanyó földbe), a roppant tenger csábítását, mely nem hagyta otthonában, hanem útnak indította, túl Herkules oszlopain, nem bánva, hogy soha nem tér haza, és teste leszáll az örvényes vízfénkre; de az étellel szemben engedelmeskedett a *gondolatnak*, ennek a nagy metafizikai bujtogatónak, a jelenségek földi káoszára, efemer virágzására, múló lét-habzsolására nemet mondó erőnek. Így érezte ezt Dante szépségnek s így érezte a transzcendentális érzületű középkor, melynek késői apostola, a modernség palástjába bújt Baudelaire, az utolsó középkori lélek, olyan művészetéről álmodott, mely „megnyeri az angyalok tetszését.”

VAJDA ENDRE

Jegyzet. A magyar közönség a karácsonyi könyvvidéyben majdnem egyszerre kapta ajándékba Homéros és Joyce műveit.

Homérost Devecseri Gábor ültette át (Uj Idők Irodalmi Intézet kiadása) s a leghűségesebb és belátható időn belül legköltőibb Odysseia-fordítást nyújtotta. Néhány törmelék szótól eltekintve, mely új kiadásban kiküszöbölhető, szánkba adja az antikvitás izeit, talán csak ez arómája nem olyan aszú, mint az eredetinek.

Joyce Ulyssesét Gáspár Endre fordította le (Nova Irodalmi Intézet kiadása) s bizonyára egyetlen nyelven sincs még ilyen tolmácsolása a nagy forradalmi angolnak. Aki Joyceot meg akarja ismerni, nyugodtan rábízhatja magát, csak a gondos összehasonlítás mutatja, hogy néha kevésbé zengő, kevésbé könnyed, kevésbé merész, viszont szuverén és biztos és amit esetleg egy fordulat visszaadásánál elmulaszt, azt többnyire pótolja máshol.

V. E.

TAVASZ FELÉ.

*A Bak-téritő homloka világol,
faragva hitből és politikából:
észak felé közeledik a nyár.
Emeld fejed, emeld a fénybe érett
búvó erőd, s világos gyöngeséged,
betűzd ki létem. a nap merre jár?*

*Mozdonyok zúgnak, csörtetnek az estben,
termékenyül a földbe-ásott fegyver,
a hal mind sikosabb ikrát terem,
csúsós a test. Fajtámat nem csodálom,
sejtjeimen nem csörgedez családom
hálóját mégis hogy bontja a rend?*

*Micsoda halvány izzószál a tájban?
Fényháló, bomló, sűrű-rajzú ábra,
ágasbogas, fémes, szökő virág,
az űr alól kilángol sűrű bokra.
magasodik ragyogva és forogva,
opálkarokkal reng az égen át? —*

*Nemcsak a lét — nem vérem száz alakban
emelkedik agyamban láthatatlan,
a rend élteti éltető szemem,
s egymásba-fonva, ágbogas virágként
isteneit megtermi majd a szándék,
és önmagát a nyiló értelem!*

NEMES NAGY ÁGNES

A B É K A

Tükön ül már. A háború fecsegővé tette az embereket, érzelgőssé, alig lehet velük rendes dologról beszélni, ha egy kicsit berúgtak. Csupa nikkal minden, fortyog egy teagép, rózsaszínen, kéken, sárgán, mint lámpák a ködből, világítanak a pálinkák a füstön át. A mélységben, a kocsma fenekén dumálnak és danolnak talán, mintha zongora vinnyogna közbe és gitár — hogy jön ide gitár? —, de egy gölyalábú szék magasán kuporogva csak sejti ezt. „Nem a tudat határozza meg a létet, hanem a társadalmi lét a tudatot” — fölbukkannak ilyen iskolai igazságok, most mit kezdjen velük? Hiába vesz most egy tételt, a másikat már nem tudja utána gondolni, ami természetes is, kétnapi munkaszünet s most az első és második nap boldog határán s huszonnégy órája az a mennyei malacvisongás — sikított ő is, mint egy kismalac — a japán bodegában, ilyen visitást nem csapott évek óta, Budapest óta. Hiába vesz valami gondolatot, boldogan ül a magasban, a mesgyén, két nap között, ez az idő még senkié. Tegnap berúgott és ma újra, de ma az örömtől, le tudná harapni a fejét ennek a szószátyárnak, Gregor Sztepanovnak, örömeiben meg tudná enni, annyira mérgecsíti. Varjacska a charkovi gyorsal jön, korán le kell feküdnie, hogy ki tudjon menni elébe, és Zoscsenkát, az aranyfürjecs két és Ivánt, a kis menyétet is hozza magával, az ő langyosnyakú kis csibéit, ezt a két kis drága bocsot, a két tündért, hogy is van csak: a két gyerkőcöt hozza haza Varjacska mamájuk, Isten áldása rajta. Kér egy menetrendet és megnézi pontosan, bár ez fölösleges, szépen felkel majd, félkilencre beállítja az ébresztőt és megkérdezi *telefonon*, az ő okos kis telefonján, nem igaz?

Eközben Gregor Sztepanov, ez a szótömlő, csak önti a magáét:

— Nézd csak barátocskám, nem először fordult elő velem, hogy valami büzhödségbe, nyomorba tapostam, igazán semmi jogom állítani, magam is nyakig benne voltam, talán tudsz róla Iván Ivanovics, szerelmes testvérem és elvtársam, nem ez volt az első eset, elhiheted, sőt még rendkívüli sem volt különösebben, mert láttam azon a vidéken föld alá fúrt lyukakat is, amikben nem görények laktak, hanem emberek, én nem is tudom már, szívem, talán az tette, hogy a villanegyed után következett mindjárt, amelyet alaposan átbolygattunk, ismered azokat a kékcsempés fürdőszobákat, lágy papirgöngyölegek a klozetban, igazi szőnyegek és igazi gobelinek, ezüst és üveg ládászámra, egy csomó szemét, szeretnél belerúgni, tenniszütők és sítalpak egy kamrában, lágynézésű, magashomlokú nők, lehelletnyi mellük van, a faruk beleférne a féltenyeredbe, majd megőrülsz, mész közöttük a géppisztollyal, szeretnéd harapni vagy csókolni őket, de inkább a kacatokat rúgod porrá, félnek, mint az istennyila, azt hiszik el vannak veszve, de te már mész is tovább, nem bántod őket, nem bántod a holmijukat, mert nem proli vagy most, hanem katona, egye meg a fene őket, mész tovább, mert — ez az én esetem — orvos is vagy, jobban vigyázol, maradjanak a francba, mész előre, a város felé, a bérházak felé, váratlanul tüzet kapsz s a dühtől fogcsikorgatva fekszel a járdaszélen, páncélosok jönnek, felmászol egyre és visz befelé a városba, ott rohadjanak meg a villák, ahol vannak, de mit magyarázok annyit...

— Mit vajjon? — kérdezi magában, hallani sem lehet, oly csendesen, Iván Ivanovics. Őt örömeből úgysem lehet kiforgatni, öt perc még és visszavonhatatlanul hazamegy, talán meg is fürdik, a kék csempével egyébként igaza van, itt mindenhol fehér, egyformán mindenkinek, de mindenkinek. Annuska a legokosabb nő, akit életében látott, Varjacskát sem leszámítva, mert az ő édességei közt csak melleleg van ott az okosság — Annuska egy imádandó okos, akit fokonzint fedezett föl és szeretett meg, ahogy lejárt a nyomdába. „Iván Ivanovics elvtárs, maga remek tördelő”, „Azt gondolja, szerkesztőné elvtárs?” Milyen henye szavak ezek az ő pontos szavai mellett. És végül: „Annuskám, kislányom, hogy is mondjam...” „Nem akarsz velem találkozni többé?” „Igen”. Lélekzetnyi kis csend s aztán nem látta, aztán a japán bár, vad öröm, aztán ez a viszonylagos józanság és közben mindig a hiánya Annuskának, akit még mindig szeret egy kicsit, de annál jobb így, oly tiszta, nyers érzés üresnek lenni tőle. S holnap Varjacska, Zosczenka és Ivánka, drága halacskaik jönnek a charkovi gyorssal. Jól emlékszik még vajjon, hogy tíz körül van az érkezése?

— ... és betoppanok ott az első vagy második emeleten a nyomorba, egy konyhába, hatalmas, toronyszerű proliház, mint egy vár, hosszú, körbefutó rács a folyosókon, a lépcsőház szabadon leng a pince és a padlás közt, még lift sincs, nem lett volna szabad, hogy meghasson, hogy megleljen ez a konyha, én nem tudom, talán azok a rohadt villák tették, egy nő ült az asztal mellett egy hokedlin, mint az anyám, mint a testvérem, csak sokkal szebb, egy ronda vízcsap a sarokban s ő csupa rémület és fáradság, miért van fenn, miért nincs lenn a pincében a többiekkel, gondolom, a feje be van kötve, hogy öregebbnek lássék, két keze az ölében, vörös és rövid ujjak, de a nyaka olyan, hogy meg kell bolondulni tőle, legjobb, ha megölöm, töprengök, érted ezt a disznó helyzetet, épen őt, pontosan ezt s már nyugtatom is magam, mért jött föl, mért nem maradt a többiekkel, mért fél és mért olyan reménytelen és fáradt, mért nem tudja, hogy mért jövök? Beigazítom a pisztolyt, aztán, tudod hogyan van ez, elsírom magam és legszívesebben lerögnék a lába elé, de csak kifordulok onnan, az Istenit, mi ez, még szeretőmnek se akarom, a frász verje ki ezt a háborút, amit őértük csinálók...

— Telefonom van. Két hete beszereltettem.

— Mit mondasz, elvtárs? Kedves cimborám, mit mondtál?

Szegény, olyan részeg, hogy sajnálnivaló. De ebből elég most ennyi. Félkettő, hazamegy, hogy kialudja magát s reggel telefonálhasson.

— Mondtam, hogy ehetett előzőleg, mielőtt jöttem, mert kenyér volt az asztalon, de ő az ölében tartotta a kezét és nem nézett rám. Kitalárod, miért? A nyaka csupa vér egy vasszilánktól s ő halott.

Iván Ivanovics lenyel egy pohárral erre a szomorú közlésre, aztán megy a fogashoz a kabátért és a kucsmáért, nyújtja a kezét Gregornak.

— Szervusz — mondja neki raccsolva, pofozkodó gúnnyal, amiért a másik ennyire elázott.

— Szent cimborám, — motyog az — jóéjtszaka!

Ezt ő magáról mondja, ez a kítünő Gregor, akinek egy kortyot sem lenne szabad innia, a bárshék ormáról.

— Csókolom Varjacskát és a kis levelibékákat — dűnnyögi még, mintha sohasem akarna leszállni onnan.

— Csak bízd rám, elvtársam. Jóccakát! — kiált bele az általános kocsmazajba, zsebregyűri a maradék pénzt és megy.

Kilépve az utcára, mintha világos nappalba lépne egy fojtott bányából. Nem a fény persze, — világosnak sötét ez, a szürkén derengő hó, a holdhideg lámpák — hanem a levegő minősége, ahogy a torkára fut, imént még mintha zsiros vattacsomókat nyelt volna, most már langyos jeget nyel, mert hideg sincs tulajdonképpen. Az alkohol, akár egy szellem a füttyentésre, most kiröppen belőle, könnyed búra-formán a feje fölé borul, mint egy baldahin, mint egy ejtóernyő, mely alatt rangosan lépked, mely viszi őt lágyan, szinte lépni se kell. Mégis a földön jár, mert nyikordul a hó alatta, zenél és sír, örül és jajgat. S ő üresen Annuskától, egy régi szereptőjére gondolva, elhatározva, hogy nem bajlódik villamossal, megý a lakása felé, fürödni, aludni, telefonálni és így tovább.

„Ebben mégis igaza van Gregornak — kezd gondolatfélétet formálni, — a mi harcunk nem állhat meg itt, a világ összes prolijáról van szó, a jó öreg Marx is így gondolta. Nem adhatjuk alább, mint az egész emberiség és ennek érdekében sürgetnünk kell a fejlődést, megállni semmiesetre sem lehet, legkevésbé középben, ahol most tartunk. Mert vegyük példának Magyarországot...”

De nem veszi, mert makacs párazat száll az agyára, beharmatozza a nyújtózkodó gondolatokat, álomba harmatozza őket, pihenjenek még. A gondolatlor végéről valami apróság, csöppnyi horgacska fönnakad benne, a többi leszakad. Csak éppen valami abból az országból, az évek pince-mélyéből, Budapestből, semmi más e pillanatban, mint Mancika, de ő is csak egy pillanatra s leginkább a haja színe — bronzvörös — s valami a melle és a hasa habkönnyűségéből, egy pillantra betölti azt a helyet, amit Annuska oly boldogító-üresen hagyott. Annuskára most nem gondol, csak Mancikára, de aztán rögtön Varjacskára is, aztán arra a holt lányra a konyhában, aztán két kis levelibékára. „Nincs abszolút szabadság” — próbálkozik megint az értelem, de lesüpped újra a párába, a harmatba. „Van valami — s ez csak homályos dünnögés belülről, a világért sem válasz-forma az értelem iménti fölhorgadására, — ami emlékeztet a szabadságra, egy-két üres pillanat, mikor magunkra és régi kedveseinkre gondolunk. Ó, ez sírnivaló, ez a fertelmes ellágyulás, azonnal abbahagyni, ha értelmesen nem lehet, ne gondolkozzunk sehogy, irány hazafelé, lefeküdni, telefonálni...”

Ès nem gondol semmire, csak megý a havas utcákon, nyikorgó, csilingelő, halkán sírdogáló lépésekkel, kikapcsolódva, üresen. A járda, mint egy fehér szalag, sétál a talpa alatt hátrafelé, akárha gép mozgatná azt a járdát, mert a lába meg se mozdul, úgy tetszik. Csukottak már a redőnyök, erre egy lélek se jár, a parkon — öntudatlanul, mert nem gondolkozik — fél átmenni. A fákról néha pengve hull le egy későre maradt levél, a fák odvában mókusok alusznak. Felnéz az égre s egy fehér holdat lát, csendesesen ül a köd mögött, de ő nem tudja, hogy az a hold. Aztán visszabilentli a fejét s egy titkos pendülés belül, mint valami óraütés, örvendő jelzi a szendergő tudat számára, hogy nem hosszú már az út, pár szemvillanás és hazaér.

Ekkor valahonnan, talán egészen közélről, a nevéen szólítják.

— Iván Ivanovics.

Első gondolata, mely ebből az álomszerű szédületből a felszínre bukkan, hogy még mindig a parkban van, elaludt egy fa alatt, mint a mókusok. A hang, az ijedtség, a serkenés megállítja, de nem a fák közt: utcán van ismét, nem messze hazulról. Előbb a háta mögé kémlel, az utca fehér,

mint a hab — erre jobb a világítás — és csendes és üres. Aztán előre fut a szemével, a sarokig, ahol be kell fordulnia, ahonnét már csak pár lépés hazáig. Egy lélek sincs arra sem. Átnéz a másik oldalra, fölnéz az erkélyre a feje fölött. Minden fehér és mozdulatlan vagy kék árnyékba süppedt és dermedő. És nagyon hideg van. Már lépne tovább, mikor újból a nevét hallja:

— Iván Ivanovics.

Lágyan és egészen közlő. A hang majdnem suttogó, nem tudni, férfié vagy nőé. Gyöngéden és halkan zeng, nem úgy mint mikor rászólnak valakire, inkább úgy, mint mikor felismernek valakit, akit nagyon vártak. Már nem néz semerre, mert holtbizonyossággal tudja, hogy nincs ott senki. Csak borzong, megtelik félelemmel, lehunyja a szemét és vár.

És a hang harmadszor is megszólal:

— Iván Ivanovics.

Most még lágyabban, mint az imént, parányi fenyegetés — vagy könyörgés? — vegyül belé, félelmetes. A megfenyegetett test önkénytelenül összerándul, a fej lesunyít a mellre, de a szem csukva marad. És úgy fog maradni mindörökké, érzi most, mert szeretné, ha úgy maradna, annyira fél. A hang *alulról* jön.

Egy pillanatra újból könnyű nedvesség rebben az agyára s értelmének és ösztöneinek ebben a villanásnyi szünetében kinyitja a szemét. Előtte a havas járda s a csillogó fehérségben, fél lépésnyire tőle egy fekete folt. S már látja, már tudja, hogy mi az. Egy lányököl nagyságú kecskebéka ül előtte a hóban, fejét szeliden félrebillentve fölnéz rá.

— Te szólítottál — kérdezi mosolyogva, mert már el is felejtette iménti félelmét, újból Mancikára gondol és Varjacskára, a két kis angyalkölyökre, és most még Annuskára is, a nyomdára is, a szakszervezeti ülésekre is, majdnem mindenre, teljes és éber öntudattal. Látja, hogy milyen kómikus ez a béka itt, egészen belepirul, mintha szégyellné magát miatta. — Te szólítottál? — kérdi hangosabban.

— Igen, Iván Ivanovics. Ments meg engem.

— Különös egy béka lehetsz te — kacag Iván Ivanovics, — a hó megolvad körülöttem és emberi hangon szólsz hozzám és olyan lágyan, hogy a szívem is megolvad.

— Ó, Iván Ivanovics, ne mondj nekem ilyeneket, mert azt hiszem, hogy tréfálsz velem, ahogy egy békával szokás, aki kettőig se tud számolni.

— S te tudsz talán?

— Már hogyan tudnék! Nem is vagyok én béka tulajdonképpen, Iván Ivanovics, hanem egy elvarázsolt királylány...

— Na nézd!

— ... és csak akkor változom vissza, ha valaki megszán és hazavisz magával.

— Várj csak. Úgy érted, ha én most felveszlek és becsúsztatlak, mondjuk, a zsebembe és hazaviszlek és ott...

— És ott beteszlek az ágyadba...

— Na nem, én a fürdőszobára gondoltam.

— Muszáj az ágyadba — mondja a béka bánatosan, — egyébként nem ér semmit.

Iván Ivanovics elgondolkozik, de nagyon hideg van, szeretné már befejezni a beszélgetést.

- Mondjuk az ágyamba. Akkor?
- Akkor én visszaváltozom királylánnyá. Addig tart a varázslat.
- És szép leszel?
- Királylány.

Ezen megint töpreng vagy két mondatnyit, aztán hozzáveri talpát a hóhoz.

— Szajhamód hideg van, bocsánat a kifejezésért. Na, jöjjön elvtársnő. S fölmarkolja a békát amúgy kesztyűsen és gyűri be a kabátja zsebébe, a régi villamosjegyek közé.

És most csak mellekre gondol. A Varjacskáé csupa nyugtalanság, míg blúz feszül rajta, minden mozdulatra ugrik és toporzékol, összecsapásra készen. De ha kiszabadul a ruhák préséből, nyugalmasan és szelíden buggyan a szeme elé — látja már a sötétben is, — langyos nagy hullám, melyben megmerül a keze, az arca, a szája; meleg és élő kenyér, melytől nyál fut az ínyre. A Mancikáé egy lehellet, puha kis vicc, apró téboly, semmiség. „Ilyen pici, ez nem is igaz!” Az Annuskáé lágy és határtalan, sosem tudni pontosan, hol van és mindenütt megtalálni, az egyetlen valami az egész asszonyon, ami fegyelmeztelen, ami tréfás, ami nem szigorú...

Balkezéről lehúzza a kesztyűjét, sebtében belekapar a zsebébe s ujjai közt ott érzi a békát, nedvesen, síkosan, ahogy lüktet a hasa és kopog a szive. Hüvelykujjával megnyomja a homlokát a kitüremkedő szemek közt s erre az felnyikkan, annyit mond, hogy „Na!”, de többet egy mukot sem.

— Itthon vagyunk, szép kisasszony.

A béka ezt hallatlanná teszi a zseb mélyén. Lábaikat összébb húzza, nyakát próbálja kiszabadítani az Iván Ivanovics fagyos ujjai közül. Közben ő megnyomja a csengőt, topog a hidegben, lóbálja a jobbkezét a kesztyűvel, morog, de hogy mit, maga sem érti, nemhogy a béka.

Zörögve és csoszogva, időtlen várakozás után, jön a házmester elvtárs, a fene a vén csontjába, ebben a hidegben!

— Szalmák vagyunk, Iván Ivanovics elvtársam? — motymorékol, selypeg a szőrzetéből, mi köze hozzá?

— Nyissa ki a liftet, Kropotkin elvtárs és a többivel ne törődjék, érti?

Meleg van, a folyosókat is fűtik, a liftet is. Benyomja a fémcsapot, búgni kezd a lift, hátát a tükörnek támasztja a tejfehér fényben.

A békát kiemeli a zsebéből, szorosan körülmarkolja, csak a szeme pislog ki a tenyere szélénél.

— Nézze csak, hol vagyunk, kiscicám — és odanyomja a béka orrát oldalt az üveghez, az meg feszeng, mérgesen egy kicsit és csúnya grimaszt vág a tükörbe, amitől Iván Ivanovics elröhögi magát.

— Jó cég lehet maga — azt mondja, és visszadugja a zsebébe, fönt vannak.

Kilép a liftből, egy szusszanásnyira megáll, mintha gondolkoznék, melyik az ő ajtaja. Pedig csak arra gondol: „Felhoztam ezt a békát” s már lép is az ajtóhoz és dűnnyögve megszólal:

— A kulcsomon ül, Madame, lenne szives felállni róla? — És a kulcson ragyog a nyál, ahogy betolja a zárba, mert a béka valóban rajta ült.

Az előszobában kiteszi a fehérmázás szekrény polcára, a kefe mellé. A béka még mindig nem szól, csak nézi őt, ahogy kihüvelyezi magát a bundából.

— Most mire gondol? — kérdezi végül a béka és Iván Ivanovicsnak ugyancsak erőlködésébe kerül, hogy megértse a kérdést.

— A vonatra gondolkodok, a charkovi gyorsra, — mondja egy kicsit szomorúan — és az emberiségére.

A tükörbe néz, borzas a haja, kiserkedt a szakálla, elneveti magát.

— És maga? — fordul a békához, mely töprengve ül a polcon a kefe mellett.

— Én az igazat megvallva, arra, hogy hol lehet a toalett; nem mondaná meg, uram? Felfáztam a hidegben.

Lenyom egy kilincset a falon, kinyilik a fal, az örödg gondolta volna, hogy ott ajtó van, leteszi a békát a küszöbre s az sietősen ugrál befelé a fehér kövön.

Megtörténik ez is, a béka most a fürdőszobába kéredezkedik, nem úszkálhatna egy kicsit a mosdóban? Közben Iván Ivanovics ágyat vet az egy rekamién s mikor elkészül, leül az ágy szélére, dögálmosan, és me-rengve néz egy képet az alacsony könyvespolc fölött, melyet sosem értett — havasi tájkép vagy birsalmák egy konyhaasztalon? — még Pesten vette egy fiatal festőtől, de most sem talál rá megfejtést. „Abszurdum“ — mondja mély átérzéssel, bár ingerültség nélkül „abszurdum ez a kép“. Aztán kiballag a fürdőszobába, fürdésre már nem gondol, olyan álmos, de jólesnék megmártani a fejét egy kis hidegségben, s ahogy nyúl a csap után, megpillantja a békát, amint sebesen köröz a teleengedett mosdóban.

— Pompás! — kiáltja a vízből. — El sem tudok képzelni remekebbet, Iván Ivanovics.

Ledobja a kabátját, az ingét; a békát kiteszi egy törülközőre száradni. Fejét odanyomja a csap alá, mindjárt más minden, fölenged az álmoság, emlékszik mindenre, huszonnégy órára visszamenőleg is, ha nagyon muszáj.

— Vegyen magára valamit, mégsem illik — sürgeti a béka s ő föl-ránt egy fürdőköpenyt és dörzsöli a fejét egy bolyhos törülközővel. Most már csak fogmosás és hónaljon kapja a békát, viszi be a szobába, rácsücsülteti egy hamutartóra.

— Egy pizsamát kérek, — azt mondja a béka a hamutartón — tegye oda az ágyra.

— Csak nem gondolja komolyan? Az ágyat!

— Dehogynem. Megmondtam, hogy addig tart a varázslat. És különben sem alhatom az asztalon, mit képzel?

Most vitatkozzék ezzel a békával? Lehet az ilyennek magyarázni? De hátha beérné egy hálóinggel is?

— A hálóingeimből adok egyet — zümmögi.

— A *maga* hálóingeiből? Mit kezdjek vele? Háromszor beleférnék, nem alhatom olyan holmiban, ami lötyög rajtam.

— Ami azt illeti, háromszázszor is beleférne.

— És utálok a hálóinget, eszébe ne jusson magának is azt fölvenni. Nincs a feleségének egy pizsamája?

Dehogynincs. Még az hiányzik, hogy összehilálja a Varjacska pizsamáját, ha egyszer kitergeti az ágyra, nem tudja többé rendesen visszatenni a szekrénybe.

De ezzel a békával nem lehet ellenkezni. Ő pizsamát kér, mert másban nem tud aludni és pont.

Kinyitja a szekrényt, Varjacska illata csapja meg belőle. Anna min-

den okosságával, erélyével — vagy talán éppen azért? — nem tudott parancsolni neki, mellette sosem érezte, hogy esze és akarata ellenére él, mellette nyugodtan szerethette Varjacskát. Annuska nem gát volt, hanem hinta, mely átlendítette őt azokon a nehéz napokon, mikor a mozgalomba is belefáradt, azokon a csüggeteg időkön, közvetlenül a háború után. És mégis: most szimatolva issza Varjacska teste illatát, felszabadultan, nem úgy, mint eddig.

Közben keze — az esze nem is jár ott — kibontja a szalaggal átkötött csomóból a Varjacska pizsamáját, azt a világoskék selymet vékony, fehér csikokkal s kivesz magának is egyet, egy bordó vásznat, melyet csak nyáron szokott viselni, nadrág nélkül persze, mert rövidebb és szellősebb, mint a hálóing.

A kékselyem nadrágot és kabátkát kibontja az ágyra, ki is gombolja, hogy könnyebb legyen belebújni.

— Maga csak vetközzék szépen a másik a szobában, — rendelkezik a béka — a többit bizza rám.

Karján a bordó pizsamával, borzas, nedves hajjal, szegény Gregor Sztepanovra gondolva — vajjon mi lehet vele, hazament már? — átmegy a másik szobába. Az ajtóból visszanéz, a béka előrefeszített nyakkal ül a hamutartón, ugrásra készen.

— Csukja be az ajtót és ne leskelődjék! — és Iván Ivanovics engedelmeskedik s ahogy behajtja az ajtót, hallja még, hogy megmoccan a hamutartó, amint a béka két hátulsó lábával ellöki magát az asztaltól és hallja azt is, hogy lehuppan az ágyra.

Képek a falon, egy borzas kis aranymálinkó, egy drágalátos csöppnyi ökörszem s köztük Varjacska, sötét, fodros hajával, két gödörrel a két arca közepén, rövidujjú blúzban, a karja keményen gömbölyödik ki belőle, a melle feszül és szinte remeg a képen is. Ujból eszébe jut egész öröme, az asztalra kapja a szemét, ott van a telefon, kiszólhatna most is, de mért zavarja ilyenkor a vasutat? Csendesen vetkőzik, a pizsamanadrág zsinórra jár s a zsinór egyik vége eltűnt valahol, „Belészaladt a madzag” — mérgelődik — „erre mondják” és elmerülten dolgozik, míg megtalálja, míg előcibálja. Leoltja a villanyt s a falnak támaszkodva vár. A redőny nincs leeresztve, kintről világosság vetődik a szobába, csillog a telefon, egy üveges szekrény, a képek a falon, két kis fanyúl és Varjacska. Álmos ahhoz nagyon, hogy leereszse a redőnyt.

— Lehet már! — egy idegen hang a másik szobából, egy nő mély és picit talán álmos hangja. „Meg vagy te örülve?” — kérdezi most magában és a falnak nyomja a homlokát. „Teljesen berugtál?” De fogalma sincs, hogy miért mondja ezt, nem is sejti, mi történik vele. „Az üzem ma az elsők között van” — ömlik át rajta egy vigasztaló hullám — „és két év múlva mi leszünk a legelsőek, elvtársak” — ez jó beszéd volt és az új öt éves tervben tényleg szépen dolgoztak.

Lassan benyitja az ajtót, a szobában csak egy kis ernyős lámpa ég az ágy mellett. Távoli ismerős ez a szoba. A szekrények, a könyvespolc, az asztal, a fűtőtest a helyén van, de a szőnyegen dülás, a fotójökön rendtelenség, az ágy rézsút elfordítva. Kisimítja a csipketerítőt az asztalon, belebotlik egy cipőbe. És hirtelen az ágyra néz.

A lámpa lágy fénykörében, deréki lecsúsztatott paplan alatt, a Varjacska világoskék pizsamájában egy idegen nő fekszik. Nyaka halványan

válik el a párnától, a szive lüktetését ott látni benne, a torkán egy kis forradás, apró kopás ezen a gyönyörű prémen.

— Mitől van? — kérdezi és megcsókolja azt a kis heget.

— Brosztú. Még gyerekkoromban, az anyámé.

Haja szétterül a párnán, hullámos aranyhaj, rötes csillogású. Homloka magas, fehérebb, áttetszőbb a nyakánál is. Szemöldöke sötét arany, de piros szikrák izzanak át ezen is. Szeme sötétkék s mintha együtt volna benne minden szem kéksége, amit csak látott, és óriási — és bronzvörös pillák fölötte, alatta. Szája és álla és foga és füle: e piros és rózsaszín és fehér színek és tüzek és hajlatok: mind annak a mélyről gyúló aranynak a visszfényében, s ismét a nyaka és az arca és megint a homloka, a halántéka és a szemöldöke és a pillája: mintha most fedezné föl az emberi arcot, ezt a sok szépséget, lehet ez? Kigombolja a gombjait, kifejti mellét a kék selyemből: s elfeled minden mellet, amelyet valaha látott s már csak erre az egyre akar emlékezni. Lehajtja a paplant — meztelenül fekszik alatta — és behunyja a szemét a káprázattól, megcsókolja azt a két térdet, melyen oly finom bőr feszül, mint a selyempapír, arcát odatemeti ahhoz a csipőhöz, mely lágyabb, mint a tündérek méhe. S még egy értelmetlen tekintetet seper végig a szobán, az ismerős szögleteken, a karosszékre dobott kombinén, a fotóíjbe hanyatló selyemruhán, a szőnyegre szórt cipőn és harisnyán. Leoltja a lámpát s kihúny az aranycsillogás, a szem mélységes kékje, a száj pirosa.

Lecsúszik a takaró alá, keze a csipőt öleli — mely most, mintha csendesen reszketne, dorombolna, — szája megkeresi azt a leglangyosabb, ajaknyi lágy foltot a combján, mindjárt a térde fölött, melynek szorítását a térd nem felejtí. Aztán fölfelé indul a combon, a hason, a mellék közt, „istennő — buzdul föl magában — királylány!”, a nyakon, az áll gödrében, az orron és a szemén a homlokáig, a hajáig s a szájáig végül.

S míg a királylány alszik mellette, félálomban gondolkodik, távoli dolog jut eszébe, táj, melyről gyerekkorában álmódott, barlang szűk torkába kellett görbülnie és csúszni hason és négykézláb a bezártság fojtogató érzésével, de végül kitágult az alagút s ő napfényben tündöklő mezőre lépett, mely zöldébb volt minden valóságosnál, óriási hegyeket látott, melyek az égig értek, vígan ömlő folyókat és szállongó madarakat, melyeknek ő is utánozhatja röptét, s a halak futását is a vízben, ahogy kedve tartja. Ezzel a képpel alszik most el, nem viszi át az álomba, csak azt a gyerekkori, otthonos érzést, hogy megérkezett valahová, ahol jó lenni.

Felriad egyszer-kétszer álmából, a királylány ott lélezkedik mellette, nem nagyon érti, megtapogatja a vállát és a haját, a lány csak annyit mond álmában: „Na!” és alszik tovább. „Mi lett vajjon szegény Gregor Sztepanovval — töpreng, — hogy elváltam tőle?” S valamivel később: „Mi lett vajjon velem azután?” De már sülyyed is vissza az álomba s mikor hajnal felé újra fölnyitja a szemét s látja azt az idegen szobát, azt az idegen nőt maga mellett, a széthányt ruhákat, azt hiszi, hogy Budapesten van s ettől elalszik újra.

*

— Iván Ivanovics! Az Istenért, valaki jár ebben a lakásban. Ébredj föl!

Rázza őt egy ismeretlen nő, a Varjacska pizsamáját viseli, az ujjá fel van gyűrve a csuklóján, mert hosszú neki. Ez az a nap! El ne aludja a telefont. S már ugrik, megfélelkezve a nőről is — de késő.

Varjacska ott áll az ajtóban s ő négykézláb az ágyon, keresztben alatta csendesen reszket egy idegen nő, vörös haja van, könnyei folynak.

— Meg vagy te örülve? Az egész házban ég a villany, még a klozetban is!

— Az nem is csoda, a béka nem olthatta le — mondja halkan Iván Ivanovics. Hirtelen eszébe szalad valami, nézi a karóráját. — Még csak féltíz! Hogy lehet ez?

— Úgy Iván Ivanovics, hogy kilenckor érkeztünk, nem engednéd ki önagságát abból az ágyból, igazán furcsán térdepelsz fölötte, hátha föl akar kelni az elvtársnő?

Hogyne engedné, már csúszik is le a másik oldalon, tápázkodjék minél gyorsabban, csak legalább ne viselné a Varjacska pizsamáját, vajjon ez hogy történt, gyalázatos egy ügy.

A nő feláll, nem túlgyorsan, ledobja magáról a pizsamát, mezetelenül áll az ágy előtt Iván Ivanovics és a felesége közt, fehérén villog, mint a kivont kard, aztán belebújik lassan a kombinéjába, rózsaszínű nadrágocskát húz föl, harisnya, cipő, fésülködés, kölni a mellére és a szemhéjára, puder, rúzs, végül veszi a ruháját, fekete prémje van hozzá, még mosolyog is: „Viszontlátásra, Iván Ivanovics, au revoir, Madame” és kisuhog a szobából, a dereka meg se mozdul, csak a fenekét himbálja, egészen finoman.

Varjacska fölcshipenti a pizsamát, ledobja egy székre.

— Pfu!

Aztán odalép az ágyhoz és nagyhirtelenséggel nyakonüti jobbról is, balról is Iván Ivanovicsot.

— Meg vagy örülve? Te hólyag!

Varjacska meghízott, a melle reszket a blúz alatt, a kozák sapka még a fején van, bundáját sem vetette le, csak szétnyitotta, olyan nyugodtan áll ott, mint egy hetman. Egy vastag fekete fürt kicsúszott a sapkája alól, szeretné megcsókolni a hidegtől, a meglepetéstől, a haragtól kipirosodott arcát, de későbbre halasztja. Viszont:

— Hol vannak a gyerekek? Zoscsenka és Ivánka? Kis madaraim!

— Még kérdezed? Lent hagytam őket Kropotkin elvtársnál, aki azzal fogadott, hogy hajnalban másztál haza. Mit kerestett itt ez a nő?

— Fel kellene hozni őket.

Varjacska leveti a bundáját, ledobja a sapkát is, nem is hízott meg annyira, csak arcan. Megy az ablakhoz.

— Előbb kiszellőztetek. Felelj a kérdésemre, te sündisznó!

Lesimitja a haját s egyelőre csak annyit mond:

— Nem olyan egyszerű, előbb mégis fel kellene hozni a gyerekeket, a kis csibéket.

— Szó sincs róla. Előbb halljuk, hogy volt. De ne hazudj nekem!

Átmennek a másik szobába. Iván Ivanovics hanyatt teríti magát a sezlongon, Varjacska feszes derékkal leül melléje.

— Na, halljuk!

És Iván Ivanovics elkezd mondani onnan, ahogy elbúcsúzott Gregor Sztepanovtól — „szép kis cimboráid vannak”, szúrja közbe Varjacska — és kilépett a kocsmából. Maga is csodálkozik, hogy minden részletre pontosan emlékszik, mintha színjőzan volna.

Persze Varjacska egy szót sem hisz az egész meséből, ő csak azt hinné el, ami az ágyban történt, ezt meg Iván Ivanovics nem nagyon részletezi, úgysem tudná elmagyarázni, mitől volt olyan boldog?

Atfonja a felesége derekát, fejét odahajtja a mellére.

— Hozzuk fel őket.

— Amért ilyen szépen hazudtál nekem? Szép kis dolog, mondhatom! De mért kell hozzá meséket kitalálni, nem megy a fejembe. Úgy nem jó, ahogy volt, ha egyszer megtörtént, a fene a bőrödbé.

S hagyja, hogy Iván Ivanovics megcsókolja az arcát és a mellébe fúrja az orrát. Aztán föláll, kimegy a szobából.

Iván Ivanovics megy mosakodni, a fürdőszobában össze-vissza vannak dobálva a törülközők, egy a földön hever, azon ült éjjel a béka, mikor kiemelte a mosdóból. Furcsa lesz a szakítás után találkozni Annuskával. Pedig a nyomdában nem kerülhetik el egymást, az elvtársnő sűrűn lejár. Az idén tízezer ívvel többet nyomtak, mint tavaly, nagyon rendes üzem, de nem szabad elfelejteni, hogy ez nem minden, ami itt van, ha nagyon szép is. Mert a fejlődésnek ebben a stádiumában... S most pontosan illeszkednek egymáshoz a tételek és gondolatok, nagyjából stimmel minden. Délután moziba mennek, délelőtt befejezi a Faulkner-regényt, csupa pesszimista determinizmus, de érdekes, Amerikában is mozdul valami.

Lekéféli a haját, belebújik a házikabátjába. Mikor kinéz az előszobába, akkor röppen be az ajtón két kis vörösbejú, de az is lehet, hogy sármány az egyik.

— Zosczenka, Ivánka, édeseim!

Fölkapja, földobja őket, két karján viszi be a szobába.

— Gregor Sztepanov csókol benneteket — s csókolni kezdi őket, ahol éri. — És téged is Varjacská!

KÉRY LASZLÓ

NEM LÁTLAG.

A köd izmaimat lazítja.

Megbomlott a fény,

a tócsa táncol és kacsint.

Léptemet lépted igazítja,

fölöttem dróton lámpa ing.

Megáll a szív, elfúl a hangja.

Sínre lép a fény,

szemembe siklik s megvakít.

A tűz elégett, hull a hamva,

a fagy baltája felhasít.

Didergek. Könnyen elfelejtlek.

Füstbe foszlik el

a lelkem, s nem marad nyoma.

Viszlek, magammal elkeverlek

te állsz, idáig nem juthatsz soha.

Tüllépek rajtad, már nem látlak.

Más szemekbe lép

látásom, nincs külön szemem.

Átadlak hát az egy halálnak,

és száz élethez érkezem.

FAZEKAS LASZLÓ

EJSZAKA.

És úgy van hogy
vissza se várnak a lompos harsogó nappalok
már csak az éjszakában
vagy otthon te
lassú kőfaragója a csöndnek
tündöklőszívű — hát engem is belevéstél
e márványszerű hangtalan hangú zenébe.

Hogy szóljak most már a szerelemről?
hogy szóljak most már az éjről,
aki éjszaka lettem
s hogy néztek a szemedbe én,
akit felittak a szürke tengerek
s ernyős pilláid alól nem látom
többé a földi fároszokat.

Egy hattyú úszik át a sötétlő csillagok útján
hallgató néma halálos öröm,
így ünnepelni a szív remegését
aludni a csókban,
belehülni e csontigtható ragyogásba

a mellnek dombja megkövül
a lombos tüdő kivirágzik
a mozgó és a mozdulatlan
törvényű emberlét csatázik itt
és asszonyok és férfiak
jajdulnak föl a föld alatt
haláluk múltó gyötremelem
haláluk földi pillanat.

félelmem túli ősvilágunk
kigyullad és mélyére látunk
a csillagéj felszív magába
így indulunk mélyebb halálba.

hol még az alvó kakasok
is dalolnak az éjszakába ...

MÁNDY STEFANIA

F É L E L E M

Tegnap, amikor az a baleset történt, tudom, nagyon csodálkoztál rajtam. Ahogy sietve ott hagytuk a haldoklót a sínek mellett, véletlenül rád pillantottam s szemedben az én rémületemet láttam visszatükröződni, arcodon az én rettegésem vibrált. Nagyon idegen lehettem abban a pillanatban neked, aki rövid barátságunk ideje alatt mindig nyugodtnak, sőt talán érzéketlennek ismertél, de tapintatodhoz méltóan nem kérdeztél semmit. Ha akkor megtörted volna a csendet, azóta gyűlölnék, és soha többé nem találkozánk. De hallgatásod, amely melegen és gondosan ölelt körül, most szóra, vallomásra kényszerít.

Meg kell mondanom, noha ez már bizonyára nem titok előtted, hogy valamikor én is elevenebb, mi több, érzékeny voltam. Azután olyan események történtek velem, amelyek meglehetősen megváltoztattak. Azt tudod, hogy — idestova két éve — munkatáborba vittek hadműveleti területre. Azt is elmeséltem már, hogy megszöktem, sikerült a hegyekbe vennem magam, és partizánok közé kerültem. De ennek a szökésnek a körülményeivel még nem vagy tisztában. Ide kell visszatérnem magyarázatomban, hogy megérthesd a tegnapi történeteket.

Biztosan volt alkalmam említeni, hogy nem egyedül szöktem. Ketten indultunk; a másikat szökés közben agyonlőtték. A másik — ezt viszont nem árultam el; majd megtudod, miért — jóbarátom volt. Székely Ervinnek hívták, akkor huszonnyolc éves volt (tehát kilenc évvel idősebb nálam), költő, világszavargó és még sok minden egyéb, ami nem fér bele egy mondatba. Talán azt még elmondom, hogy a nemzetközi hadosztály tagjaként résztvett a spanyol polgárháborúban, azután végigkószálta egész Európát kevés pénzzel és sok jókedvvel, majd éppen a legrosszabbkor hazavetődött, baloldali magatartása miatt többször elfogták, megkínózták, végül, hogy meneküljön, önként jelentkezett munkaszolgálatra. Ki akart jutni Jugoszláviába, mert azt remélte, hogy így majd sikerülni fog a partizánokhoz szöknie.

Én ugyanabba a századba kerültem, amelyikbe ő. Mikor bevonultam, nagyon egyedülállóan, nagyon elhagyottnak éreztem magam. Az embereket már régen utáltam. Mindig boldogsággal töltött el, ha megvetésemet éreztettem velük, de itt nem érdekeltem őket, s, míg azelőtt vélt tolokodásuk készített gyűlöletre, most éppen közömbösségük miatt lett rajtam úrrá ugyanez az érzés. Mondom, kétségbeejtően egyedül voltam, s egyedül volt ő is. Én azt hittem, szárnyaim vannak, de repülni nem tudtam, hanem lelkem kopár bőrtönébe zárkózva gubbasztottam s magamat emésztettem a miatt a nemtörődömség miatt, amellyel bajtársaim semmibe vettek. Néki valóban voltak szárnyai, s ez különböztette meg valamenynyüinktől. Én szomorú göggel kuksoltam álmaim kietlen partján, a többiek állati nyugalommal viselték a katonai élet nyomorúságát s a bizonytalan jövő ijesztő terheit, ő azonban isteni mosolygással szemében forogódott közöttünk s arra a percre gondolt, amikor újból szabad lesz.

Ismeretségünk a Szerbia felé vezető úton, a közös vagónban kezdődött. Egy éjszaka a hörgő, izzadt, áporodott és bűdös kocsi közepén fekve

arra lettem figyelmes, hogy valaki francia verssorokat suttog maga elé. Ő volt.

— Jacob? — kérdeztem halkán.

— Ismered? — szállt vissza a felelet. Azután odajött mellém. Csodálatos volt, ahogy egyenes léptekkel közeledett a döcögő cellán keresztül, a nélkül, hogy rátaposott volna a kábult árnyak bármelyikére is. Leült mellém és verseket kezdett mondani. Franciákat és spanyolokat és olaszokat. S azután magyarokat. S végül a sajátjait. Az órák mély feledésbe zuhantak, csak az igék és a mondatok füzerei kígyóztak körülötünk az éjben. Hajnal felé már meghitt rokonokként adogattuk egymásnak a kristályos szavakat. S mire megvirradt, hallgattunk, boldogan, betelve, Akkor már így is értettük egymást. Akkor már barátok voltunk.

Ervin nagyszerű ember volt. Valami körülírhatatlan fölény áradt belőle, bár sohasem viselkedett nagyképűen vagy zárkózottan. Keresetlenség és jóindulat jellemezte, könnyedség és mindent-megértés. Mindnyájan tudtuk, hogy különb nálunk, de ez nem tette őt idegenné. Én még-sohane nem-tapasztalt alázatot éreztem vele szemben és tudtam, hogy ennek ellenére első igazi barátom. Abban a teljesen szokatlan, zűrzavaros és rémképekkel övezett állapotban, amelybe jutottunk, őt tekintettem az egyetlen szilárd támasznak, amelybe mindig belekapaszkodhattam. És ő, mint ha csak kitalálta volna gondolataimat, tapintatosan és finoman ugyan, de folyton mögöttem állott.

Hogy őt mi vonzotta hozzám, azt nehezen tudnám megállapítani. Hiszen én nem voltam egyéb, mint egy polgári család magát hidegvérűnek álcázó, de a valóságban teljesen felkavart, nyugalmából kitépett sarja. S mégis... biztos voltam abban, hogy közelebb állok Ervinhez, mint bárki más. Két jele is volt ennek. Az egyik, hogy csak nekem mutatta be verseit. (Csodálatos alkotások voltak ezek, mély indulatoktól remegő, szaggatott sorokkal, messzeragadó képekkel, ezüstös és alabástrom jelzőkkel, csattogó rímekkel. Sajnos, sohasem írta le őket, valószínűleg mind elveszett.) A másik pedig az volt, hogy beavatott szökési tervébe.

Azt hiszem, említettem, hogy már bevonulásakor is a partizánokhoz készült. Az első hetekben azonban ezt még csak nem is sejtettem. Különbben sem érdekelt nagyon, hogy ki mit tervez, mert egészen kimerített az addig nem próbált nehéz fizikai munka. Egy este azután Ervin félrehívott a tábor valamelyik sarkába és előadott mindent. A következő héten akart szökni (már tudta, hogy milyen irányba kell mennie) s felszólított, tartsak vele.

Mondom, akkor már vakon bízam benne. De a szökés gondolata visszariasztott. Talán nem is attól féltém, hogy, ha elfognak, kivégeznek minket, hiszen önhittségemben sohasem gondoltam balsikerre. De visszatartott multam, mindaz, amit belémnevelt a szülői ház, bármennyire is gyűlölni véltem ezt a „szülői ház”-at. Apám törvénytisztelő polgárember volt, s mert hitt a törvényekben, amelyeket megdönthetetleneknek és örökérvényűeknek tartott, sohasem gondolt arra, hogy megkerülje őket. Mikor pedig új törvényeket hoztak, amelyek egyre súlyosabban érintettek minket, először kijelentette, hogy ezek jogellenesek, majd pedig tovább bízott *bennük*, mindaddig, amíg újabbak és sérelmesebbek nem születtek. Én persze akkor nevettem az ilyesmin; jól tudtam, hogy a hatalom birtokában lévők azt tesznek a maguk-megadókkal, amit akarnak. De most ez az öreges hiszékenység erősebb lett értelmemnél, amelyet pedig szerettem

egyedüli uramnak ismerni el. *Tudtam*, hogy a táborban a lehető legborzalmasabb vég vár ránk, de *el nem hittem*. Rettegtem elereszteni azt a korlátot, amely még a széthullott rend emlékeihez kötött bennünket. Az pedig eszembe sem jutott, hogy nem csupán a bőrünk megmentéséért kell szöknünk, hanem azért is, hogy harcolhassunk az ellenség ellen.

Megmondtam Ervinnek, hogy nem megyek. Ő nem szólt semmit. Biztosan azt hitte, hogy félek, és nem akarhatott kérdéseivel esetleg kellemtelen érzést okozni nekem. Azután csöndben magamra hagyott. Később csodálkoztam azon, hogy még hallgatást sem fogadtatott velem. Fordított esetben én legalább is azt tettem volna.

Három napig kerültük egymást. Én nem mertem a szeme elé jutni, őt meg a csalódás tarthatta távol tőlem. Negyednap azonban váratlan esemény történt.

Tudod, úgy-e, hogy vasutat építettünk. A terep, amelyen dolgoztunk, egyenetlen volt. Munkamódszerünk abból állott, hogy a dombokba bevágásokat készítettünk, a völgyeken át pedig a bevágásokban kitermelt anyagból töltéseket emeltünk. Aznap harmadmagammal egy csilléhez voltam beosztva. Egész délelőtt nem csináltunk mást, mint hogy a csillét telelapátoltuk kővel, azután valamelyikünk eltöltte a töltés közepéig és ott kiborította. Egy alkalommal én mentem a csillével. Mivel a pálya lejtett egy kicsit, a kocsi magától is futott, és én kényelmesen felkapaszkodtam a peremére. A csille egyre gyorsabban szaladt, én pedig, mintha baedekeres turista lettem volna, fölényeskedően körülnéztem a vidéken. Fölöttem vakítóan kék volt a szubtrópusi ég, amelyet helyenkint kis felhőgomolyok tettek elviselhetőbbé, köröskörül ágaskodó hegyek, alattam vagy tizenöt méternyire húzódott a völgy, rajta keresztben a töltés, amelyen kocsiztam, oldalán hajlongó alakok, túlsó végén pedig megpillantottam Ervint. Abban a pillanatban a csille nagyot zökken (mint utóbb megtudtam, egy kő feküdt a sínen és az akasztotta meg), azután lendült egyet jobbra és elkezdett dőlni a völgy feneke felé. Én megcsúsztam, s, még mielőtt leugorhattam volna, lábam beakadt a kerekék közé. Kiáltózt hallottam, a hegyek csúcsukkal hirtelen ellenem fordultak, az ég rongyokra szakadva valami ismeretlen mélységbe zuhant mögöttem, a völgy arcomba készült csapni, s akkor egyszerre egy kar emelkedett ki a mélyből, megragadott vállamnál fogva és visszarántott.

Ő volt.

— Figyeld csak, — mondta és a töltés helyrebillent lába felé mutatott. Odanéztem. Nagyokat ugrálva görgött alattunk az elszabadult, súlyos csille, hol földobva, hol magával rántva, hol eltaposva egy felismerhetetlen s egyre halkabban nyöszörgő emberi alakot.

— Elkapta szegényt, — szólott.

*

Öt nap múlva megszöktünk.

Réggel indultunk a munkahelyről, ahová már előzőleg apránként kihordtuk, amit magunkkal akartunk vinni. Kevés csomagot készítettünk, csak néhány pokrócot, mert az éjtszaka hűvös volt a hegyek között, és vagy egy hétre való élelmiszert, amit főleg fehérneműnkért cseréltünk az utolsó napokban. A legnagyobb baj az volt, hogy félcipőben kellett útnak erednünk, mert bakancsainkat még megérkezésünkkel elszedték tőlünk.

Ervin becslése szerint a partizánok délnyugat felé mintegy százhusz-százharminc kilométernyire lehettek, és ezt az utat három nap alatt akaruk megtenni. Nagyon kellett sietnünk, mert nem tudhattuk, mikor kezdenek el üldözni minket.

Az első nap jól haladtunk. Sikerült elérnünk a kékkal-szegett hegyeket, és át is keltünk rajtuk, sőt délután még egy hegysort legyűrtünk. Állandóan az erdőben maradtunk és ügyesen kikerültük, hogy emberekkel találkozzunk. Én, amilyen heves harcokat vívtam magamban a szökés előtt, olyan nyugodt voltam most Ervin oldalán, hogy minden úgy sikerült, amint tervezte. Most egyáltalán nem hiányoztak annak a magamban már-már talán eszményé emelt rendnek a kötelekei, amelyek előbb fogva tartottak.

Másnap olyasmi történt, amivel nem számoltunk. Dél előtt nehéz felhőköpenyt öltött az ég, s délben az ottani éghajlatra jellemző döbbenetes erejű nyári vihar szakadt a nyakunkba. Az eső hasító lándzsái szinte a földhöz szögeztek minket. Menetelésről szó sem lehetett. Kikerestük a legsűrűbb lombú fákat és alájuk bújtunk, de így is bőrig áztunk. Az órákon át egyforma konoksággal zúgó víztömeg magával ragadta, foszlányokra szaggatta, a semmibe sodorta reményem elomló maradványait. S amint biztonságérzetem, ugyanúgy kopott előttem Ervin alakja is. (Kezdetben még kitartott jókedve, de, ahogy a vihar vad zuhatagból egyenletesen súlyos esővé változott át, lassan ő is elkomorodott, befelé fordult és sűrű hallgatásba sülyedt.) Mi lesz velünk, gondoltam, ha rövid időn belül nem tudjuk folytatni az utat? Jaj, ha léteznék valaki, akihez most menekülhetnék! ha volna egy isten, aki tenyerére venne! ... Most láttam be igazán, hogy Ervint idáig szinte istenemnek tekintettem. De miért? jaj miért? hogy' tévedhet ekkorát valaki? Ki ez az ember, aki itt ázik mellettem merev szemmel gubbasztva, ki ez a félreismeret, idegen lény? Egy munkaszolgálatos, nem nagyon szélesvállú, olyan magas, mint én, kissé kopott, arca borostás, pillantása hideg, de magában reszket, fázik és fél.

S az ő rombadőlő bálványának helyén borzalmas démonok léptek táncra. Katonákat láttam a sötétülő esőtengerben, amint megbilincselten kísérnek vissza a táborba. Botladozva, leejtett fejjel, vacogó gyomorral tántorogtam köztük a vég felé. Majd kikötve képzeltem el magam, s a félelem (vagy a képzelgés) ereje miatt átható fájdalom nyilalt lapockámba s hányinger környékezett. Máskor szemem előtt megjelent a sír, amelyet majd magamnak kell megásnom azzal a tudattal, hogy benne fogok elpusztulni. Ezek a képek egész éjtszaka körülöttem rajzottak, nem hagytak nyugodni nappal sem s a következő éjjel még halálosabban öleltek át. Közben Ervinnel csak néha váltottunk szót, s gyakran órákhosszat megfedlektem arról, hogy ő is mellettem van.

Szökésünk negyedik napján végre továbbindultunk, föl egy újabb hegygerincre, bár az eső nem vesztett hevességéből. De az álmatlanul eltöltött éjek, teljesen átázott és fel nem váltható ruháink, elnehezült, víztől ittas csomagjaink és cipőinkbe beledagadt lábunk miatt alig tudtunk valamit is előrehaladni. (Viszont a vihar bizonyára üldözőinket is hátráltatta.) Rémképeim egyre nyomasztóbbak lettek, s a felsebzett talpam, elgyengült bokám okozta fájdalom néha jajkiáltásra késztetett volna, ha nem szégyeltem volna magam. Ervin is sántikált, és ez még jobban fokozta iránta érzett gyűlöletemet. Igen! mert most már gyűlöltem, akármennyire is bálványoztam azelőtt, sőt éppen azért, mivel előbb istenné emeltem ma-

gamban és most csalódní véltem benne. Gyűlöletem akkor érte el tetőfokát, amikor azt hittem, hogy nemcsak becsapott, hanem meg is akar alázni engem. Midőn ugyanis látta, milyen kínlódvá vonzolom magam, felajánlotta, hogy átveszi az én hátzísákomat is. A gazember! diadalmaszkodni akar fölöttem, gondoltam és nem méltattam feleletre. Később azonban győzött bennem a józan értelem, amely egyedül törődött legközvetlenebb érdekeimmel, és rábízta csomagomat.

A következő nap azután kitisztult az ég, s az áradó hőség ismét hatalmába kerítette mindent. A menetet határozottan könnyebben teljesítettem, mint addig, s ebben legnagyobb szerepe, úgy látszik, éppen annak volt, hogy megszabadultam hátzísákomtól. Sőt... lassankint észrevettem azt is, hogy Ervin fáradtabb, mint én. Ez már nem gyűlöletemet, hanem megvetésemet öregbítette vele szemben. Hiszen ez az alak nem csupán rosszindulatú szélhámos, hanem tehetségtelen kókler is, állapítottam meg. Úgy éreztem, ura vagyok a helyzetnek. Csak hadd cipelje az én csomagomat is, ha olyan gögös, hogy nem szól miatta; megérdemli, szögezttem le magamban.

Dél felé leértünk a hegy lábához s egyben az erdő széléhez is. Megálltunk és az utolsó fatörzsek mögöl megszemeleltük az elénk ömlő képet, amelyet az emészto nap sűrű párába burkolt. A fákon túl enyhén ereszkedő mező nyúlt el, a völgy fenekén keresztben országút, azon túl egy darabig még folytatódott a rét, majd aranyos kukoricatábla terpeszkedett, s mögötte másik erdő emelkedett hűvös hallgatásba mélyedve. Az erdő a látóhatár széléig vezetett, föl a szemközti hegyre. Szép remények... még azt is megmászni ilyen lábbal!... Ervin, mintha tudta volna, mire gondolok, megszólalt a hátam mögött:

— Az utána következő hegysornak már a partizánok kezében kell lennie.

Mindezt azért mondom el ilyen részletesen, mert ezután történt a szerencsétlenség... Nem tölthettük az időt hiábavaló töprengéssel, dönteniünk kellett. A nyílt terepen át kellett vágnunk, csak az volt a kérdés, hogyan. Mi feltünőbb: ha rohanunk (tiz percnyi út lehetett előttünk), vagy ha lassan, nyugodt léptekkel ballagunk? Veszély csupán az országút felöl fenyegetett; most ugyan teljesen elhagyott volt, de bármikor jöhetett rajta valaki. Az útnak különben meglehetősen kis darabja látszott; ez jó volt azért, mivel csekélyebb volt ránk nézve a fölfedeztetés lehetősége, de rossz volt azért, mert így mi is csak az utolsó pillanatban vehettük észre a közeledő bajt.

Ervin azt ajánlotta, menjünk sietség nélkül, messziről nem sejtetik rólunk, hogy mik vagyunk, viszont, ha futunk, akkor azonnal magunkra tereljük a figyelmet. Biztosan jól ki van már, gondoltam, most ezért kockáztassam az életemet. De, azt hiszem, csak az ellenmondás kedvéért jutott eszembe ilyen ötlet, én sem voltam biztos abban, hogy a másik megoldás helyesebb. Végül is nem szóltam semmit; valljuk be, nekem is nagyon fájt a lábam.

Megindultunk. Eléggé ideges lehettem, nem tudtam helyesen lépni és folyton az érverésem tapogattam. Kezdetben óvatosan haladtam Ervin mögött; innen még vissza tudnánk futni az erdőbe meglepetés esetén, pillantottam időnkint hátra. Mikor azonban az országútát már vagy felényire megközelítettük, alig bírtam magammal. Gyerünk, gyerünk, hajtott valami, haide, ahogy munkavezetőink mondták, nincs megállás, nem lehet

többé megfordulni. Háromnegyedúton már én voltam elől, torkomat az izgalom ökle pörölyként verte, s ruhám már nem az eső maradványaitól, hanem szakadó izzadságotól volt nedves. Az út egyre közeledett, annyira rá központosítottam tekintetemet, hogy számba tudtam volna venni minden egyes keramitkockáját. Legnehezebb az utolsó pár lépés volt. Azután még egy árkot kellett átugranunk, és fenn voltunk az úttesten. Tovább, tovább, a másik oldalra, át a másik árkon!

Most még rémesebb volt, hogy hátunk mögé került az út, ahonnan a veszélyt vártuk, és nem volt időnk visszanézni. Tíz lépés... Húsz... Harm...

Ekkor a kanyar felől rettenetes bűgás csapott a fülembe. Nem tudtam uralkodni magamon, rohanni kezdtem. Ervin valahol mögöttem a zsákokkal. Különbösen nem érdekelt, ő miatta kerültem ebbe a helyzetbe, — isten, ha vagy, segíts rajtam! — miért kellett megszületnem, ha most itt pusztulok el? — mit tettem, hogy...

A bűgás egyre véresebb lett. Fúriák üldöztek, a szülői ház, a polgári rend fúriái, akik ellen olyan súlyosan vétkeztem. Harsogva szelték a levegőt köpenyeik, fülemben kígyóik sziszegtek, szívemet ki készültek szakítani mellemből, talpamat izzó vassal égették, szememre vörös ködfátylat borítottak.

Az autó csikorogva megállt. A fúriák éles tekintete hátamra tapadt, lassan végigsiklott gerincemen s nyakamba fúródott.

Ebben a pillanatban lövés dörrent. És körülöttem összecsapódtak a kukoricaszárak. Élek... Újabb dörrenés. Nem rám lőttek. Valaki jajgat. Nem szabad megállni, balra, és ismét előre. Ekkor már tisztán hallottam Ervin jajkiáltásait. (Lassabban kígyóztam a táblában, tudtam, hogy ide nem mernek követni.) Először lüktetve hörgött, azután felszállt a hangsor magasába, majd lebukott, mint töröttszárnyú repülőgép, és újból hörgésbe fogott.

Mikor a kegyelemlövést kapta, én már messze jártam. Megmenekültem, ez volt első gondolatom, ahogy beértem a fák közé. Egyedül vagyok, eszméltem rá helyzetemre néhány perccel később. Azután még mentem fölfelé egy darabig, míg lendületem tartott, majd egyszerre megálltam és nem tudtam megmozdulni. Azon a helyen töltöttem el az egész éjszakát. Aludni azonban most sem voltam képes. Reszkettem a fámszakadt hidegtől (pokrócaim zsákommal együtt elvesztek menekülés közben) s bármerre fordultam, az éj sötét lepedőjére fantáziám az ő haldoklásának képét vetítette, amelyet a valóságban nem is láttam. Szememet nem érintette meg a csillagok lüktetése, fülemben elkerülte az erdő nyöszörgése, csak ő lebegett előttem oldalára dőlve, torkából sűrű vérpatak áradt, dobhártyám hörgő jajszava tépte.

Másnap az erdőben botladoztam estig. Nem volt mit ennem, nem tudtam, mihez fogjak, s végül is eltévedtem. Ahogy mind jobban előntött az éhség s kimerített a tétova hegymászás, fejem szédülni, szemem káprázni kezdett, és lassan nem voltam ura akaratomnak. Azután éjjel ismét az ő képe... És rákövetkező nap újból az éhség meg a céltalan kóborlás. Kétségbeesésem kiváltotta belőlem mindazt az aljasságot, amely egy emberi természet mélyén lappang. Sorsomért őt tettem felelőssé vadul és konokan, őt, akinek a pusztulását talán én okoztam. De ezt nem sokára magam is beláttam, fejemet leszegtem, mert még a néma erdő előtt is szégyenkeztem, s még feneketlenebb elkeseredésbe süllyedtem,

mivel így nemcsak ismeretlen jövőm, hanem az érte való felelősség terhét is osztatlanul kellett viselnem. Körülöttem koválygott a világ, most már nem is tudom, hogy a testi rosszullet vagy a kétségbeesés miatt-e. Olykor-olykor azt vártam, hogy a partizánok, mint mesebeli szárnyas tündérek, leszállnak majd értem távoli, tiszta birodalmukból és magukkal ragadnak. Majd az öngyilkosság gondolata kerülgetett. Volt, hogy boldog lettem volna, ha találtam volna egy német katonát, aki elfogjon és döntően sorsom felől. Itt, a téboly határán lepett meg — most már másodízben azóta az esemény óta — az éj.

S amint a hirtelen lehulló sötétség szárnya alá vette az erdőt, a fákon túl valami fényt láttam megvillanni. Nem tarthatott vissza se' félelem, se' meggondolás; amennyire sajtó lábam engedte, rohantam felé. A tisztásra kiérve, már tudtam, honnan ered a fény. Kis pásztorkunyhó lapult előttem, mellette juhok csöndes hangjaitól zengő karám. Emlékszel még a római farkas-szoborra, amely évezredek óta szoptatja a két emberkölyköt? Nos, így szoptatott engem minden ijedség nélkül egy juh-anya, amely megkönyörült rajtam. Mint tévedt vándor, aki a sivatagban napok múltán vízre talál, úgy nyeltem a langyos, illatos italt. Azután első mozdulatommal tovább készültem indulni. De rögtön beláttam, hogy tervtelen bolyongásomat nem folytathatom sokáig. S akkor elhatároztam, hogy megpróbálom a lehetetlent.

Benyitottam a kunyhó ajtaján. Benn az asztal körül egy parasztszszony ült és négy apró gyerek. S a zörgésre egy férfi (nyilván: a pásztor) jött ki a szobából. És akkor én, izgalmamban elfelejtve köszönni, elmondtam a kérdést, amelyet már a táborban megtanultam szerbül:

— Hol vannak a partizánok?

— Nem tudom, — felelte a férfi, anélkül, hogy arca megrezdült volna.

— Segíts, — könyörögtem neki — zsidó, — ismételtem magamra mutatva — kényszermunkás a bányából...

— Nem tudom, — mondta még egyszer.

Nem sikerült, éreztem magamban, nem igazi szerb ez, hiába bíztam benne. Csak legalább baj nélkül el tudjak távozni.

S ebben a pillanatban a pásztor háta mögött föl pattant a szoba ajtaja, és az ajtó keretében két félelmetes külsejű férfi jelent meg. Nyakukban géppisztoly, testükön szétfoszló rongyok, az egyikén bocskor, a másik lábán dróttal megerősített kapca-féle, arcuk borosta-verte, tekintetük kemény, fejükön katonasapka kis vörös folttal.

— Zdravo, druzse, — mondták és mosolyogtak. Azzal hozzám léptek, s egyik a másik után megölelt és megcsókolt.

*

Három nap múlva a kilencedik brigád kórházában voltam. (Hogy miként vitt el oda a fronton keresztül, gyakran a hátán hordozva, Branko és Jovan, két megmentőm, most fölösleges részleteznem.) A kórházat egy kis hegyi faluban állították föl a bíró házában. (A bírót még a falu elfoglalásakor kivégezték, mert csetnik volt; hullája ott feküdt háza előtt, mint elfelejtett homokzsák egy erőd mellett.) Két hétig vergődtem valami égető, maró lázban s csak ritkán nyertem vissza eszméletemet. De az ilyen percek is szétfolytak emlékezetemben, egyedül álmaimban, kábult lázálmaimban éltem, s ezeket az álmokat nem töltötte meg más, mint harc, végtelen küzdelem *vele*. És milyen megalázó, milyen nyomasztó volt ez a birkózás! Mert ő sohasem támadott és sohasem védekezett. Ágyam szé-

lén ült szépen, erősen, mint amikor megismertem, s elragadó mosolyával figyelt engem.

— Védd magad! — kiáltottam rá ilyenkor, de ő meg sem rezzent, csak szemembe mélyedt és mosolygott rám. S engem elragadott a düh (miért nem védekezik ez a nagyképű figura?) megragadtam és fojtogatni kezdtem S azután megöltem. Újra meg újra. Lihegve markoltam torkát, izmaim bizserégtek, ajkamat nyál vontá be, s ő meghalt, szájából vér csorgott, torkából az a hörgés tört fel, de szeme még akkor is diadalmasan ragyogott felém.

Egyszer légitámadás érte a községet. Én akkor sem voltam öntudatom birtokában. Azt mondják, zavaros szavakat rikácsoltam s istennőkhöz könyörögtem (legalább is úgy értették), akik kergettek. Egy másik alkalommal éppen hordágyra kötöztek, hogy elszállítsanak, mert német csapatok nyomultak be a faluba; a tűzharc már egész közel folyt, s én hirtelen fölültem, eltérve a szíjakat, és kiáltozni kezdtem:

— Fussatok! Haide! Los! Weg!

Azután mégis maradtunk, mert a németeket bekerítették, és elpusztultak. Mire felépültem, a front már elég messzire lendült. Amíg meg nem erősödtem, a kórházban tartottak, s ezekben a napokban ismét öhozzá tértek vissza gondolataim. A régi barát foglalkoztatott, s elfelejtettem a másikat, akiben csalódní véltam. Lényének nagyszerű darabjaiból magamban szinte emlékművet emeltem néki és elhatároztam, hogy haláláért sokszoros bosszút állok. Ez az elhatározás könnyen született meg bennem, mert a történetek után embergyűlöletem ma már elképzelhetetlen méreteket öltött. Az embereknek szaguk van, hullaszaguk, vallottam, ölni kell őket, irtani, hogy csak kiömlő vérükkel mocskolják be a földet.

Nemsokára alkalmam nyílt tette váltanom fogadkozásaimat. Egy falu elfoglalására kaptunk parancsot, s én végre fegyverrel kezemben láthattam munkához. Nem beszélem el, hogy az éjtszaka sötét fátylába burkolódzva hogyan zártuk körül a falvat, sem, hogy miként kezdődött a harc, csak azt szeretném elmondani, hogy a közrefogott s órákon át szorongatott németek és Mihajlovics-katonák végül is kitoréást kíséreltek meg éppen azon az oldalon, ahol én is álltam. Gépfegyverek fedezete alatt indultak neki, s én az első percben megsebesültem a lábamon. Nagyon lendült körülöttem a világ, lila táncra perdült fölöttem (vagy alattam?) az égbolt, sziszegő örvény mélyén kavargtam s nem tudtam, mi történik velem. És akkor ismét éreztem vállamon az ő kezének szorítását, egyszerre elcsitult a forgatag, és felnyitottam káprázó szememet. Egy német rohant felém, léptei egyre nőttek, s már-már azt hittem, hogy a következő pillanatban eltapos, noha nem láthatott, mert három hullá mögé feküdtem estemben.

— Öld meg, — súgta ő. S én egy lövéssel leterítettem. *Érte.*

Akkor már összeomlott az ellentámadás. Én pedig megnyugodva az ájulás ölébe zuhantam.

Később még tizenhét bevetésben vettem részt. S a legnehezebb helyzetekben mindig magam mellett tudtam őt. De jelentőséget azért nyertek számomra ezek a harcok, mert láttam küzdeni és láttam meghalni egy célért embereket, öregeket és fiatalokat, parasztokat és proletárokat, pópákat és diákokat, láttam jajszó nélkül elhullani férfiakat és asszonyokat, szülőket és gyermekeiket, s rajtuk keresztül megtanultam szeretni az életben maradottakat is. Megtanultam, hogy gyűlölni nem az embereket kell,

hanem azokat, akik törvényeikkel elhintik bennük a gyűlöletet. És megtanultam hideg fejjel, hideg szívvel gyilkolni az ellenséget.

Mikor kineveztek hadnaggyá, szabadságot kaptam, s szabadságom ideje alatt befejeződött a háború. Így azután végleg elbocsátottak, s azóta itthon vagyok. Hogy ér-e valamit mostani munkám, magad ítélned meg legjobban. Tegnapig megelégedett és nyugodt voltam, tele önbizalommal és jószándékkal. Hanem, ami tegnap történt, az rettenetes élményével rám nehezedik, s nem találok meg az utat, amelyen elmenekülhessek előle. Talán ez a vallomás könnyíteni fog rajtam. Engedd meg, hogy befejezzem.

Amikor a tegnapi baleset történt, nem láttam a szerencsétlent. Az emberek gyorsan körülfogták, s csak a kanális felé osonó vércsík idézett fel emlékezetemben valami halvány képet. De, midőn az a hasító üvöltés szakadt ki belőle, amely hörögve fölszállt és lebukott . . . , ismét a kukoricás szélén éreztem magam, a házak szürke árnyai hintáztatni kezdtek, fúriák perzselő lehellete nyaldosott, s lassan süllyedt alattam a tér. És nem akadt, aki megragadott volna vállamnál fogva. Egyedül voltam parttalan félelmemmel, teljesen egyedül.

SPIRA GYÖRGY

IGAZSÁG

*Húsodba, csontjaidba vájt
igazságod kerestem —
álmodban orvul lesve rád,
nyomot remélve mind kuszább,
torz kényszerképzetekben.*

*Megöklendeztetett a félsz.
gyomromig hullt az undor,
szédültem és lapultam és
belédmerültem, mint a kés,
átnyilallón a gúnytól.*

*Minden hazugság és titok!
— vagy azzá lett kezemben —
hallgattál, mint a fölnyitott
állatban a húscafatok,
mint daganat a testben.*

*Mert már áthúzódott belém
s benned kutattam egyre,
oly üresen, akár a fény:
meddig vagy te és hol az én
s világkívül, árnyfeketén
a többi — merre, merre?*

Vagy már a mult is elveszett,
gyanúmban fölszivódott?
Léleketünk is mérgezett
s arról hallgat a csókod,
ami mögéje rejtezt?
Kihordhatatlan terhedet
mióta hordod?

Mint aki már az életét
csak fájdalomtól érzi.
mindent visszamartam beléd,
érezd! Százszor lehetsz enyém
és nem tudlak elérni! —

Már nem te kellettél, csak ez:
vesző magányod titka,
hogy fölröppenve egy tüzes
jel megvilágosítsa:
rakétafényben trágyadomb,
szörnyebb, mint az utálat! —
látni akartam megtiport,
szavad sebzette szádat.

S a szavakon, túl még, amit
nem mondhat el a szégyen,
mi ott lapul vonásaid
cinkos, mély rejtekében:
egyetlenegy tulajdonom
helyén a semmi ásit!
A tett helyére így oson
a gyilkos vissza másnap.

Mert már az voltam, gyilkosod
s a bérem: szenvedésed.
Az áldozat magábarogy
s minden éjjel megéled —
mert minden éj kezembead.
melledbevág a késem —
hazugságoddal védj magad
de el nem esve mégsem ó

Olvasd fejemre bűnödöt,
gonoszságommal támadj!
Egyetlen fantóm, képzelet,
törd át az éjszakámat! —
hasíts velőmbé, szörny titok
s zárkózz sötét körödbe —
hisz soha rád nem bukkanok
s igazságod megölne.

VIDOR MIKLÓS

A MENYASSZONYIRUHÁS LEÁNY

A leány is csak olyan házban lakott, mint bárki más a nagyvárosban, ahol életemnek legnagyobb részét töltöttem. Legfeljebb, az épület előkelőbb részében emelkedett a városnak, és a környéket nem töltötte be ételszag. Az utcában cipekedő szegény emberek a város más negyedeiben laktak és csak átvonulási terepül használták a környéket. Életemben sokszor elképzeltem egy fekete dombot, amely a csúcsától egy ház felé és azon túl a síkságig úgy domborodik, mint valami nagy labda oldala. A domb oldalában állt a ház, abban lakott a lány, akihez betéregtettem pihenni. A hegyoldalba vékonytörzsű seprűfák voltak szurkálva feketészöld levelekkel, melyek télen lehullottak, hogy a fák azután a téli eget merev keménységükkel keresztezzék, hangsúlyozva a tél hidegségét és zordságát. Mikor a leányt megösmertem, rögtön tudtam, hogy ő az, aki lakója lesz a domboldali háznak. Büszke, szüzi arca nem törődött se velem, se az utcával, se a tájjal, amely körülveszi. Szeme semmit meg nem látva és észrevételre nem érdemesítve siklott el környezetem felett, s azzal sem törődött, hogy azokra, akik melléje szegődtek, minő hatást tesz ő. Attól a naptól fogva, amikor először látogattam föl hozzá, fekete dombbá változott a bérház lépcsője és seprűfákká a lépesőház vasrácsai. A fekete labda domború oldalán lépkedtem, mikor a leányhoz vitt utam a ház lépcsőin fölfelé.

Szerettem-e, vagy nem, magam sem tudtam. Leginkább azt mondhatom volna; szerettem volna szeretni, de nem mertem. Ha megkíséreltem kívülről, mint semleges szemlélő nézni a szobát, a leányt és önmagamat; a leányt, amint a tükör előtt áll, karjait feje fölé emelve és magamat, amint a pamlag sarkán gubbasztok, a szívembe nyilallott valami. Mert a lány ügyet se vetve a szobára, az ablakon túl elterülő tájra, vagy a szobában kuksolókra csak önmagában és feje fölé emelt karjainak kardpenge ívében gyönyörködött. Ha néztem az elképzelt képet és a pamtagon ülő alak szívének reménytelen szomorúságára gondoltam, ha az netalán a tükörnél álló leányt szeretné, dühösen kivertem szívemből minden érzést, mely a szerelemmel rokon. — Nem szabad a tükörnél álló leányt szeretned! — förmedtem magamra. — Nem szabad, hogy a diványon ülő alak ily meddő érzelmekkel gyötörje magát és nem szabad, hogy a másik lény, aki szintén te vagy és a szoba képét nézi, e nevetséges figurán nevessen. Csavargó voltál, az utcákon lődörögtél és a Menyasszonyiruhás Leányt kerested. Most már van hová betérned, ha hideg van, vagy a hosszú csavargástól elfáradtak a lábaid. Megtaláltad a Fekete Dombot is és a Fekete Domb házában a Menyasszonyiruhás Leányt is. Férj a bőröndbe, helyezd magad kényelembe és nézd, hogy a pamtagon ülő esztelen bohók hogyan ülnek és esnek belé a szerelembe.

Évekig jártam a Menyasszonyiruhás Leányhoz. A helyem mindig ott volt a fal melletti széken, a szoba legtávolabbi zugában és néztem, hogy a lány hogyan öltözködik, fésülködik és festi száját a tükör előtt. A pamlag sarkában mindig más ült, hol az alacsony, hol magas, hol szép, hol kevésbé szép férfi, ki hosszabb, ki rövidebb ideig. Volt hová járogatnom, de azért egyedül maradtam és senkit sem szerettem. Csak néző voltam

a szobaszínházban és bámultam, hogy a lány a pamlag sarkában ülő férfiaktól miként varázsol földönfutó szerelem-bolondjait. Némelyik örökre elbujdosott e férfiak közül mások fölkötötték magukat, de a leány utánuk sem nézett, csak tovább bámulta magát a tükörben. Az újabbakat sem hívogatta, tudta, hogy azok amúgy is beállítanak maguktól. A tükör megjósolta jövetelüket előre.

Amint múltak az évek, gyakran már szinte úgy éreztem, hogy a Menyasszonyiruhás Leány és én cinkosok lettünk és magam is kezdem már fölvenni azt a macskaszerelemet, amit a lányban mindig láttam, s amit a szoba bútorában és minden tárgyában föllettem. A bútorok, a dívány, a porcellánok, a képek a falakon mind elnyujtott testű, doromboló macskák voltak, melyek hízelegve nyalakodtak úrnőjük körül. Hosszú, karcsú derekukkal nyújtózkodtak, bársonyos talpacskáikat maguk alá húzták és fejüket úrnőjük lábához és oldalához dörgölték. A leány rájuk sem nézett, a macskakirálynő előtt nem volt tekintélye egyéb kis cicáknak, nem látta meg bennük azt a kényes, szelid, mégis oly vad, bizalmatlan és tartózkodó lényt, akit magunkhoz szólítani nem lehet s csak akkor közeledik, ha nem gondolunk rája. Hol macskák voltak a szoba tárgyai, hol duennák, akik alázatosan meggörnyedve úrnőjüket szolgálták. Macskák és duennák voltak azok a varrónők is, akiket gyakorta láttam a lány előtt földön görnyedni és ruháját igazgatni. Macskává váltam volna magam is, ha nem lettem volna az, aki voltam. A kóborkutyából azonban nem válhatik macska, még akkor sem, ha akar. Nehézkes és otromba voltam ahhoz, hogy valaha is macskává változva a Menyasszonyiruhás Lánynak igazi cinkostársa lehessenek és a szoba látogatóit hozzá hasonlóan megvetessem. Sőt, gyakran megsajnáltam őket, bár később jövetelüket is, pusztulásukat is megszoktam.

Évekig állt a leány a tükör előtt, évekig ültem én a sarokban, és úgy látszott már, hogy az idő változatlanul suhan fölöttem és fölöttem. Ekkor azonban beállított egy új vendég, a betegség, akit nem lehetett a régiekhez hasonlóan elintézni. Macska volt maga is, nőtény macska, akire más nők bája nem hat, részvétlensége meg nem indít. Azonkívül ellenség volt, idegen dzsungelből vette útját a szoba felé és kész volt megfojtani mindenkit, akit ott talál, ahol ő maga készült megtelepedni. Indulatai olyanok voltak a leánnyal szemben, mint aminőket az egyik vad férfi érez a másik ellen, vagy egyik gonosz nő a másik iránt. Akart valamit a leánytól, táplálkozni akart belőle, magával akarta hurcolni. Összehúzódott, ugrásra készült és támadott is, a leányt az első támadással torkonragadva és földre teperve.

A Menyasszonyiruhás Lányt ettől kezdve többet láttam az ágyban fekve, mint a tükör előtt. Köhécselt, egyre köhécselt és zsebkendőjét piros vérfoltok festették meg. Nem köpködött, arca nem torzult el a köhögési rohamok alatt. Láttam rajta, hogy anélkül, hogy akarná, vagy tudná, mit tesz, megkísérli duennájává és doromboló macskájává változtatni a betegség szennyes váladékait is. Valamelyest keresztül is tudta vinni szándékát, mert vérében és a fojtogató köhögésében sohasem láttam azt a piszkos testszerűséget, mint egyéb betegeknel. Macskák voltak azok, akiket azonban nem tudott megszelídíteni és egyre tovább marcangolták a torkát ölési és falási szándékokkal a szívükben.

A leány egyre sápadtabb lett. Orvost nem engedett közel ágyához, nem engedett kutyát keveredni a játszadozó macskák közé. Ennélfogva én-

rám sem hallgatott. Kétségbeesetten láttam, hogy az istennő szoborból táplálék lesz és róla is bebizonyítják, hogy húsból és bőrből készült, mely elrothadásra van itélve úgy, mint magam is és mindenki más. Tudtam, hogy ha ez így folytatódik, a Fekete Erdő és a Fekete Domb bérházzá változik vissza, és én tovább tocsoghatok az utca sarában, úgy, mint az előtt.

Elhatároztam, hogy megmentem a Menyasszonyiruhás Lányt, még ha macskává is kell változnom miatta. Másnap, amikor beállítottam, legszebb ruhám volt rajtam, bajuszom kacskaringósra volt pödörve, hájam felbodorítva. Még arcomat sem átallottam befősteni fehérre és pirosra. Olyan lehettem így, mint a város legszebb borbélylegénye. Azt akartam, hogy a lány hallgasson rám, maga fölött állónak érezzen, szavaimnak higgyen és velem jöjjön oda, ahová én vezetem, ahol megmentik. Szavaimat is szándékomnak megfelelően válogattam meg.

— Tegnap éjszaka egész éjszaka roptam a táncot — szólaltam meg. — A táncosnők kézről-kézre adtak, ők jöttek utánam, egy lépést sem kellett tennem feléjük. A csillár beragyogta a termet, táncra bizsergett a vérem. Bizony, szép éjszaka volt a tegnapi.

Késő este volt már, a szobában a függönyök le voltak eresztve. A függöny bársonyredőit símogatta a lámpafény. Lámpafényes világ volt a szoba, a házörző függőnymacska távortartotta tőle az udvar és az utca kóborló szeleit és kóborló embereit. A Menyasszonyiruhás Lány feküdt az ágyban és kezeit nézte, melyeken végigsiklott a lámpafény, a körmök lapjain nagyokat csusszanva. A hű párnamacska elomolva támasztotta alá a derekát, játszadozva a lány szétszórt hajával. Rám ellenségesen és gúnyosan nézett, mintha mondaná, hogy felismeri bennem a kóborkutyát e búbajos maszk alatt is. Megvonagló ráncai azt látszottak mondani, hogy a lány szívesebben játszadozik velem, mintsem az én segítségemet kérje. Nem csüggedtem, folytattam:

— Mikor éjfél ütött az óra, a terem egy részében kialudtak a fények. Félhomály lett, mely, mint valami langyos, úszató lé fogott körül bennünket, táncolókat. Mámorosak voltunk mindnyájan, az a mámor vett erőt rajtunk, mely magával ragadja azokat, akik mezitelenül összekerülnek egy nagy teremben, ahol semmi bútorzat sincs, csak egy nagy süppedő szőnyeg a szoba padozatán. Éreztük, hogy semmiért sem vagyunk felelősek, ami a szobában történik, hiszen a félhomály mindent eltakar. Minden, ami a terem falain kívül volt, bizonytalanná lett és elvesztette szemünkben létességét és tekintélyét. Örjögő erővel folytattuk a táncot, a vágató táncosok ruhái vad szelet kavartak fel, mely szintén sűrű volt és orrunkon át torkunkba is behatolt.

— Az asszony és lánykezek úgy kapaszkodtak belém, mint a hínár az úszók lábába. Egymás kezéből téptek ki, úgy, hogy soha nem tudtam, kivel táncolok. Órák hosszat tartott ez a vad kavargás, táncosnőim arcát alig láttam és ők sem látták az enyémet. Éreztem, hogy a szépség és a fiatalság olyan dícsfényvel vesz körül, mely a sötétségen is áttör, mint a bajadérok teste a fátyolruha alól. Az asszonyi arcok, melyek percenként változtak mellettem, egybefolytak, mint a megpörgetett korongra ragasztott képek. Egy új asszonyi arc alakult ki belőlük, mely százszorta szebb volt nálad, csak engem szeretett és csak azért élt, hogy az én lélekzetemet érezze az arcán. Ez az asszony húzott, vont magával a terem sarka felé, mely ott egy nagy bársonyos pamlagölbe mélyült. Am, én csak táncolni akartam és kényszerítettem az asszonyt, hogy akaratomnak engedelmess-

kedjék. Így birkóztunk a terem közepén sokáig, miközben őrzöngve vágatott tovább a tánc.

A Menyasszonyruhás Lányra néztem, de nem láttam arcán szavaim hatását. Úgy láttam, szenved az idegen macska fojtogató karmai alatt, de nem mutatja. A párnamacska tovább játszott a lány hajával és ő az elleneséges és a duenna macska között fekve is gögös és magános maradt. Arca néha meg-megvonaglott, de kínlódásai és szenvedései között is szép volt.

— Kicsi lány. Kicsi kis lány — szóltam hozzá, a macskaember hangját félredobva. — Hallgass rám, próbálj magadra úgy tekinteni, mint ahogyan én nézlek! Te is csak ember vagy és te sem élhetsz örökké! Ha megszűrnak, vagy megcsipnek, az neked is fáj. Miért vagy oly gögös, miért hordod annyira fönn az orrodát? Ha kikerülnél ebből a lakásból, felvennéd a kabátodat és lejönnél vélem az utcára, te is csak olyan mászkáló kis féreg volnál, mint a többi. S a felédfordulók, csak egy kopottas, vagy előkelő nőt látnának benned, aki siet a dolga után.

— Tévedsz, ha azt hiszed, hogy macska vagy, hidegebb, gögösebb és részvétlenebb lehetsz, mint a többi. Akár macska vagy, akár nem, halandó vagy és állat vagy! Tévedsz, ha azt hiszed, hogy ha beteg vagy, egy idegen macskával játszol! A betegség ugyanúgy rág téged, mint bármelyikünket, aki közülünk akárminő nyavalyát szed föl! Nem tudom, egyáltalában látsz-e magadban valamit, vagy akarsz-e magadban valamit látni. Amikor még pici gyermek voltam, gyakortá álltam a tigrisek ketrece előtt és bámultam, amint lehemperegnek. Szerettem volna velük játszani én is, de szegényesnek és méltatlannak éreztem magam hozzájuk. Mikor összekerültem veled, úgy éreztem, ez az álmom beteljesedik. Ebből is láthatod, hogy nem állhatsz fölöttem, hiszen az én érzéseim után mentél, mikor macskának érezted magad. Akik sorban látogattak és belédszerettek, azok csak olyasmit éreztek irántad, amit sok férfi érez sok nő iránt. Nem te vagy az egyetlen, aki férfiakat az orruknál fogva vezetett! Emiatt ne tartsd magad másoknál különbnek.

— Nem tudom, mit látsz magadban és látsz-e egyáltalán valamit, de hidd el nekem, van valaki, aki mindnyájunknál többet ér. Az orvos az! Az erősebb annál az idegen macskánál, aki a torkodat fojtogatja! Megragadja a fojtogató állatot és a pokolba kergeti! Felkeresem az orvost és magammal hozom őt. Ha meggyógyultál, játszhatsz tovább a macskáiddal és tekergetheted a férfiakat tovább is az ujjad köré. Engedelmeskedj nekem és, ha egészséges lettél, újból az lehetsz, ami voltál és megvetheted az orvost is, aki megmentett!...

A lányra néztem. Valamelyest leereszkedett gögtrónusáról, de nem hozzám. Beleegyezett a párna és hajfürtjei játékába, mint az anya, aki együtt játszik gyermekeivel, közéjük leguggolván. Arcán is valami anyai jóindulat ült, mintha azt mondaná: játszhatom velük, hiszen macskák ők is, mint én, mégha kisebbek is nálam. A hajkígyók siklottak a párnán lámpafényes hullámokat vetve. A leány porcellánarca mozdulatlan maradt, csak a szája körül terjengett valami halavány mosoly, melyet a szenvedés sem tudott legyőzni.

Hosszúvá nyúlt orral somfordáltam haza, arcomon csurgott a veríték, a borbélylegény maszkot elmosva. Vereséget szenvedtem, de még nem adtam föl a reményt.

Többször meglátogattam még a Menyasszonyruhás Lányt, de a számat sokáig nem mertem kinyitni. Soha annyira fölöttem nem állt, mint

ez időben, amikor nem félt olyantól, amitől én rettegtem és nem futott ahhoz segítségért, aki előttem mindig úgy jelent meg, mint a megmentő. Arca azonban egyre fogyott és orcája közepén piros foltokban mutatkozott az idegen macska marása. Ez időben már a férfiak is elmaradtak mellőle. Hozzá vezető útamban mindig elhatároztam, hogy újból megkísérlem fölvenni a harcot életéért, de amikor ágyánál ültem, megcsapott a gőg hulláma, és figyelmeztetett, hogy még segítségemmel sem tolakodhatom hozzá közelébb. Egy esős napon azonban a szél úgy átfújta és lábam anynyira átázott, hogy fokozott mértékben éreztem emberi testem gyöngeségét. Senkit sem tudtam elképzelni olyannak, hogy ezek fölött álljon, még a Menyasszonyiruhás Leányt sem.

— Kerülne csak ide ki az esőbe — gondoltam — majd lefújná róla a szél a macskamázat! — Így tüzeltem magam, míg csak a lány házáig nem értem, remélve, hogy a gondolat megerősödik bennem és a lány ágyánál állva nem fog lefoszlani róla, mint valami gyöngye gyümölcs héja. Még nem tudtam, hogy mit fogok mondani, de elhatároztam, hogy minden, a szobában található tárgyra úgy fogok tekinteni, hogy az a külvilág dolgait juttassa eszembe, mégpedig a legkevésbé tekintélykeltő formában úgy, hogy azokon csak nevetni lehessen.

— Szeretném látni azt a doromboló állatot — gondoltam, — mely macskai méltóságát megőrizzé, ha azon nevetlen kölykök röhögnek. Nevetlen utcakölyök vagy, aki pojácának nézi és kineveti a cifraruhás királynét — parancsoltam magamra s e gondolatot egyre hajtogattam, míg csak a házig nem értem.

A macskák ravasz állatok és nehéz őket megfogni. A lány is úgylátzik, megérezte, hogy a szokottnál nagyobb elszántságot rejtegetek magamban, mert előkészült a megfelelő fogadtatásra. Azt hittem, ágyában fekvő fogom találni, de tévedtem. Azt hittem, rá fogom tudni erőszakolni az egészséges ember fölényét az ágyban fekvővel szemben, a felöltözöttét a levetkőzöttel szemben, amit eddig soha nem éreztem, ha vele beszéltem, mert betegen is, az ágyban heverve is ő volt az erősebb. Ő csak játszott avval és megvetette azt, aki a számomra rém volt. Azt hittem, a gúnyos és nevetségessé tévő érzésekkel a szívemben, most majd nem kell megszegyenítve elkullognom, de a ravasz kis macska megelőzött:

Ott állt a leány a tükör előtt és új ruháját próbálta. A varrónő előtte térdelt és a ruha uszályát tüzködté össze gombostüvel. Magasan és karsún állt a leány karjait feje fölé emelve és a tükörbe nézett. A lámpa a feje fölött lógott; a lámpafény-apródocskák serege rajzott ki ernyője alól. A lámpaernyő eltakarta a lámpát és nem láthattam, mi történik a fénynek e házában. A lámpaháznak csak a kapuja volt nyitva, mely lefelé irányult. Az apródocskák libasorban lépegettek lefelé egy hosszú ugrással a lány felemelt kezére szökkenve. Libasorban lépegettek lefelé tovább is, a nyak síma ívén leülve és vad sikoltások között nagyokat csusszanva. Azután a selyemruha garádicsa várt rájuk, egy-kettő, egy-kettő, dobogott rajta pici lábuk, amint jöttek, egyre jöttek. Hegyes süvegske volt a fejükön, apró lepkeszárnyacsok verdesték válllaikat. Amint verték a szelet, a szél is fénné vált, a ruha selymének ütődött, mely ragyogva verte vissza a fénné vált szelet. Szikrázott, ragyogott a lány ruhája, macskává varázsolva még a fényapródocskákat is, akik nyomban nyivákolni kezdtek, amint lejutottak róla a földre. Felmásztak a szoba üvegeire, porcellánjaira, a képek kereteire és ott hancuroztak tovább, mint

megannyi szárnyas macskaangyal. Ugy állt a leány a lámpafényben, mint a beteg rózsza. Sárga selyemruhája kissé megcsavarodott lábai körül, uszálya néhány lépést húzódva terjengett körülötte a földön. Szoknyája volt a virágváza, karcsú felsőteste úgy nyúlt ki belőle, mint a halfarkú hableány-szobrok felsőteste. A hableányszobrokban is mindig elátkozott virágokat láttam, melyek most virág és lány formájában egyszerre jelentek meg előttem. Soha a lányt olyan szépnek nem láttam, mint most, e beteg rózsaszobor alakban. Háttal állt felém, észre sem vette, hogy beléptem. Elképzelt fölényem elröppent, kendőlobogtatva inthettem búcsút neki.

Leültem szokott helyemre, térdeimet összekulcsolt kezem közé szorítottam, és behunytam szememet, hogy ne lássam a lányt és a belőle kiáradó megsemmisítő hatást imígy lerázzam. Hosszú ideig ültem így, mi alatt előbbi önmagam, aki az imént az utcán voltam, egyre döfködött könyökével és agyamon dobolt: — Neveletlen utcakölyök vagy, aki mindenén röhög! Gúnyold a lányt, gúnyold a szobát, gúnyolj mindent, amit tudsz! — zaklatott állandóan előbbi énem parancsoló hangja.

Kinyitottam a szemem és első pillantásom a varrónőre esett. Ez még mindig térdein csúszkált a lány körül, most köztem és a lány között, eltakarva a virágváza alsó részét. Egészen közel térdelt hozzám úgy, hogy erősen szemembeszökött furcsa megjelenése. Feje annyira csúnya és elriasztó volt, hogy szinte visszahökkenem. Korán megöregedett, tömpeorrú munkásszony fejét hordott a vállalai között, melyen a piszkos és fárasztó munkával eltöltött idő otthagytta a nyomát. Mindennek volt nevezhető ez a fej, csak fölényes és doromboló állatok fejének nem. Nem is értettem, hogy hogyan kerül nőnemű lény a lány közelébe, nyakán e csúf kutyafej-jel. Jobban megtekintve azonban láttam, hogy a varrónő alakja gyönyörű, karcsú, de mégis telt, izgató és vonagló, mint egy indiai hastáncosnő. Egyszeriben megértettem a férfirontó macskaravasztságot és gonosztságot, melyet ez a teremtmény magában rejtett: Elképzelttem magam a férfi helyébe, aki a macskatestet öleli és az ölelés pillanataiban a kutyafejet látja. Elképzelttem, mit érez a férfi, aki nyakig merül a bajadér teste gyönyörébe s közben a gyönyörmocsárból künrekedt fej figyelmezteti, hogy az élet és a test sokszor szennyes és kiábrándító. Még azt is el tudtam képzelni, hogy valaki e nőben — fején keresztül — a becsületességet szeretesse meg, s amint közelébe kerül hozzá, keleti háremek mámorába keveredik. A méregitalt megkóstolva, megszereti azt és menthetetlenül csúszik egyre lejjebb és lejjebb. Miután ezeket így megállapítottam, ment maradtam a varázstól s, amint a varrónőt néztem és szememet a Menyasszonyiruhás lányra vetni is alig mertem, belsőmet tovább döngető, csúfolkodást parancsoló másik énem lassanként felülkerekedett. Már nevetni is tudtam a kutyafejű macskán, aki az ostoba férfiakat a romlásba dönti, de akinek mérge, rám nem hat.

— Nem is vagy csúnya, de a fejedet kicserélhetnéd — szoltam a varrónőhöz. Ez nem felelt s én folytattam a gúnyolódást:

— Volt egyszer egy tarka macska, aki mindenhez hozzádörgölődött. Addig-addig dörgölte magát a tárgyak oldalához és az emberek lábaihoz, míg azokat is macskává változtatta. Beteg és rogyantlábú aggastyánok felkeltek toloszékükből, ha ő hozzájuk fente magát, nyivákolni kezdtek és a földön feterngve együtt játszottak vele. Dagasztott tészták kiszálltak a teknőből, lábakat nyújtottak magukból és hosszú farkat, s a tűzhöz bújtak, hogy ott nagyokat doromboljanak. Amerre csak járt a macska,

macskahadseregeket hagyott magá mögött, egymágukban nyivákolva, vagy tömegestül fetrengve és nagy macskahangversenyeket rendezve. Macskaszag töltött be mögötte mindent, csikosak, foltosak és bársonyosak lettek a szőnyegek és a bútorok, amerre járt.

Egy napon azonban, amint ment az utcán, piszkos és neveletlen utcakölykök hada jött vele szemben, köveket rugdalva és az utca tócsáiba térdig gázolva. Éhesek voltak, több közülük ebéd helyett pofont kapott, mert nem koldult össze elég pénzt. Haragjukat az utca kövein töltötték ki.

Az egyik közülük, egy szurtos és mindenre elszánt kölyök, meglátta a macskát. — Fiúk, ott szalad a mai ebéd! — kiáltotta.

Nosza, az egész sereg nekiiramodott, hogy a macskát nyakoncsípje. Annak most eszébe sem jutott bárkihez is hozzádörgölődni, futnia kellett, hacsak nem akart a pecsenyés tálba kerülni. Rohant, ahogy csak bírt; a kölykök utána. Nekiszorították a falnak, nem tudott egérutat nyerni. Bebújt egy pinceablakon és ott lapult a pince sarkában, nyakig belekeveredve mindenféle piszok közé. Reszketve hallotta, amint a fiúk kint azt ígérgetik neki, hogy kerüljön csak a kezük közé, majd önmaga köré tekerik a tepsiben és harapdálhatja saját farka végét. Hallotta, amint azok nagyokat cuppogtatnak szájukkal és róla, a macskaboszorkányról, mint valami finom csemegéről beszélnek. Hallotta, hogy testét, melynek szépségére mindig büszke volt, ócsárolják és mondják, hogy bőre bizony hitvány és eldobni való, de talpait és derekát meg lehet enni.

Nem tudom, mi történt veled, de ha rád nézek, az a macska jut eszembe. Képzeld el, hogy egy idegen kikötővárosban hajléktalanul csavarognál az utcán. A kutya sem törődne veled, éhes volnál, mint a farkas. Egyetlen vágyad volna, hogy valami jó zsíros gazdag embert találj, aki kész kincseit a lábad elé önteni. Muzsikaszót és fényt látnál és hallanál kiáradni egy házból. Azt hinnéd, hogy csupa szép és gazdag királyfi ül bent, aki rád vár. Betérnél és kocsmát találnál, mely tele volna részeg matrózzal.

Képzeld el, mi lenne. A matrózok annak rendje és módja szerint megmarkolásznának, úgy mint bármely lötyyedt, vagy telt húsú markotányosnét, aki eddig közéjük tévedt. Meg se néznének közelebből, ott fogdosnának meg, ahol érnének. Akadnának közöttük olyanok is, akik pipájukkal a szájukban mordulnának rád, hogy eridj a pokolba, ne zavarj a mulatságot. Ha nem engedelmeskednél, kihajítanának, hogy elterülnél a kocsmá előtt a sárban és sokáig hordoznál magadon a talpuk nyomát!

Körülnézegettem a szobában. Tekintetem a varrónő kalapjára és kabátjára tévedt. Ott heverték az ágy előtt, a földre dobva. Felvettem a kalapot és — jobbról-balról pofonítva — matrózkalap formájúvá alakítottam. Fejemre tettem, magamra kanyarítottam a kabátot és pipámat számba téve folytattam:

— Én vagyok Fókaszájú, az öreg tengeri medve, akit te multságában megzavartál. Megmutatom neked, hogyan szoktam elbánni olyan nőszemélyekkel, akik akkor jönnek, ha senki sem hívta őket, mint a macskák.

Közelebb léptem a varrónőhöz és rárivalltam:

— Mit keresel itt, te utcarongya? Nem látod, hogy itt matrózok mulatnak?

A lány dühösen nézett rám, de nem szólt. Megláttam tekintetében a sarokba szorított és megfélemlített macskát, aki még félig agyonverve is karmolni készül. Ez dühös kedvemet még fokozta s úgy szálltam vele szembe, mint akit nemesebb akarat és védelmezési vágy hajt. Így

is volt talán, a Menyasszonyiruhás Lány előtt akartam kigúnyolni és nevetségessé tenni, az egész macskamindenséget. Nem törődve a varrónő rám vetett pillantásával, nekirontottam. Hahahaha — dült a kacaj a számból, miközben fricskát nyomtam az orrára. — Mikor jössz legközelebb öreg legények közé, mi? — rivalltam rá. Nem ütöttem meg erősen, csak rángattam, lökdöstem, összeköcoltam a haját és meghúztam a fülét. Ugy megpöndörítettem, hogy nekiesett a falnak. A lány kieresztett körmökkel ugrott nekem úgy, hogy alig tudtam kitérni előle. Azonban két fricska, amit kapott, elvette kedvét a további verekedéstől. Fújva és köpködve elrohant. Kabátját és kalapját is otthagya.

Diadalmasan vágtam a kalapot a sarokba. A gúny erejének érzete úgy megtöltött, mint villamosság a Leydeni Palackot, szinte az ujjaim hegyén éreztem kipattogni. Leültem székemre és a Menyasszonyiruhás Lányra néztem.

Az még mindig a tükörben nézegette magát, még felemelt karjait sem engedte le. Kedvesen mosolygott visszatükröződő képmására; két cica gyönyörködött ott egymásban, talán nem is láttak és hallottak semmit az iménti jelenetből.

— Hogy tetszett, amit láttál? — kérdeztem még mindig diadalmasan.

Lassan megszólalt, mintha tükörmásának beszélne:

— Szép a ruhám?

— Szép — feleltem csendesebben, de még mindig nem adtam föl a reményt. — Micsoda ruha az? hova készülsz benne?

Most megfordult a lány és rámnézett. Karjait is leengedte és kezét lassú, gyöngéd mozdulattal végigcsúsztatta a derekán. Az ő szemében is ott láttam a macskát, mint az előbb a varrónőében, de ez nem a megfélemlített macska nézése volt, hanem valami egészen más. Összehúzott szemei mögül kivillant egy résnyi fény: karcsú, magát riszálva kellető macska pillantása volt az, buja, doromboló, kéjes, játszani hívogató. Hízlekedő és mindig idegen, aki a szerelmi harc közben is karmol. Ugy nézett rám, mint a macska a kutyára, akit magába akar bolondítani. A gyöngédség összekeveredett szemében a macskák erejével. Még sohasem láttam szemében ezt a pillantást. Végigfutott rajtam a hideg.

— Megyek az esküvőmre — mondta.

— Az esküvődre mész? Hiszen beteg vagy és elpusztulsz, ha elhagyod a lakást! Orvos kell neked, nem esküvő! Ha egészséges leszel, tehetsz, ami neked tetszik! Hallgass rám, felejtsd el az előbbi bolondságot, tekintsz úgy rám, mint jó barátira. Vesd le a menyasszonyi ruhát és gyere velem az orvoshoz. Hiszen mindig köhécselsz és alig állasz a lábodon!

— A kórháztól se félj, ott jót akarnak veled. Nem leszel ott egyedül, társnőd is lesznek, akikkel beszélgetni lehet. Jó meleg van ott, jóízű orvosságokat kapsz majd, könyveket olvasol. Múlik az idő és tavaszra jobban leszel. Akkor fölveszed a menyasszonyi ruhádat és mehetsz az esküvőre. Még százszor szebb leszel, mint most!

Sokáig beszéltem még a lánynak. Csaknem sírtam, annyira belelovaltam magam a meghatottságba. Később vettem csak észre, hogy ő nem figyel rám. Ismét háttal állt nekem és a menyasszonyi ruháját nézte.

Eltávoztam. Mikor visszafordultam az ajtóból, csak a lány hátát láttam és tükörbeli képmásának egy részét, melynek azonban alsó felét elvágta a tükörkeret. Sejtettem, hogy már nem fogom sokszor látni, azt azonban nem tudtam, hogy ekkor látom utoljára. Mikor másnap visszatértem, a lakás üres volt. Az ajtó nem volt bezárva, és, amikor beléptem,

négy csupasz falat találtam ott. A ház nem állt már a Fekete Domb oldalában. Ha szerettem volna a Menyasszonyiruhás Lányt, elpusztultam volna a bánattól. Így csak vállat vontam és arra gondoltam, hogy sokféle esküvő van és sokféle vőlegény, a lány bizonyosan azzal távozott, aki legközelebb állott hozzá. Kan macskáknak is kell lenniök a világon — gondoltam.

Most itt lakom egy óriási ház fölött a fémkupolában, a csikorgó szélkakas alatt. Üres óráimban innen köpködök le a járókelők kalapjára. A kupolának fala nincs, acéloszlopok tartják a tetejét, a palaszürke ég helyettesíti a falat. A környék macskái ide járnak hancurozni és gyakorta nézem őket, amint egyensúlyozzák magukat a mélység fölött az ereszcatornák szélén. Nézem mulatozásukat, de nem avatkozom belé. Arra gondolok, hogy szebbek és bátrabbak nálam s talán olyasvalamit is tudnak, amit nekem nem adatott meg ismerni.

ROMAN GYÖRGY

Hideg idő.

*A partok közt tova dörgő,
Jégtáblákkal zajló idő.
Istenem, védj meg a partot,
Ha már eddig is kitartott.*

*Vessed néki már a vállad,
Hátaddal támaszd a gátat;
Lazul a gát, mert kivásott.
Ragadj Úram gyorsan ásót.*

*Tapaszd be a világ rését,
Hajszálnyi a repedés még;
De a semmi be-beloccsan,
Közöttünk fut hosszú csíkban.*

*Akin átfut, annak vége,
Átfordul a semmiségbe;
Forgácsolja a dübörgő,
Felcsapódó, jeges idő!*

*Nem hajót visz, csak halottat,
Mit hajjai szertemosnak;
A halál, mi át meg átcsap,
Az pörgeti a világot.*

*Fel-felbuggyan, már emelget,
Átítat már lassan minket.
Megszáradnánk. Bugyolálj be
Már akármilyen pólyába.*

DARAZS ENDRE

NYUGTALAN BATÁRON.

*Korán volt még s indultam útra,
mint akit ezer gondja vár,
gyeplőtlenül röpitett ujra
a vágy, a nyugtalan batár.*

*Micsoda vidéken haladtam,
hogy szivemben döng a zaja
s gyermekké válni álmaimban
anyámért sirok éjszaka?*

*Talán Kináig meg sem álltam —
oly mindegy, a sors merre visz,
ha nem vacogja utilázam
napjaim társa maga is.*

*Nem hittem azt se, hogy a ferde
szemek hónapban élni jó.
Örök időtől áll a per, de
hallgat még ma is a bíró.*

*A költő a valón dörömből,
kalapácsütés, amit ír.
de visszhang nem felel a földről.
s a mennybolt néma, mint a sír.*

*Égitestek szelében fázom,
míg az űrben kuporodom,
a félelem lett már a házam
s a szenvedély az otthonom.*

*Az évek sűrű alkonyában
gyér világosság a halál,
vergődve bennük, mint a bábban,
lepke lelkem új fényre vár,*

*égjek bár szédülten a lángban,
mint zárt cellákban a rabok...
De, jaj, a világ is csak lárvá,
honnán sohsem szabadulok.*

RÁBA GYÖRGY

A „HAJNALI RÉSZEGSÉG“ MOTIVUMÁNAK TÖRTÉNETE

A „Hajnali részegség“ motívuma — a föld s az ég ellentéte és a csillagok távolába tűnt elveszett ifjúság — Kosztolányi lírájának egyik alapérzése. Ez a motívum, melynek fel-fel bukkanó fejlődését nyomom követhetjük annyi Kosztolányi versben, csak a „Hajnali Részegség“ soraiban vált teljessé, ott formálta meg kibontakozásában a maga műremekét. Ebben a versben a motívum és a vers nem választhatók el egymástól, itt már nem maradnak ki-fejezetlen lírai indítékok, hanem éppen a motívum kibontakozása, teljessé válása teszi a verset magát is.

Aki Kosztolányi művét nemcsak klasszikus alkotásaiban, a „Számadás“ néhány remekében akarja megragadni, hanem a hozzájuk illő előkészületben kívánja megérteni a megsejditett, de még meg nem írt művet, „A Bús Férfi Pannaszai“-nak kötetébe s az avval csaknem egyidejű „Kenyér és Bor“ verseibe szálljon alá. Csak itt talál kulcshelyzetet minden későbbi nagyság értelmzésére, csak innen láthatja egynek, feltételeiben s következményeiben is azonosnak Kosztolányi lírai világát. Azt a motívumot is, mely a „Hajnali Részegség“-ben épül, terebélyesül tökéletessé, legelőször a „Kenyér és Bor“ kezdőversében, a „Bolgó, szomorú dal“-ban fogalmazza meg. 1920-at írunk, tizenöt év választ el a „Hajnali Részegség“-től s a legizgatóbb, legjellemzőbb Kosztolányi-motívumok egyike íme már teljes tudatosságában, félreérthetetlen világossággal jelenik meg.

A költőnek mindene megvan, amit ember csak kívánhat. Mégis így folytatja:

*„De néha megállok az éjen,
gyötrődve, halálba hanyatlón,
úgy ásom a kincset, a régít...“*

s így fejezi be versét:

*„Mert nincs meg a kincs, mire vágytam;
a kincs, amiért porig égtem,
Itthon vagyok itt e világban
s már nem vagyok otthon az égben.“*

Semmit sem árul el arról, hogy mi az a kincs, melyet elveszített, hogy milyen emberi érték birtoklása járt együtt azzal, hogy egykor otthon volt az égben s arról sem vall, hogy az „ég“ szó melyik más fogalomnak az álneve, metaforája, fájdalmas rejtegetője. A két képzet azonban, az *éjjeli riadalomé* s az égből, a *csillagok világából való kitaszitottságé* legelőször, egymásba kapcsolódó jelentéssel is, ebben a versben jelenik meg. Döntő lépés ez a motívum költői kidolgozása felé.

Ennek a tudatos felismerésnek is vannak előzményei. A világ, melyben a költő itthon van, azt a földet jelenti, melynek szeretete a „Mák“-ban még erősen programmatikus ízzel Kosztolányi életének s vágyainak középpontjává lett.

*„Mert szent a föld is, jertek zengedezzünk
költők, az élet papjává kentek!“,*

írja e megelőző kötet végén, egy csak belülről elhangzó ellenvetést, az ég, a menny, a csillagok szépségének dicséretét torkolva le a „mert szent a föld is” hirtelen fordulatú kijelentésével.

„A jó élet” c. versében is csak a föld és az élet örömét kéri:

*„Más vágyam nincs, tartson soká a föld.
Jó emberek, ezt kéri társatok,
csak talpalatnyi földet adjatok,”*

s ugyanezekkel a kijelentésekkel csendül össze, szövegyezésekig menően, a „Mágia” utolsó versének, a „Csöndes tiszta vers”-nek utolsó szakasza, mely tudatosan még nem, de annál finomabb költői plaszticitással tárja elénk a föld s az ég Kosztolányi oeuvre-jében már ilyen korán (1912-ben) kirajzolódó ellen-tétét:

*„De tart a föld. Ez az enyém még,
feszül az ég fejem felett
s kitárom az örök egeknek
örök=mezitlen testemet”.*

E három vers már félig-meddig tudatos előzménye a „Boldog, szomorú dal”-ba először megfogalmazott motívumnak.

Jellemző Kosztolányi lírai alapérzéseire, hogy azt a kötetet, melynek első versében ez az „ég”-motívum legelőször jelentkezik teljes világossággal, éppen a régvoltnak, az elmúltnak: az ifjúkornak keresése ihleti.

Az első vers, mely már nem csak részlegesen vonatkozik a „Hajnali Rézszezség” motívumára s még kevésbé csak kijelentése, megvillantása annak, ugyancsak a „Kenyér és Bor” kötetben található. Címe: „Éji riadalom”.

*„Hajnal, éjjél közt ocsudva mély sötétbe fölriadtam
S az ablakból kihajolva bámultam, két óra tájt.
Mind aludtak...”*

Kibámul az ablakon, a szemközti lakásba, mint „üres” és „furcsa szinpad”-ra. Részletezi a tárgyakat, melyeket lát s egyszerre elfogja a szorongás.

*„S megriadva kémlélődöm, mért e zajgás, mért e fájás,
Hogy a szám se tud beszélni s száj helyett beszél a szív”.*

Azonnal gyermekkora jut eszébe.

*„Volt nekünk is sajttharangunk és volt kedves ingaóránk
Mely szeliden járt az éjbe, míg aludtunk, gyermekek.”*

A vers végét az elkerülhetetlen halál félelme reszkettet:

„S reszketek, hogy életünk csak negyven, ötven, hatvan év.”

Ez a vers közvetlen élményből szakadt ki: nincs benne semmi fölösleges díszít-mény, korábbi verseinek javához tartozik. Ritmusa (mely különben teljesen azo-nos Poe: Holló-jának fordításáéval, talán azzal egyidőben vagy annak hatására készült) „A Szegény Kisgyermek Panaszai”-hoz és a „Mágia”, meg a „Mák” legtöbb verséhez képest fejlett, stílusa szélesen építően formálja a lírai anya-got.

Ha visszafelé tekintünk, a „Boldog, szomorú dal”-ra, az abban megjelent motívumnak két elemét (az éji riadalomét és az elveszett kincs keresését) eb-ben a versben költészetet fakasztó s önálló műalkotást építő erővel látjuk vi-

szont (éjjel riad fel a költő — szorongásában visszaemlékezik gyermekkorára)

De jelen van már a „Hajnali Rézség”-ben kibontakozó motívumnak számos más részlete is. Így a hajnali ébrenlét, a szemközti lakás látványa, az ezzel együttjáró különös érzés, a gyermekkorra való hirtelen visszaemlékezés és az ötven évnyi emberi lét figyelmeztetése. Csupán a gyermekkor emlékével össze-kapcsolódó égi látomás és a szép titok felismerésével együttjáró meghatott kö-szönet hiányzik az „Éji riadalom”-ból.

Közbe kell vetni, hogy a költőnek az „Éji riadalom”-ban s a „Hajnali Rézség”-ben leírt lelkiállapotával rokon az a szituáció, mely a „Reggeli áldás” („Kenyér és Bor”) elején olvasható:

*„Ver a szívem... Óráim is egyre ver még.
És fojtogatja torkom az öröm,
Micsoda ez a régi-régi emlék?
Dalolni és sikoltani szeretnék
És szállani a hajnali ködön.
Csiklandja mellemet, oly édesen tép,
Mint bús gyerekkorom emlékei...”*

Itt a költő a motívumot éppen csak megvillantja. Lényegesebb viszont a „Csillagok” című verse. Az ifjúkor emlékével kezd, majd így végzi versét:

*„Még most is ég a csillag, ahogy ottan,
Arany tüzekkel ékszeres az égbolt,
Csak én nem égek, aki úgy lobogtam*

*Almos szemem keresi fönna a régvolt
Csodákat és oly búsán mondja szívem,
Hogy nékem már a csillag is sötét folt.*

*Vak vágyam mégis fölfele feszítem,
A kis diákdalt újra sírva zengem
S kihunyt arcom fölmutatom szeliden:*

Ó csillagok, ismertek-e még engem?”

A csillagok világától való elszakadása párhuzamosan ment végbe a férfikorba való megérkezésével. A csillagvilág gyermek vagy ifjúkorát juttatja eszébe s ha föltekint a csillagokra, az emlékezés fájdalommal is gyöttri, az, hogy múlik élete s hogy a halál felé siet. A csillagok látványát azonban nemcsak az ifjúkor fájdalmas, mert reménytelen keresése tölti meg, hanem az elmúlás féltelme is: a csillagoktól való elszakadással nyílt meg az út az öregségbe, a halál felé. A két érzés közül inkább csak az elsőt olvassuk ki a „Csillagok” című versből, a másodikat, a gyermekkor boldogságától való elszakadásnak halál-jelentését az „Éji riadalom” tartalmazza. Ebből viszont a csillagok képzete hiányzott. E két csillag-jelentés: a gyermekkori emlék s az ettől elszakadva be-következő elmúlás élménye csak a „Hajnali Rézség”-ben fonódik össze, a stílusművészet bonyolultságával s a halál előtti élmények egyszerűségével. E két mozzanatot mindaddig külön-külön versekben találjuk.

Versről-versre ellenőrizni lehet, hogy Kosztolányi lírájában a csillagok s az ég jelentése szinte teljes egészében az ifjúság vagy a gyermekkor számára fog-lalható le. Különösen „A Bús Férfi Panaszai” verseinek törzsanyagára jellemző ez a vonás: legelőször ezek a versek mondják ki félreérthetetlenül Kosztolányi lírájában az ifjúságnak és a menny képének, a gyermekkorának és a csillagvilág-

nak örök kapcsoltságát. Mindjárt a kötet legelején, a harmadik versben, olvasuk ezt a vallomást:

*„Érezni a távol ködét,
A fák zúgnak: harmincöt év.*

*Ki énekeltem az eget,
a gyermekkort, most rettegek.”*

Ez a vers is azt erősíti, hogy az ég, a csillagvilág, a menny öntudatlanul és tudatosan is az ifjúságot, a régmúltat, a gyermekkort jelenti. Ugyanebben a versében hasonló tömörséggel ismétli:

*„Gyermekmennyország, kék, csudás,
lerokkanás és elmulás.”*

Szíve bizony már nem az égi: „dalolj szívem most, mint a föld”, mondja a vers utolsó sorában, határozottan egykori, a földi, evilági élményeket igénylő soraira emlékeztetve vissza, de most már az elmulás fájdalmával s az ifjúságnak reménytelenül az égbe vetítésével.

Lelke most már kihalt.

*„Ő látta hajdan a napot,
a májusi eget.
De most belé az árvaság,
a semmi integet.”*

Néha léte legmélyebb kérdéseit is a csillagoknak teszi fel, de nem a közismert konvencionális-romantikus fordulattal, hanem a maga sajátos csillag-hitének megfelelően „régii rejtély”-nek nevezve a csillagvilágot:

*„... fejem fölött hold, csillag-milliók.
Itt kívül is, mint ott benn, a titok.*

*Közélbe vannak. Szinte mind elérem
a régi rejtélyt az ég peremén.*

De rám merednek...

*És kérdem tőlük, mit jelentetek,
ti fogható, ti nyílt-tömör talányok...”*

Következő versében megint a csillagoktól való elszakadás képzelete és a régi emlékeknek „szemétszerű” semmisége azonosulnak egymással:

*„Mily messze van én tőlem már az ég,
Mily messze vannak már a csillagok.*

*A hosszú úton könny van és szemét.
Vér és szemét, csak bánat és szemét.
Emlékeinknek lombja is szemét.”*

Egyre erősebb lesz a rezignált felismerés hangja: míg a „Kenyér és Bor” idevonatkozó verseiben a fájdalom, a visszasóvárgás érzése volt erősebb, „A Bús Férfi Panaszaí”-nak verseiben már a gondolatba való belenyugvás, az önfegyelem uralkodik, a halálraszánt ember biztos felismerése. Már tudja azt, mi volt

számára a ifjúság s most gyermekébe vetíti át tulajdon, egykor átélt gyermekkorát, tőle remélve azt, hogy a régmúlt visszabüvölődik:

*„Hahó, előre, föl, a gyermek-éig,
szállj én velem,
új másíkom, ki régit visszabüvölsz,
kis reggelem.“*

Mint a „Már elmondtam“ kezdetűben az „eget, a gyermekkort“ vagy a „gyermek-mennyország“ kijelentések, ugyanúgy itt a „gyermek-éig“ kijelentése bizonyítja, hogy a költő fantáziájában a gyermekkor képzetére már valósággal ráborul az avval azonosuló ég és csillagok képe.

Végül nézzük meg azt a verset, mely már a harmadik ennek az azonosság-nak tudatos kijelentésében s „A Bús Férfi Panaszai“-nak egyik legszebb, ihlet-ről is beszélő, programot is adó költeménye.

*„Nem tudtam én dalolni nektek az újról, csak a régiről,
Nem tudtam én dalolni nektek a földről, csak az égiről,
Mert ami elmúlt, az csodásan kísért az én dalomba még,
mert aki meghalt az időben, úgy van fölöttem, mint az ég.*

*Húsz évesen arról daloltam, ki kisgyermekként égre kelt,
most éneklek húsz éves másom, ki egykor erről énekelte.“*

A versvégen az első strófát ismétli meg, különös hangsúlyt dobva arra a mon-dására, hogy a múlt úgy van fölötte, mint az ég.

Ez a felimerés, a gyermekkor távlata s az attóli elszakadás tudata hangzik ki a versből, nem a sóvárgás vagy a büntudat érzése. A költő keményebb, fegyelmezettségű, igazabb lett. De bevallja s világosan tudunkra adja, hogy a föld s az ég ellentéte foglalkoztatta s foglalkoztatja továbbra is és hogy a rég el-múltat az ég (a menny, a csillagok) képébe kényszerítette fantáziája. A vers ezenkívül sok minden egyebet árul el, a költő ihletének sajátos jellegét is. A húszegynéhány éves költő „A Szegény Kisgyermek Panaszai“-t írja, a harminc-éves költő huszonöt éves korát sírja vissza, de már harminkét éves korában megírja azt a versét, amely a halálelőtti órák perspektívájából nő meg, csodá-latos, érett emlékké. Az előbbiekre is, a „Most harminkét éves vagyok“ című versre is roppant jellemző: „Mert ami elmúlt, az csodásan kísért az én dalomba még“. Két ihlető erő táplálja ugyanis költészetét: az emlékezés sóvárogva is újjáteremtő impulzusa s az ezt megelőző fájdalom az emlékek elvesztése fö-lött. Amit Halász Gábor általánosságban mondott ki, finom intuícióval, Koszto-lányi ihletére, az különösen motívumunk fejlődésével igazolható: Kosztolányi versalkotó folyamatában az új élmények nem vernek külön hullámhegyeket és völgyeket, hanem az alapélményt meghullámoztatva a friss élmények annak rezgésein ringatóznak csupán. Így hullámoztatják új és új élményei a „Hajnali részegség“ előtti években a vers nagy motívumát. Tekintsük végig sorukat.

A csillagok, az ég képe már megteltek az ifjúság, az erő, az egészség kép-zetével:

*„Ragadd meg a tébolyt, melybe fogantál,
csillagok testvére, előre a pályán,
cikázva garázdán, öncélú szeszéllyel.
véletlen hercege, égi kalandor.
Ember.“*

„Tartalmilag”, a vers magvát, motívumát tekintve a jelenségek leírásától az élmény és az élet értelmezéséig alakul át a költemény, érzelmileg a közönytől a sejtelenen, majd az ámulaton át a csodálkozó hangos boldogságáig, s innen a magába mélyedő lelkiismeretvizsgáló megdöbbenéséig. Így tornyosul egy- másra za érzelmi hullámváz: hangütése pedig mindenkor az érzelmi lendület minőségének megfelelően s a tartalmi átalakulás menetét követve hangsúlyoz s emel ki, halkul el s válik bensőségesse: a vers „tartalmi” elemeinek átalakulása vagy érzelmi élményének fejlődésmenete az ilyen látszólag külsőséges és mégis sokatmondó hangütéseken is felismerhető, mint a „Szájtátva álltam s a boldogságtól föl-fölkiabáltam” soraitól az „Egyszerre szóltam” tompítottabb hangján keresztül a „Szóval bevallom néked, megtörötten...” halk tónusáig, mely az egyszerű bizonygatás ha... in fejezi be a verset:

*„Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak
 úgy érzem én...
 mégis csak egy nagy ismeretlen Urnak
 vendége voltam.”*

Méltatás helyett vizsgáljuk most a motívumot.

Az első tételben olvasható álmatlanság mozzanatát, elsősorban mint lélek-tani helyzetet, számos jelentékeny verséből ismerjük. (Éji riadalom, Reggeli áldás, Ha negyvenéves). A második tételnek kevesebb az előzménye (az Éji riadalom-ban s egy sornyi a Ha negyvenéves leszel-ben). A motívumnak ez az eleme részletesebb kidolgozásban áll itt. De míg az Éji riadalom-ban a költőt inkább a jelenség pusztá leírása érdekelte, a „Hajnali részegség”-ben már az élet értelmezésének vágya is. Az egykori szívdobogás helyére, mely akkor fogta el, amikor gyermekkorát juttatta eszébe a „sajtharang és ingaóra”, most komor valóságlátás költözött: „megforduló szemük kacsintva néz szét kódébe csal-fán csillogó eszüknek”, „ébren szépítik álmodozva” lakásukat, az óra, mely felveri, így riasztja fel őket: „ébredj a valóra”. Magának a jelenségnek a leírásába férközött már be az érett s józan költő illuziótlan világszemlélete. A jelzők, határozók és igék kemény ítéletet foglalnak magukba:

*„ha összeomlik, gyom virít alóla
 s nem sejtí senki róla,
 hogy otthonunk volt-e vagy állat óla”*

Hová lett a gyermekkorára visszaemlékező férfi szorongása, a „Reggeli áldás” torkot fojtogató öröme? Helyükbe kegyetlen ítélet lépett s a gyermekkor emlékének öröme a csillagvilág messziségébe költözött fel. Az égen vált megpillanthatóvá. Ezt mondja a „Hajnali részegség” harmadik tétele, a csillagos ég leírása.

Helyesebben ez sem igazi leírás. Nem volt az a második tétel sem, melyben a leírás helyére az ítélet lopódzott be. A derűs ég megpillantása sem a konkrétan láthatónak vizuális leírásává lesz, hanem a gyermekkor emlékének felidézőjévé. Amott felülről, az élet szenvedéseinek magaslatáról ítél a költő, a leírásban; itt valahonnan alulról, a betemetett rétegek alól tört fel gyermekkori emléke, miközben az égre nézett. Ennek az élményének a külsőségeit sem részletezi:

*„Én nem tudom, mi történt vélem akkor
 de úgy rémlett, egy szárny suhant felettem
 s felém hajolt az, amit eltemettem
 rég, a gyerekkor.”*

Eddig tart az égi jelenség. Előbb a földi jelenségek, de beléjük írva végzetük, azután az égi jelenség, de kibontva belőle a gyermekkori emlék. Távolodás és távlat egyszerre az érzéki tényektől, s közéjük és a lélek közé a személyes ítélet keménysége s az emlékezés ellágyulása iktatódik be.

A jelenségektől a látomásba vezet a negyedik tétel. Ritkul a vers földi légköre, a földi jelenségektől az égien át fokozatosan jutunk el az éteri tisztaságú kozmikus látomásig. Nem is annyira értelmező magatartás jellemzi e versében a költőt, mint inkább távlatnyerés minden érzéki s érzącekhez kötött dolog fölött, az elszakadás a súlyostól és nehezedőtől.

E negyedik tétel a törzse a versnek. A harmadikkal együtt e negyediknek rengeteg nyers, még vázlatosnak sem mondható előzménye van: minden utalás, mely a megelőző versekben a csillagvilágra, az égre, a mennyre vonatkozott, a „Hajnali részegség”-nek ebbe a részébe torkollik, ennek képzetét éltette elevenen. A feltűnő különbség, mely a motívum két eleme előfordulásának gyakoriságában tapasztalható (az álmatlanság s az ablakon való kitekintés alig három versben, míg a csillgok, az ég jelentése és rejtélye egy tucatnyiban) ezzel magyarázható: a gondolat elevenségével, mely nem az első, hanem a második mozzanatot tette döntővé a költő képzetvilágában.

Am ezt a nagy égi látomást még megközelítőleg sem fedezhetjük fel az előző versekben. Az ég s a csillagok emlegetése csak a költő visszasóvárgását fedte fel, arra azonban, hogy a költő egyszer még tökéletesen elmerülhet a csillagok szépségében s megszabadíthatja magát a tőlük való elszakadás fájalmától és félelmétől, semmi sem mutatott. Törekvés és gond a csillagok, az ég képe s akörül, amit az ég távlata jelentett: ez volt a „Hajnali részegség”-et megelőző versekben, míg a „Hajnali részegség” ismét valósággá változtatta át azt, ami azelőtt jelentés volt csupán, olyan valósággá, mely nem érzéki s esetleges, hanem tündérien szép, földfölötti s mint burka, a látomás sejteti, nem is mulandó. A megelőző versek csillagmotívumának izgalmas feszültségére, ideges szomorúságára a „Hajnali részegség” e részlete hozta meg a feloldódást, a szépbe való belefeledkezés örömeinek utolsó adományát.

Milyen ez a látomás? Azt mondhatjuk, teljesen elszakadt a földi, érzéki, vitális élmények szférájától. A fiatal költő valamikor a földi valóság gyönyörének szolgálatába szegődött. A „Hajnali részegség”-ből viszont hiányzik a programmatikus élet- és földszeretet, éppúgy, mint az érzéki lét spontán átélésének gyönyöre is. A belefeledkezés, az ámulat pillanataiban program és életterv egyformán megsemmisül, ezek helyett inkább a célhoz érés, a végleges megoldás sejtelme támad a lélekben; az életterv s a gond helyett maga a mellékgondolatok nélküli élet, de magasabb síkon, mint a test s a lélek pusztá életfolyamatai. Ennek megfelelően minden lebegővé, áttetszővé válik e látomás törékeny szépségében: nem a vendégségnek részese a költő, hanem a vendégség feloszlásának, a mennyei vendégség titokzatos, de fényes megszűnésének. A vendégség maga nehezkesebb leírásba fulladt volna: a búcsuzás foszlányait megragadni, a lassú szétosztlásét, már csak lebegő, minden súlyvonatkozástól ment stílussal lehet.

Leírást mondottunk, a mennyei vendégség oszlásának leírását. Pontosabbar szólva mégsem szabályos leírás ez. Mint a vers második tételében az ítélet, s harmadikban az emlékezés ült ki a leíró mondatok arculatára, most, a látomásban, egy teljesen irreális esemény folyamatának megelevenítését olvassuk. E látomást pedig éppen irreális tartalma fosztja meg a leírás megszokott, sajátos jellegétől. Mert mindannak, ami tárgyak vagy földi viszonyok érzékeltetését célozza, konkrét fokózdóval kell bírnia s hol van ilyen konkrét, fogható alaj

a fénycsóva lobbanásában, az árnyékok közé lengő bái fényekben, az úszó fényárban, a csilingelésben és suttozásban, a fátyolos és aláfolyó alakzatokban, a halavány kék színben, az álomnál csendesebb tovalebbenésben? Semmilyen tárgyi, konkrét leíró elem, annál több a sejtelmes álomszerű, foltokban szétomló. A búcsuzás folyamata is alig érződik a fények vibráló játékában. A „valami rebtent”, „a házigazda a lépcsőn búcsúzott”, a „s mozgás riadt” utalásai, végül a csipkefátyol megpillantásával kapcsolatos utolsó képek éppen csak felvázolják azt az eseményt, melyet a költő képzelete a fény és árny játéka közé vetített, de amelyet csak síkban ábrázolt — jelezve törekeny mivoltukat, — nem térben.

A „Hajnali részegség” közepén a költő még egyszer, életében utoljára, átéli boldog, szomorú örömmel a csillagok s az ég szépségét. Nem *jelentést* pillant meg a csillagokban, az ifjúság emléke csak előkészíti figyelmét a látomásra, de már nem azonosítja vele az elmúlt gyermekséget. A látomás tisztán marad mindezzel értelmezéstől.

Ennek a búcsúzkodó égi bálnak sokkal magasabbrendű értelme van, mint egykor az ifjúság s a csillagvilág sóvárgó azonosításának. Nem az ifjúságot: életét búcsúztatja a költő. Ime, a felfedezett mennyei vendégség képzeleté életének képévé és értelmévé válik. Tudja, hogy el kell mennie, de azt is tudja, hogy ő is vendég volt ama „sok élő, fényes égi szomszéd” között. Már nem adta meg neki az, hogy résztvegyen a vendégségben: a „porban, hol lelkek és göröngyök közt” botolt, csak élete legvégén pillantotta meg a nagy égi bált, feloszlóban már s eltűnőben. Tehát nemcsak az *élet* és az *égi vendégség* képzeletai fedik egymást, hanem egyfelől az *elmúlt életnek*, a *halál közelének*, másfelől, a *feloszló vendégségnek* a képzeletai s érzelme is. Ez a tökéletes képi és érzelmi megfelelés, ez a pontos szimbólum érleli meg a verset zárt, befejezett remekművé.

A látomás leírása — ismételjük — azonban tisztán maradt meg minden értelmezéstől. Hogyan került hát a vers végére az égi vendégségnek az élet értelmével való azonosítása?

A látomás után a boldog felismerés mondatja a költővel, hogy az „égbe bál van, minden este bál van” s hogy érti már a „régii nagy titkot”: hogy t. i. a mennynek tünderei „hajnalban hazamennek széles körútjain a végtelennek”. Ez a kezdeti célzás (mesés és játékos még, hogy ne terheljen meg semmilyen értelmezéssel) a következő két részletben mélyül el s vezet át a végső következtetéshez. Utja, melyen a költő a tiszta égi látomás képétől az értelmezésig jut el, szárnyalóan könnyű. Lírája múltjának jólismert motívumai röpítik előre azon most is. Az egyik: a büntudat érzelme, mellyel mulasztását tekinti, a másik: az élet elmúlásának, a halál közelének motívuma, mely a csillagok látványára támadt benne. A büntudat érzelmét, igaz, szószerint nem állapíthatjuk meg előző verseiből: de már a „Boldog, szomorú dal”-ban felhangzott a régi, elvesztett kincs gyötrő keresésének siralma s más versének szorongó hangulata is érezte velünk a vétek fájalmát. A másik motívum annál világosabban áll elöttünk: már az „Éji riadalom”-ban megjelent a gyermekkor boldogságától való elszakadásnak halál-jelentése. A két nagy motívum, a csillagoknak az ifjúság emlékét felidéző jelentése és a csillagokra néző arc fájdalma az élet elmúlása fölött valóban a „Hajnali részegség”-ben egyesül egymással szervesen, egyetlen nagy vers megbonthatatlan struktúrájában.

Ha szabad a „Hajnali részegség” menetét régebbi idevágó versmotívumainak egymás mellé sorolásával érzékeltetnünk, a kuriózum kedvéért a következő sorozatot állítanók össze: az elejére az „Éji riadalom” első felét tennők, kiegészítve azt a „Reggeli áldás” néhány sorával, majd a „Csillagok” című versével

folytatnók, megtoldva azt a „Szabadka” egy-két sorával, erre A Bús Férfi Panaszai”-nak 3. versét vennők, a vallomás kiegészítésül a „Nem tudtam én dalolni nektek” első strófáját s azt is, hogy „Csodálkozol, hogy föld és csillagok közt éltél” s befejezésül az „éji riadalom” záró sorait. Kétségtelen, hogy e vers-sorozatból sem a látomás, sem a vendégség értelmének felismerése s a közsőnet nem olvasható ki. Az alapvető motívumok azonban, az álmatlanság, a föld színhelye s a csillagoké, a gyermekkori emlék felidéződése s az elmúlás fájdalma, formailag meg a leírás és az értelmezés kettőssége mind megtalálhatók benne.

Végezetül: a vendégség is régi, gyermekkori képzelet Kosztolányinak. A felnőttek hangzavara, érthetlensége egy-egy délutáni látogatás, uzsonna, vacsora alkalmával, foglalkoztatta 5t versben is, prózában is. A „Hajnali részegség”-ben azonban már mennyei szépségű s örökkévaló vendégség lett a földiből. S nemcsak a „Hajnali részegség”-ben: a másik nagy vers, a „Szeptemberi áhitat” magva is egy nagy-nagy vendégség, az élet s a halál nagyszerű vendégsége:

*„Bizony csodás ország, ahova jöttünk,
Minthogyha a perc szárnyakon osonna,
el-nem-múló vendégség van közöttünk,
hosszú ebéd és még hosszabb uzsonna.”*

Mit jelentsen ez a vendégség? Nem tudjuk. Éppúgy jelentheti az élet kimeríthetetlen bőségét, halhatatlan gazdagságát (a Szeptemberi Áhitat-ban), mint a földöntúli, örök élet szépségének, múlhatatlanságának sejtelmét, (így a „Hajnali részegség”-ben). A megváltás eszméje, a testen túli lét nem idegen Kosztolányi-tól, de nem vezeti át se tételes metafizikába, se megtérésbe. Égi élményének remegő áhitata határsávrá esik: arra, ahonnan a megváltásért esengő lélek le-bukik, mert későn érte el szemével az égi vendégséget, de fölemelkedik a költő, mert látomása tökéletesen szép volt.

SZAUDER JÓZSEF

HAZ A HEGYEN.

Vékony faház, rossz deszkaoldalán
áttör derékszögben a kályhacső,
lejjebb zúg a platán,
itt fenn a bab s a hús rotyogva fő.

E hegyen ember nem nagyon lakik,
arrébb néhány régtől szegény család.
nem lát az ablakig
senki, csak bokrok és a törpe lák.

Én sem látok csak hegy mögött hegyet,
rőzszeszedő asszonyt, reggeleken,
s e különös hegyet
nem cserélem fel, bármi is legyen.

Füvön eszem és rigót hallgatok,
kuvikot délben, este tücsköket,
így telnek a napok,
peregnek, mint a kristályos kövek.

S már este én is elcsodálkozom:
honnan jöttem a hegytetőre? Lány
fátyol a városon:
a hajcsomó alatt a zöld gyepágy.

Városból jöttem, hol kétszáz lakó
él három sivar, szűk emeleten,
s mint kongó pléh: a szó...
Ceruzafényű ház, rejts a hegyen!

ÖRVÖS LAJOS

ACHILLEUS ÉS PRIAMOS

Magasan, az Olympos tetején, s abban a tágabb világban, mely az Olympos tetejéről nyílik, tanakodnak az istenek. Tanakodnak, vagy inkább civakodnak? A hangjuk indultatos, de készségesen végighallgatják egymás szónoklatát: heves tanakodás ez, vagy fennkölt civakodás: a vitázók mindegyikének több köze van ellenfeléhez, akivel vitázik, mint azokhoz, akikről a vita folyik. Kik ezek az utóbbiak és hol élnek? Mélyen, mérhetetlen mélységben alattuk, nyomort és bajt szenvedve, mit az istenek rájuk mérnek, így élnek vakon és tehetetlenül, s nincs orvosságuk a halál és az öregség ellen. Az emberek ők, és keserű sorsukról a Múzsák zengenek az istenek lakomáján, s ugyanakkor az istenek el nem muló kincseiről is énekelnek, míg Harmonié, Hébé, a Kharisok és Aphrodité, egymás szép kezét csuklónál fogva, körtáncot lejtenek. Az istenek örök derűben vigadoznak, még az időjárás viszontagságai sem háborítják őket, és nincs gondjuk az emberekre. Ugyanakkor pedig mégis törődnek velük. Közéjük keverednek, harcaikba elegyednek, mindenféleképpen szórakoznak velük. Miért ez a törődés-nemtörődés? Mi lehet az oka annak, hogy az istenek olyan sűrűn fordulnak az emberekhez? Mit kereshetnek náluk, ami belőlük hiányzik? *A sorsot keresik.* Mert ez az, amiben az isteneknek része nem lehet, s amibe csak nagyon kevésbé szólhatnak bele. Az istenek — figyelmeztett Kerényi Károly — azáltal, hogy halhatatlanok, súlytalanok is. Küzdelmük csak komolytalan lehet, mert hiszen nem tudnak elpusztulni benne. Hozzátehetjük: az igazi változatosságot és magát a változást is csak az embereknél találhatják meg az istenek. Mert akárhány alakot öltenek is tetszésük szerint, lényegileg nem változnak, mindig azonosnak kell maradniok önmagukkal, Akik valóban állandóan változnak, azok az emberek, éppen aszerint, hogy melyik pillanatban, melyik isten tölti el őket. Csak az emberek azok, akikkel valóban történhet valami. Az istenek pedig, akik e történetekben csak úgy vehetnek részt, hogy irányítják, befolyásolják őket, az Ilias utolsó énekében ismét ott gyülekeznek az Olymposon, hogy tetteiket megbeszéljék. Nem először a történet folyamán. Achilleusról van szó, az Ilias hősről és Hektorról, Trója védőjéről, akit Achilleus ölt meg, így állva bosszút kedves barátjáért, Patroklosért, s most Hektór holttestét a kedves barát sírja körül, szekeréhez kötve, mindennap meghurcolja. De mikor a tizenketedik hajnal is eljött, az istenek már Hermést biztatták, hogy lopja el Hektór holttestét. Apollón méltatlankodik Hektórért, de Héra rátámad: hogyan is becsülheti egyformán a halandó trójai királyfit és az istennő gyermekét? Zeus eldönti a vitát: ki fogja adatni Hektór holttestét Achilleusnak.

Nem azért döntött így, mintha Hektór családja imával fordult volna hozzá és erre kérte volna. Hektór jámborságát maga tartja számon, s az ember felé nemszűnő kíváncsisággal fordul. A görög vallás nagytudású ismerője, Walter F. Otto, hiányolja a görög ember és istenei között azt a bensőséges kapcsolatot, amely a mai ember vallásos érzése számára olyan elengedhetetlen és természetes. Az istenhez való szent felemelkedés lehetőségét, az emberi élet önkéntes istennek áldozását, a lélek istenbeáradását nem találni meg ebben a vallásban, mely isteni és emberi lét között kegyetlenül éles különbségeket hangsúlyoz. Úgy érezzük, hogy Walter F. Otto-nak, bármilyen naágszerűen tud is a homérosi világba helyezkedni, nincs egészen igaza. Mert hogyan is

kereshetünk érintkezést azokkal, akik nem mások, mint éppen maga az érintkezés? Odakint sziklás, kietlen és vad tájék, bennem a magam számára is érthetetlen, formátlan, nagysúlyú és barbár indulat, mely egyszerre úrrá lesz rajtam: ez a Kyklóps. Bennünk, az emberekben, tiszta, derűsen szemlélődő, nyugodt figyelem és odakint az egyenletesen kék, napmegvilágította tágas égbolt: ez Apollón. Sebesen suhanó, ravasz tanácsokat sugó éjszaka kívülem és a biztos ösvényre, nemvárt nagyszerű ajándéokra vakon találó villanásnyi éberség bennem: ez Hermés. A görög istenvilág nemcsak körülöttünk, hanem bennünk is mozog, töltve vagyunk vele, *mint ahogyan vízben haladó nyitott edény belsőjét is megtölti a víz.* Ennek az istenvilágnak örök lenyűgöző varázsa éppen az, hogy megadja a fölismerést: a külső és belső jelenségek megfelelnek egymásnak, egymással szinte azonosak, — gondolataimat megláthatom odakint, és a tájat, amelyben élek, fölfedezhetem magamban. A görög mitológia alakjai sokarcú és bonyolult, de bonyolultan *egymáshoz tartozó* dolgok eleven jelképei, vagy ha úgy tetszik, megfordítva: mindez a dolog jelkép: az ő sokarcú megmutatkozások. Vessünk egy pillantást Zeusra. Ezményien apai természetének legjellemzőbb vonása a fenségesség. Vagyis: nagyon sok méltóságnak megtoldása egy kis félelmetességgel. Mindent lát és megfontoltan ítél meg, de nem indulattalan: az indulat teszi félelmetessé is. Viszont ha a félelmetesség a méltóságteljeség rovására is érvényesülne benne, akkor formátlanabbá válnék és a Zeus-kép a Kyklóps-kép felé tolnának el. Zeus, aki az igazság mérlegét tartja, tekintélyével csak foganatosítja azt, amit ez a mérleg mutat. Most követét, Irist, küldi Achilleus anyjához, Thetishez, a tengeri istennőhöz. A haláltalan és gondtalan istentől ime eggyel lejjebb száll a hírnök: mert Thetis istennő ugyan, de halandó gyermeke van, Achilleus. Ez a halandó fiú pedig a hosszú, de dicstelen élet helyett a rövid, de dicsőségteljes életet választotta. Megbosszulta barátját, pedig tudta, hogy ha Hekört megöli, akkor őrá magára is nyomban készen vár a végzet. De inkább haljon meg most rögtön, mint hogy gyáván éljen tovább, mint terhe a földnek. Ezt választotta és ezért Thetis már siratja előre. Iros, a követ tehát közelebb száll az emberekhez, mert Thetis, istennő létére, kínokat érez, kesereg, restelli is ezt az istenek előtt. Mint a halászok ólomnehezéke ront be Iris a tengerbe és suhan a mélybe. Tengeralatti öblös barlangjából felhívja a zokogó Thetist.

A partra lépnek, az égbe suhannak, s ott Zeus ráveszi az istennőt, adassa ki fiával Hektór holttestét. S ime, még mélyebbre kerülünk a szenvedésbe, mert most már valóban halandóhoz érkezünk, magához Achilleushoz — akinek szenvedése azonban még mindig az emberi szenvedés *fölött* van, mert ő vállalja és akarja a sorsát.

Thetis Achilleusszal beszél, Iris Priamos királlyal. S az öreg király, hiába tartja vissza jajongva felesége, Hekabé, egyetlen öreg hírnök kíséretében lovakkal és öszvérekkel egymaga viszi Hektór váltságdíját a görög táborba. Hermés maga kalauzolja (Achilleus fegyvernőke képében) a kapuig s ott így szól hozzá:

„Kedves öreg, tudd meg: hozzád nem földi halandó jött, hanem én, Hermés, kit apám küldött vezetődül; visszamegyek most már, nem lépek veled Achilleus színe elé: haragébresztő is lenne, ha múlt embert ily nyíltan kedvelne az égbeli isten. Ám te magad lépj hozzá, fogjad a térdeit által, s kérleld őt apjára, sűrűhajú anyja nevére és a fiára, hogy így indítsd meg benne a lelket.“

Igy szólván, tovaszállt a hatalmas olymposi csúcsra
Herméias; Priamos szekereiről szállt le a földre,
Idaiost fönt hagyta, s az ott várt, tartva a kantárt,
fékezvén lovat és öszvért; az öreg meg a házba
ment, hol a Zeuskedvelte Achileus ült; odabent lelt
rá; arrébb ültek már társai; oldala mellett
két hős: Alkimos, Arés sarja csak, Automedónnal
sürgött rendezkedve: (mivel most hagyta csak abba
ő az evést meg ivást, még ott volt nála az asztal.)
Nem vették ők észre a nagy Priamost, ki belépett
és átfogta a térdét, megcsókolta kezét is,
emberölöt, iszonyút, leölőjét sok gyerekének.
Mint amikor tömör átok csap le a férfira, otthon
embert ölvé ki más község földjére szökött, dús
házba, s a ránézőt elfogja a szörnyű csodálat:
így bámult Achileus meglátva az isteni aggot;
és egymásra tekintettek, bámultak a hősök,
míg Priamos hozzá könnyöröge ilyen szavakat szólt:

„Isteni hős Achileus, emlékezz édesapádra:
éltes, akár én, és a nehéz aggkor küszöbén áll.
S tán őt is gyötrik, támadják, kik körülötte
laknak, s nincs, ki a vést elhárithassa fejről;
és lásd: ő mégis, meghallva, hogy élsz, a szívében
örvend és mindennap tudja remélni, hogy újra
látja a drága fiút aki Trója alól hazaindul;
míg én legnyomorultabb, sok daliás fiu apja
voltam Trójában, s közülük, lám, egy se maradt meg.
Ötven gyermekem élt az acháj seregek közeledtén;
és egy híján húsz született nekem egy anyaméhből,
míg palotámnak több más asszonya szülte a többit.
Harcos Arés oldotta meg annyinak eddig a térdét;
és ki egyetlen volt nekem, óvta a többit, a várost,
azt te megölted nemrég, míg harcolt a hazáért,
Hektórt: érte kerültem most az acháji hajókhoz,
hogy váltsam ki kezedből, hoztam a nagyszerű díjat.
Tiszteld isteneinket, Achilleus és könnyörülj meg,
emlékezve apádra: de szánandóbb vagyok annál,
vállalom azt, amit ember nem tett eddig a földön:
gyermekeim megölője felé emelem karom esdve.”

Szólt: s zokogásvágy kélt most apja miatt Achileusban:
fogta kezét s gyengéden odébbtaszította az aggot.
S emlékezve, egyik Hektórra, fértiölőre,
sirt hevesen, fetrengve Achilleus lábai mellett;
míg Achileus a saját apját keseregve siratta
s közben Patroklost: fölverte nyögésük a házat.
És hogy az isteni hős Achileus eltelt siralommal,
és ez a vágy elhagyta a tagjait és a szívet is,
fölkelt székéről tüstént, fölemelte az aggot,
kézenfogva s az ősz hajon, ősz állon könnyörülve;
és őt megszólítva eképp, szárnyas szavakat szólt:

„Jaj, te szegény, mily sok gyötrelmet tűrt el a lelked,
 Hogy mertél egyedül közeledni acháji hajókhöz,
 színe elé annak, ki olyan sok nagyszerű sarjad
 öltem már le idáig; tán vasból van a szived?
 Most hát ül le a székre: s a tájdalmat mi szivünkben
 van, hagyjuk szunnyadni, akárhogy sujt is a bánat:
 mert a fagyos zokogás nem használ semmit a földön.
 Isteneink a szegény múlt embernek eképen
 szöttek bús létet, míg őket a gond sose gyötri.
 Mert hisz Zeus küszöbén két hordó áll, tele rosszal
 duzzad az egyik, a másikban van a jó, amit ő ad.
 Van, kinek összevegyítve ad onnan a mennyköves isten,
 akkor az egyszer a bajba kerül, másszor meg a jóba:
 s van, kinek ő csak gyászosat oszt, szidalomra jelöl ki:
 s ezt nyomorult éhség hajszolja az isteni földön,
 istenek és a halandók nem becsülik, csavarog csak.
 Lám, Péleusnak is így adták gyönyörű adományuk
 isteneink, születésétől: sok nagyszerű kincscsel
 tünt ki a népek közt, fejedelme a myrmidonoknak,
 s istennőt küldtek hozzá feleségül a földre:
 csakhogy az isten néki is osztott rosszat: a háza
 nem telt meg fejedelmi utóddal, sok gyerekével,
 egyetlen, kora-elhullásra jelölt fia lett csak:
 s lám, nem is ápolom őt, aki vénül: messze hazámtól
 Trója alatt téged szomorítottak a gyermekeiddel.

Ilyen volt Priamos és Achilleus találkozása. Mennyire másként viselkedett a vadszívű harcos, mint ahogyan várták azok, akik ismerték. S itt vissza kell térnünk ahhoz, amit mondtunk, hogy az istenek kívülünk is, bennünk is tevékenykednek. És eszünkbe kell, hogy jusson huszadik századi lélekbúvároknak az a megállapítása, amelyet éppen a nagy művekkel kapcsolatban mindig újra és újra idéznünk kell, mert a nagy művek évezredek óta állandóan előre igazolják ezt a tételt: azt, hogy amit énünknek nevezünk, az az életben lényegileg közömbösen viselkedik, — amik nem viselkednek közömbösen, azok az ismeretlen, fékezhetetlen hatalmak, amelyek énünket élik. Nem annyira csatázók vagyunk tehát, mint inkább csatatér, sőt azt is mondhatnám: szinpad. Mert ezek a szereplők, az ismeretlen hatalmak, az énünket élő nagy szenvedélyek nem verekszenek egymással; sőt inkább feltűnően készségesen távoznak szinpadunkról, hogy olykor egyik pillanatról a másikra, számunkra is váratlanul helyet adjanak egymásnak. Felváltva szállják meg akaratunkat, s ilyen értelmében érvényes a schopenhaueri mondás, hogy az ember teheti azt, amit akar, de nem akarhatja azt, amit akar. Az indulatok felváltva és a maguk tervei vagy szeszélyei szerint szerepelnek bennünk. Achilleus és Priamos megható találkozásakor a legnagyobb ritkaság történik meg: a két szinpad egy pillanatra kiürül és mintegy tűnődni kezd, mi lenne, ha ezek a lábak többé nem tipornák őket. Achilleus egy pillanatra megérti, mit érez Priamos és ami fontosabb: egy pillanatra *nem* érti, miért vesztegel ő Trója alatt, ahelyett, hogy ősz apját oltalmazná odahaza, miért szomorítja ehelyett Priamost és Priamos gyermekeit. De a szünet valóban csak egy pillanatig tart, a szenvedélyek újra fölélednek, föléled a harcidüh, melyről Achilleus máshelyütt azt mondja, hogy édesebb a méznél, ha fölgerjed az emberben, és folyik tovább a szomorítás. És most már nagyon mélyen járunk a szenvedés birodalmában. Fokozatosan ereszkedtünk alá: Zeustól, a szenvedéstelen istentől Thetisig, aki istennő létére kinlódik, Thetistől Achilleusig,

aki halandó, de sorsát vállalja, tőle Priamosig, aki sorsát nem vállalja, de túri, de ez még mindig nem a mélypont — tőle kerülünk az asszonyokig, akik bármilyen tehetetlenek is, tűrni sem akarják. Ők nem engedik át magukat annyira a személyüktől független indulatoknak, görcsösebben akarnak azonosnak maradni önmagukkal, a tanácsadó istenséggel szemben gyanakvóbbak — láttuk Helené-kabénál és láthatjuk az Odysseiában Pénélopénál — nem szívesen viselkednek csak edényképpen tartalomként befogadva az isteneket: nem azért mert esendőbbek emberiek, mint a hősök, hanem azért, mert ők maguk amúgyis közelebb állnak az istenségekhez. Mindegyikük, a legegyszerűbb is őriz magában valami Helené-természetet, valamit abból, ami Helené: gondoskodó és varázssitalkeverő, biztonságot és bizonytalanságot ajándékozó, macskaegérjátékot űző. A sors szeszélyeivel egyenrangú ellenfélként állhat szembe. Hektórt az asszonyok siratják, s ők immár minden általános érvényű bölcseskedést elhagyva, meghatóan és tragikusan, csak személyes zokogással.

DEVECSERI GÁBOR

SZORONGÁS.

*Szijas csapások ébresztik,
fején a fény eső virág,
a hullámos hegy élére
kitűzi kinya zászlaját
s küllős-sugárú szép ágyán
szakadt inakkal elterül.*

*Sarkos, verődő sziklákon
ijedten futkos ős jele.
Megáll, továbbmegy irtózva,
szívére jajgatás zuhan.
Barlangok odvas öbléből
dögök bűzét eresztgeti.*

*Parázs csirázik útjára,
fészek-melegbe lép, ha lép.
Remegve bújnak emlőhöz
a védtelen kis-állatok,
csukódó arcuk árkába
szelid fél-álmom ágyazik.*

Lehull a kerge vágyódás.
folyondár folyja-kússza be.
Nyugtót talál a kóborló:
botlásait feledheti,
s a változékony fény-árnyat
cseréli mint ruhát a lány.

A rözse-láng beszédén túl
megérti már a szük-szavút,
megérti már a mennydörgés
fölé-borult habos dühét
s derengő mámor indázza
ragyogva mint arany-fonál.

De borzadása föltámad,
kígyó rekeszti lábait,
csontvázak őrzik álmát is,
hiába néz szökő-helyet
s a gömbölyű vidék hátán
sündisznó-bőrt növeszt a tél.

Ó, ráijeszt a morgó ég:
villámaival üldözi,
játéka régi völgyében
kezéhez törmelék tapad.
tiz ujja rosta-résén át
gyér kincse mind a földre hull.

A homlokára jég-pánt nő,
fogak zörgése kergeti,
sírása füst és úszó köd,
kinyílik két okos szeme
s a lengő semmi gödrében
pihen rezegve mint a nyíl.

CSORBA GYÖZÖ

KASSÁK LAJOS

Költészetének két háború a határmegyéje. Első versei a világháború kezdő évében jelentek meg s az utolsókat most írta a békekötés napjaiban. Verseinek gyűjteményes kötete a „Hatvan év“ egy olyan költő megmutatkozása, aki több mint háromevtizedes írói útja alatt, kívülmaradt a korszakon. Kivülmaradt, de nem úgy, hogy ne ellenezte volna, viszont nem úgy ellenezte, hogy vitalapul feltételeit elfogadta volna valaha is. Irodalmunk jellegzetesen magános irodalom, mely csak egy vékony réteg szeretetében talál hazára. De Kassák magányosabb volt a magányosoknál. A Nyugat ellenzékiiségének megvolt a maga, ha nem is tágas, társadalmi háttere. Kassák irodalmi haladásában azonban — legalább is eleinte — egyetlen egy társadalmi törekvés sem ismerte fel a maga elődsét. Kassák költészete olyan szándékokat fejezett ki az irodalomban, olyan kultúra zászlóját lengette, amely még csak várta a maga szükségszerűen felnövő híveit. Amit nálunk a hagyománybontó Nyugat képviselt, az Kassák indulása idején, mint tudjuk, külföldön már hagyományörző akadémia volt s az az irány, amellyel a fiatal Kassák rokonságot tartott, éppen ellenük lázadt. De Kassák lázadása kevésbé hasonlított külföldi kortársaihoz. Költészete nem illeszkedett be a hagyományos irodalmi keretbe, nem volt egyik vagy másik irányzat továbbfejlesztése vagy visszahatása. Egészen sajátos úton, alulról kezdve kellett neki a művészet lépcsőfokait megjárnia s mialatt felfelé haladt, nem úgy látott, mint egy bennszülött, hanem inkább, mint egy honfoglaló. Kassák ugyanazzal a kifejtett ösztönnel, amellyel végigszavargatta Európát, tájékozódott a művészet világában. Aki éveken keresztül éhezett, nem csendesedik meg, ha egyszer jóllakatják és nem is borzad annyira az új éhezéstől. Kassák ezzel a kötetlen és végtelenül hajlékony magatartásával formálta a maga költői pályáját: így kerülhetett ki mindenki által végigfutott kitérőket, így hagyta könnyű szívvel magamögött egyre-másra azt, amire fejlődése során éveket áldozott. A megállt forradalom összeaszott bőrét mindig idejekorán le tudta dobni magáról s önnön fejlődése és a költészet megfrissítése érdekében búcsút tudott mondani annak, ami kikerült az élet folyamából. Nincs okunk helyesbíteni a leszűrődött irodalmi igazságot: éppen változásai tanúsítják, hogy önmagához mindig hű maradt.

Életművének végső s ma már talán megfogalmazható — irodalomtörténeti — lényege nem a kifejezés, mint Adyé s nem is az intellektuális tartalom, mint a Babitsé, hanem a magatartás. Eddigi munkái minden változásukkal — mily szervesek visszatekintve ezek a változások! — szigorú belső kompozícióval ezt a magatartást építik részleteiben megformált egésszé. Versei nem is versek a szó szokott értelmében, hanem egy napló szinte csak nyomdatechnikailag széttördelt részletei. S ha egymástól legtávolabbi korszakaiból emeljük is ki őket, végeredményben mind azonos világmegragadást, azonos jellegzetes tudatállapotot, azonos emberséget rögzítenek. Tartalmuk — mint ahogy maga írja — szemlélet. Önnön magatartásának, emberségének átadására alig találunk halhatatlanná vált kortársai között az övénél harmónikusabban kibomló művészetet. Kassáknak a magatartás a remekműve.

LENGYEL BALÁZS

K Ö L T Ő K É S U T A K

I.

Édes barátom és kartársam, Auguste Corbeille bizalmasa, az eperfák barátja, Sevilla Grandja, és így tovább, és így tovább (l. Végh György: Auguste Corbeille csudálatos kalandja, Bp. 1942.), Keats, Shelley, Rimbaud, Lautréamont, Poe, Verlaine, stb. közvetlen munkatársa (v. ö. V. Gy.: Pillangós őszök, Bp. 1941.) és annyi megírandó remekmű majdani híres szerzője (l. Auguste Corbeille, i. m. 3. lap) — újabb kedves könyvvel gyarapította munkáinak már eddig is szépszámú sorozatát. Annyi elragadó ötlet, kamaszos kedvesség, néha bizony fejcsóválató bizarrság után, mellyel kissé túlkomoly irodalmunkat üdítette, — új verseskötetében*, ha nem is megváltozott, de az eddiginél összefogottabb, teljesebb, érettebben kiformált arccal lép elénk.

Eszter könyvében azt a költőt kapja a dalra-szomjas olvasó, akit súlyos századunkban legjobban vár, a „valódi” költőt (akire annyit hivatkoznak is az „élettől elszakadt”, „futurista”, „értehetetlen”, „modern” költészettel szemben), a dalnokot, aki vagabundus kedvében, hol vidoran, hol szomorkásan, de mindig gúnyosan és érzelmesen dalolja végig e világ útjait, a kastélyról-kastélyra vagy hónaposzobáról-hónaposzobára vándorolva, — a maga bánatára és mások öröme: jocularok késői utódja, nyers és olvatag ifjúsággal végzi előttünk újabb mutatványait, se minket, se tárgyát, se magát, se a költészetet nem véve egészen komolyan. Lám, problémátlan könyv, — mi sem egyszerűbb, mint dicsérni kellemt, üdvözölni benne az „igazi” költőt és melegen ajánlani minden „verskedvelő” olvasónak. De a mai kritikus előtt éppen problémátlanságával, ellenállhatatlanul felborzolja a művészet és élet kúszán egymásraboruló növényzetét. Forma és tartalom; hatás és eredetiség; egyéni és kollektív mondanivaló; változó és „örök” emberi? meddig lehet még folytatni azokat a szembenálló kérdéseket, melyek között eleven érzékenységünk és ítélkezésünk árama sistereg?

Mi van az Eszter könyvében? Semmi olyan, amit Sappho és Ovidius, a trubadurok és a Pléiade, Csokonai és József Attila szerelmi költészete ne tartalmaznának. Az elhagyott szerelmes teljes és örök skálája a könyörgéstől a gúnyon, a durvaságon és metafizikai „meggyőzésen” keresztül egészen a (jobb híjján) sírontúli bosszú fenyegetéséig: „Majd öreg leszel és bánni fogod...” stb. Semmi új eszme, ismeretlen hangulat, — *szavaiban* mégis az eleven élmény hitelét érezzük, mintha csak most hült ki volna az első pecsét ez érzelmek friss levelén. Legalábbis többnyire így érezzük. Ez a kis kötet kítűnő alkalmat nyújt éppen a költői eredetiség sokat vitatott kérdésének vizsgálatára; mért hat egyik vagy strófája, verse, amelyben pedig szintén nincs egyetlen „eredeti” gondolat sem, teljesen *eredetinek*, hitelesnek és szívbemarkolónak; s miért megyünk el a másik, nem banálisabb tartalmú mellett érdektelenül és érintetlenül? Ez az egyik kérdés. A második túlmutat ezen is.

Mért érezzük azt, mikor a legjobban meghat, a leginkább elbűvöl, hogy legfontosabb dolgaink *kívül maradtunk*, legajzottabb húrjainkat érintetlenül hagyta játéka? Márpedig azt várjuk a költőtől, mindig is ezt várta minden kor. De akkor mért nem érezték s mért nem érzünk mi sem így az előbb felsorolt nagyokkal, a költő elődeivel szemben? Csak felvetem a kérdést, azzal a nyíltsággal, amellyel bennem él.

Itt Párisban, ahol e sorokat írom, elveszve egy idegen irodalom viharzó vizén, felkorbácsolt világunk ezer kérdésének folyton cikázó fénye s útvesztő

* Végh György: Eszter könyve. Egyetemi Nyomda.

homálya közt, — ez a kis könyv, barátom könyve, egy perc tiszta örömet adott. Kiragadva ez állandó chiaroscuro izgatott atmoszférájából, megfürdetett valami örök és tiszta ifjúság vizében. Ha ez a költő feladata, (mint ahogyan annyian állítják és állították), akkor nagyszerűen betöltötte rendeltetését. De a kritikusnak, ha őszinte akar lenni, azt is meg kell mondania, hogy ezek a versek csak egy *percre* ragadták ki izgatott kérdéseinek váltóáramából, hogy aztán még kielégítelenebbül és még érzékenyebben kapcsolódják bele újra. S hogy végül is *innen* kelljen megítélnie azt, amit olvasott. S ami éppen legelevenebb érdeklődését hagyta érintetlenül, semmit sem töltve be abból a teljes hiányból, mely állandóan nyitva várja bennünk, mindnyájunkban, a kiformalódó nagy események értelmét s az ezeket teljesen énekébe foglaló nagy költőt. Mert most, a mi számunkra ellenállhatatlanul ez a költő „feladata”.

II.

A második hazuról érkezett verseskönyv* önként kínálkozik összevetésre az elsővel. Ez már nem andalító, játékos-kamaszos lírizmus. Ez már igazán nem annak a nyugodt világképnek a kifejezése, ahol az embernek, az emberi létezésnek legfőbb kérdése és legfőbb mozgatója lehet egy reménytelen szerelem inkább vidám, mint kétségbeejtő kalandja. Itt minden a végső pontig van feszítve, a történelem forgásának ízzó és ingó középpontjába vetett intellektus szikrázik nyughatatlanul, egyetlen biztos pontot semelve határtalan energiái számára, amelynek szolgálatában rendeltetését betölthetné. Az új „mal de siècle”, az egzisztencia abszurditásának európaszerte dívó betegsége tombol ebben a költészetben, a polgári társadalom felborulásával teljes és végső bizonytalanságig csigázott egyéniség és intellektus harca az új életformák között. Itt Párisban, ennek az „exisztencialista” irodalomnak forrongó közepén is nyugodtan állíthatom, hogy versben erőteljesebb, ízzőbb kifejezését nem találhatni a Nemes Nagy Ágnesénél. Itt már nem az a kérdés; viszonzott avagy viszonzatlan szerelem, egyik boldogság, másik keserv (milyen „konszolidált”, polgári, szinte biedermeier fogalmak), hanem az, hogy mi lehet ezeken túl; mert ez a két szó és állapot, ez a „boldog” és ez a „boldogtalan” egyaránt értelmét veszítette, önmagában is, méginkább ebben a szembeállításban.

„Hogy mondjam el? A szó nem leli számat:

kimondhatatlan szomj gyötör utánad.

— *Ha húsevő növény lehetne testem...*

— *De így? Mi van még? Nem nyugszom sosem!*

Szeretsz, szeretlek. Mily reménytelen.

(Kiemelés tőlem. S. Gy.)

Figyeljük meg: a „trubadur” fenyegetetlen, biztos világában még a *reménytelen* szerelem sem volt *reménytelen*. Nem véletlen, hogy ez a líra (még hozzá egy nő lírája!) szinte teljesen híjával van az érzelemnek. Az érzelem a kiegyensúlyozott világok kifejezője. Itt az érzelemnél sokkal mélyebben fekvő erők roppannak: az indulat s a láncát hasztalan rázó értelem. Az értelem, mely az életnek ezen a pontján úgy működik, mint egy kapcsolását elvesztett motor: nem tud mozgatni semmit, magában ég és egyre magasabb hőfokra, egyre szédültebb iramba hevül — céltalanul. „Adj léghajót! Hitet!” — ez a felsor talán kicsit túlélesen, túl közvetlenül illusztrálja hasonlatomat, amely pedig nem is belőle született. A motornak test kell, léghajó kell, hogy ne legyen hasztalan;

* Nemes Nagy Ágnes: Kettős világban. Újhold.

az értelemnek, bármilyen forró és erős, sőt mennél inkább az, hit kell, lehetőség a tetre, ön maga erejének valódi, teljes, emberi funkciója. Enélkül csak önmagát morzsolja fel. Itt egyetlen valóság, egyetlen igazság nem maradt, amelyhez hozzáköthetnénk magunkat.

*Mert a való bő gazt terem
de az igazság meztelen?
s oly iszonyú és céljavesztett,
mint öregedő férfitegek?*

(Halottak)

Mint az előbb nem a *reménytelen* szerelem, hanem a boldog szerelem *reménytelensége*, úgy itt nem a kétségbeejtően *megismerhetetlen* igazság, hanem a megismert igazság *értelmetlensége* ejt kétségbe. Reménytelen boldogság és céljaveszteit igazság: íme itt vagyunk az egzisztencialista élmény kellő közepén. Elég egy pillantás a versekre, hogy meggyőződjhessünk, nem ötletszerű és hajánál fogva előranciaált ez az összevetés. Itt van mindjárt a többi alapvető egzisztencialista élmény is: az „angoisse”, az élet alapvető, tárgyaltan szorongása, amelyből csak az ismeret vezethet ki, a céltalan igazság hősiessége:

*A rettegés s az ismeret közt
mint hídbolt, görnyedek,
renditenek, eleven eszközt,
a tárgyak, szellemek.
A félelem sötét öléből
egy hídra vetve rá,
fut rajtam nemzet, álom, élő,
de mind hová, hová?*

A félelem, amelynek örvényében minden evilági dolog értelme egyet forog s már tűnik is el a semmiben. De vajjon, mi van előbb? a félelem nyelvé-e el a dolgok értelmét? vagy a dolgokból az emberben lerakódó nehéz értelmetlenség kavargatja-e maga körül a rettegést, mint vízbemerülő pillérek az örvényt?

És itt van, a kötet kevésszámú verseinek szinte mindenyikében az irracionális sóvárgás, szinte már esztelen kitörés az elképzelt, lehetetlen tájak felé, a tárgyaltan indulás, mely a végén nem máshová, hanem *sehová* vezet meg szállottját:

*... de mégis, síma köldökénél
egy másik tájra gondolok:*

*hol teknősbékákat nevelnek,
hol minden magasabbra nő,
hol óriási kaktuszágról
vörös virágot szív a hő,*

*a kölykök szúnyogon repülnek,
hol vág a sás és vág a fény,
hol minden éles, mint az elme,
s minden meleg, mint egy növény. (Női táj)*

*De mindez táraszt. Indulnék tovább,
Egyiptomba, fürödni, vagy gyerekeknek — (Alázat)*

*Rómába vágyom, kerteket csodálni,
és enni sűrű finom étkeket.*

*Adj banánt! Húst! Légy a világnak tögye,
add Nápolyt éjjel, Svájcot délelőtt!* (A Szabadsághoz)

Szerelme „víziisten, távoli tájon”; az „ürbe horgonyozva” „a semmiségnek vetve
gvöngye hátát” remél „hazát keresni”, miután megtudta, hogy itt

*hiába szívsz be tájat, testeket,
hiába gázolsz elmékben bokáig.* (Keress hazát)

S legvégül: a tisztánlátás minden lehetőségétől, az anyagba való megkapaszko-
dás minden reményétől megfosztott, meztelen és társtalan értelem utolsó, ma-
cabris heroizmusa mutatja fel borzongató jelvényét és jelképét:

*Csontom feszül, a szörny vajúdik ekként,
mégsem szülés ez, harc lényem falán,
de hullva is, akár a hadijelvényt,
magasra tartom széttört koponyám!* (Hadijelvény)

Ezek a bő idézetek nemcsak a kritikus telhetetlen igazolásszomját vannak
hivatva betölteni, — megmutatják ennek a költészetnek rendkívüli hőfokát,
elektromosan sistergő feszültségét, hatalmas intellektuális fegyverzetét, bátor-
ságának hitelét. Nem, nem témák vannak itt, divatos, vagy érdekes témák: a
legmélyebb feszültség kicsapódása minden szó, ennél keményebb szövetből költő
alig szabott: ropog, csattog minden, mint törés és szakadás határán az anyagok.
Csupa erő, tömörség, egyszerűség, lendület; egyetlen szó sem esik bele vélet-
lenül a kelléktárból, mindegyik a teljes átélés még forró formáiból hül hirte-
len hitelességgel élessé és keménnyé. Ez a költőné férfinasabb, erőteljesebb, el-
lenállóbb anyaggal bajlódó, mint legtöbb mai költőnk s kiváltképpen mint nem-
zedéktársai.

(Egyáltalán: ha végignézzük a felszabadulás óta folyóiratokban megjelent
verseket, beérkezett legkiválóbb költőink alkotásai mellett, a legmeglepőbb, leg-
erőteljesebb, legbátrabb és legkészebb versek alatt igen gyakran női nevekkal
találkozik az olvasó: Hajnal Anna, Gyarmathy Erzsébet, Szabó Magda, Nemes
Nagy Ágnes egyre ismertebb neveivel. Nem volna érdektelen megvizsgálni e
különös mód kialakuló „matriarchatus” társadalmi és szellemi okait. Itt elé-
gedjünk meg annak a megállapításával, hogy sem nálunk, sem másutt soha ta-
lán nem volt még példa egyszerre ennyi és ilyen figyelemreméltó nő-költő meg-
jelenésére.)

III.

A költészet egyes emberek teljesítménye; minden költő azt mondja, ami
mindenekelőtt fontos számára, ami szinte az életét oldja meg s az életéből
születik. Aki mást gondol és egyebet kíván tőlük, — nem ismeri sem az em-
bert, se azt a még teljesebben embert, aki a művész. De ugyanakkor, ez az
egyéniség, — nemcsak transzcendentális embervoltában, — hanem a valóság
és az élet ezer kis közlekedeményén keresztül egy egész közösség, egy egész
jelenvaló emberi világ tartalmait, küzdését és céljait gyűjti magába és legma-
gasabb fokán mindig egy egész társadalom értelmét sűríti egybe. Ezért vál-
tozhatnak és változik a művészi kifejezés, a művészet törvénye és érvénye a
történelem folyamán; és változik különösen érezhető élességgel nagy törté-
nelmi fordulatok idején. A magyarság és Európa élete a második világháború

befejezésével történelmének egyik legdöntőbb és legélesebb változásán esett át; évtizedek, sőt évszázadok óta elfojtott kérdések pattantak fel a legkényszerítőbb erővel és teljes életünk hirtelen és roppant átfordulásában percek alatt egész világtájak villantak meg, teljesen elzárt utak szakadtak fel és eddig teljesen simák váltak járhatatlan bozótta. Ez, ilyen vagy olyan előjellel, bevallottan vagy be nem vallva, egész társadalmunknak legdöntőbb és kikerülhetetlen élménye; ezért, ebben a pillanatban a költészet bírálója is elsősorban ezzel az élménnyel közelít a művek felé és ezeknek a nyomát keresi bennük. Enélkül menthetetlenül kielégítetlen marad s úgy érzi, legfőbb várakozásában csalódott. Az itt látott két fiatal költő egymástól annyira különböző műve szinte önként adja fel a kérdést: melyik tölti be inkább a bennünk állandóan nyílt kérdéseket? most elrendeződő életünkhöz melyik ér elevebben? a még el nem igazodott, „existenciájának” állandó veszélyeztetettségét, tehát a kialakuló rendnek még csak *kaoszt* élő, a bukó és emelkedő életformák közt szédülő, de ezt a szédületet hatalmas erővel és teljes leplezetlenséggel feltárázó intellektuális kifejezés? — Vagy a másik, az éneklő és egészségesebb, mely azonban még egy *krízis előtti* konszolidáció formái közt örzi rendjét? — Függesszük fel a döntést, amíg meg nem jelenik végre az a történelmünkkel teljesen ekvivalens nagy kifejezés, amelyet mindnyájan, költők és kritikusok egyaránt, várnunk és próbálgatunk s amelynek nyomait itt-ott mindkét költőnél felfedezhetjük.

Páris, 1947. január.

SOMLYÓ GYÖRGY

EIDOLON, A KETTŐSKÉPLET

A Magyarok 1947. januári számában olyan költeményt olvastunk, amely nemcsak esztétikai érzékünket, hanem egész esztétikánkat is kemény próba elé állítja. Az Eidolon pillanatnyi problémája túlnő a szimpla versbírálat kérdéskörén és szükségszerűen a következő — régi — dilemmába torkollik: kell-e vagy szabad-e követnie a költőnek irracionális mondanivalója szeszélyes lebegését akkor is, ha ez a leggyakorlottabb szemek számára is alig — vagy egyáltalán nem — követhető; vagy pedig: hozzákötheti-e a költő irracionális témáinak luftballonját a természetes költői eszközök fonalához? És ha föltételezzük, hogy *ama paradox határon túl* — amely meghatározhatatlan, de föltétlenül fölismerhető — a költő még szabadon mozoghat: vajjon az ott megformált művekből kielemezhetők-e az igaz, emberi művészet kritériumai?

A kérdést minden újabb irodalmi „izmus” forradalmának zászlóján olvashatjuk — a szimbólizmustól a szürrealizmusig — természetesen a megoldással együtt: költők forradalmáról lévén szó, nem csodálatos az, hogy ezek a forradalmak megvetően letördelték az eszközök korlátait és a verset születési és illetőségi helyére akarták toloncolni: az ideák birodalmába. A harcolók mögött azonban új korlátok emelkedtek, igaz, hogy nem a régié helyén, hanem sokszor hosszú mérföld távolságra azoktól, kiszélesítve a költők és a versek transcendentális kifejezési körét. Az imponzáns megnövekedett birodalom területére aztán lassan visszazállingózott a forradalmárok nagyrésze, s a defendensekkel együtt viszonylagos egyetértésben fogtak hozzá a meghódított részek földérintésé-

hez. A szüz földeken, Ady Endre, Éluard, Aragon, Elsa Triolet és a többiek nyomán nőnek fel az új művészet klaszikusai. Az egykori forradalmárok mai költészete már csak szűkebb értelemben pionír-jellegű. Ők a *folytatók*, akik a ledöntött korlátok vonalához visszakanyarodva indultak el újra, hogy az egyszerű már *látott* szenzációkat hiteles *élményekké* formálják. A folytatók eszközei már az evolúció törvényei szerint kapcsolódnak a hagyományos eszközökhöz. A folytatók meghajolnak a valóság határai előtt, de új kedvvel néznek ábrázolási lehetőségek után — az új korlátokon belül. Így terebélyesednek figyelemreméltó költői irányokká a pszichoanalitikus irodalmi törekvések, a kontroll-gondolatok technikai megoldást kereső kísérletei és az ezek körül burjánzó stílusforradalmak.

Magyarországon a költők magános utakon keresik kifejezőeszközeiket és a népiek mozgalmán kívül szinte egyetlen újszerű irodalmi kísérlet sem szélesedett programmszerűvé. A társulási igény nélkül próbálkozó, büszke pioníregyéniségek közé tartozik, sőt köztük talán a legmerészebb, és ezért leginkább figyelemreméltó a transcendentális alkatú és szemléletű Weöres Sándor. Költészete stílusbeli és terminológiai alakulásának grafikonja rendkívül érdekes, irracionális nyugtalansága rokon a babitsi soha-még-nem-elégedéssel. Néhány évvel ezelőtt írt verseiben még a Nyugat-költők szubtilis, finom eszközeivel dolgozik. (Sokszor megcsodáltam — többek között — „Örültekháza” c. versének szürke-barna-fekete grádusú, miniatűr kompozícióját.) De a síma eszközök spanyolfalán keresztül is jól látható a kereső békétlenség egy-egy izgatott villánya. Persze, időnkénti lázadó kísérleteiben ez a békétlenség plasztikus formákat is talál és ilyenkor Weöres tudatosan túllép az előző nemzedék által vont határokon. A „zseniális kísérletező” minduntalan új, eddig még nem látott színeket kever, míg eljut — fejlődése mai fokán — a kétarcú Elysiumig.

Bizonyos, hogy a transcendsznek irracionális motívumokkal (víziókkal, hallucinációkkal, fantázia-képekkel) való megközelítése igényes és vonzó költői feladat. Azonban az is bizonyos, hogy az irracionális motívumok alkalmazása — a különleges alkati tulajdonságok mellett — különleges ízlésigényt feltételez. A szürrealizmus fény- és árnyékhatásai nyomán a nyelvi eszközök és a transcenciák érintkezési vonalai annyira elmosódnak, hogy a költő könnyen belejut a valóság fölött terjengő kódokba, észre se vévé, hogy régen maga mögött hagyta az eszközök lehetséges sorát, amelyekkel elének tudná tükrözni ama rejtelmes világot. Nem jutott-e Weöres Sándor efféle transcends kódokba, ahonnan már képtelen elképzeléseit közvetíteni?

Az „elysiumi” versek egy részének összefüggéstelen képsorozatai félreismerhetetlenül ezt mutatják és egyúttal toronyiránt haladnak az Eidolon követéhetetlen kettősképlete felé. Ime az Eidolon c. vers intonációja:

*nyugmozgás siethez indul siethez ablakik
feje istenek illemhelye vágat
árvyévillámszék nyers tündérhús csepeg.*

*ló puszta paripa sivatag
pulószta sipavari tagpa
forró arany zivatar.*

A vers magyarázatkísérletéhez az ábrázolandó lelkiállapot két tipikus modelljét kell feltételeznünk. Az Eidolon íródhatott a tökéletes lelki eleresztettség állapotában, amikor a tudat konstruktív tevékenysége egészen kikapcsoló-

dik és a szürkés homályba ellenőrizetlenül hullanak a színes és villámló szó-rakéták, külön-külön vagy kettesével, hármásával, összeolvadva, majd hirtelen elpattanva egymástól, mialatt — költői pszihóizist föltételezve — a ceruzát tartó kéz reflexszerűen fényképezi a rakéták színeit és villanásait. Ez a valószínű-
lenebb föltételezés. A megértés másik vezérhipotézise egy izgató álmotáni, extátikus lelkiállapotra mutat, amikor a tudatmező vágató, zengő, egymásra-
omló fogalmak és félfogalmak csatateret, ahová tudatosan belenyúlni kockázatos; mert hátha az egész rokonszenves gomolyag szertefoszlik az érintésre; és mert testetlen fogalmak ezek mind, szavakbakényszeríteni őket úgyszólván ki-
látástalan vállalkozás, de mégis... És a kísérlet megtörténik.

Ezt a föltételezést látszik támogatni az ideges ritmuskopogás, az egymásra-
omló, ismétlődő szótaglemek, (sipavaritágra) és a tam-tam-szerű „dob”-hang
szeszélyes körjátéka (dobéjdob, dobkertdob). A fogalmak nyugtalanító nyüz-
ségét meglepően sok mozgást jelentő szó illusztrálja. A szavak viszonylagos
elszigeteltségükben keményen ritmizálnak.

A kísérlet szemmel látható eredménye tehát egy meglehetősen laza tudat-
összefüggés kifejezése. Nyilvánvaló azonban, hogy az ábrázolás ilyen megoldása
másik, bizonyos vonatkozásban magasabb költői igényt is jelez: a költői
hatodik érzékkel érzékelt, a valósággal legalábbis egyenrangú és paralell trans-
cendens világot. Ábrázolóeszközök szuggesztív ereje és irracionális világ titok-
zatos atmoszférája így szövődnek egyetlen, kettősjelentésű képletté — a költő
elképzelése szerint. A kísérlet azonban nem sikerült. Az Eidolon, ez a groteszk
tudatfénykép, még költői fogalom-terminológiát föltételezve sem kelti a *hite-
lesség* benyomását. A szemmel látható transcendencia-igény pedig még egy tá-
voli, ködös sejtelmet sem képes felidézni senkiben — kivéve talán a költemény
íróját. A diszharmónikus szóláncolat földhözragasztja a képzeletet. Meg kell
mondanunk azt is, hogy az Eidolon egyes szavai és szóösszefüggései akaratlanul
is a profán humor határai felé sodornak bennünket. Szóval: a formai meg-
oldás komponálatlan, ötletszerűnek tűnő szósorozatában a második, fontosabb
célnak csupán egy halvány *árnyékát* látjuk a kétségtelen költői *szándék* elmo-
sódó sziluettjében.

Az Eidolon a költészet céljának természet szerű leszűkítését jelenti, mert
az Eidolon-féle verseknek még képletkomplexusaik fölfejtése után sincs átve-
hető *mondanivalójuk*.

Végül, de nem utolsósorban, az Eidolon elszigetelt vizsgálata nem tud
meggyőzni bennünket arról, hogy kétségtelenül *műalkotással* állunk szemben, az
Eidolon nem viseli homlokán a *költőművész* félreismerhetetlen *kézjegyét*. A vers
nem más, mint feldolgozatlan fogalomtömeg, amelyből csak a költői szellem
titokzatos mozdulatai *szelektálhatják* ki a közérthető — érzékelhető — *szép-
séget*. Ha ez a félig tudatos, félig ösztönös mozdulat nem történik meg, pusztán
az olvasó jóakarató képzelete sohasem fogja a nyersanyagot művé avatni.

TÓTH SÁNDOR

HUXLEY ÉS CINI.

Aldous Huxley új regényéről, az „És megáll az idő”-ről és Karinthy Ferenc, (akit a magánéletben és az irodalomban Cini-nek neveznek) regényéről, a „Szellemidézés”-ről sok mindent kellene elmondani. Huxley-ről el lehetne mondani, hogy ez a regénye is beleillik abba a fejlődésbe, amely nála a „Vak Sámson”-nal kezdődött, hogy itt sincs más, mint vissza-visszakivánó eldobása a kényelmes irónikusnak, a mercaptani világnak azért, hogy új miszticizmust, spiritualizmust hirdessen; hogy végeredményben azért misztikája is mindig irónikus marad; hogy mennyire ragyog és csillámlik a díszlet és a környezet, hogy raffináltan felszeg, formai megoldásai milyen pompásak. A „Szellemidézés”-ről is el lehetne mondani mindenekelőtt azt, hogy megdöbbenően jó könyv; hogy írója milyen fölényes tudatossággal és milyen tanult pontossággal dolgozik; hogy helyzetei mindig feszültek és alakjai mindig a legmeggyőzőbbek; hogy mennyire kékvirágosan romantikus és „pestiesen jópofa” egyszerre; és hogy mindezt mennyire erőlködés nélkül, könnyedén, szinte odavetve, elegáns kézmozdulatokkal csinálja. Lehetne beszélni a regény két részéről is; s rá lehetne mutatni sok irodalomtörténeti adatra, amely meghűződik a síma előadásban. De mindezt mások már elmondták; különben is másról van szó.

Arról van szó, hogy a két regényben van valamilyen közös hangulat és probléma. S ez, úgy gondoljuk, meggondolkoztató és jelentőségteljes.

Mind a két regénynek a főszereplője azonos: az 1930-as évek intellektuális kamasza. Ó, ez a kamasz! Tónio Krögerből és Karinthy-ból, Shelley-ből és Cocteau-ból és persze főleg a társadalmi viszonyokból és feltételekből szövődtött össze. Egészséges és mégis neurotikus Huxley-nál, különc és álmodó Cininél;

egy súlyosan leláncolt, lenyomott nemzedék képe. Versekét ír, mint Sebestyén, külön világban él, mint Peti; érdeklődéssel és kíváncsisággal, de szánakozva és felmérve figyeli a körülötte mozgó embereket. Nosztalgája van a társaság iránt és gyűlöli, utálja azt, ami nem ő, vagy nem az ő saját világában él; véglegesen öreg, mindentudó és fiatal gyerek.

Sebestyén és Peti körül külön csodálatos és mágikus világ épül; nem olyan zárt és elkerített, mint Cocteau-é, de itt is, minden őértük van és őáltaluk kap értelmet. A játék, a bezárt kör, a külön világ Huxleynél egy, legfeljebb két emberé, Cininél egy kis köré. Mert elkerített világ ez, sajátos törvényekkel, formulákkal és vallással, szabályokkal és etikettel, nem olyan átlagos világ, amelyet minden ember felépit magának, annál jelentőségteljesebb és mélyebb. Kevésbé sötét, de talán élményszerűbb, mint a Vulpiusoké Szerb Antalnál; zártabb és titokzatosabb, többoldalúbb, szellemesebb és fontosabb, mint a gyakori kamaszbirodalmak.

És a legmegdöbbentőbb az, ahogyan mind a két regényben egy erőszakos ütésre széjjelfoszlik ez a nagy, különös álm. Huxleynél a vén epikureus, Eustace bácsi halála kettészakítja a regényt; innen fogva válik a klasszikusan világos, régítípusú Huxley-regény zavartabbá, kuszáttabbá, egyszersmind sejtelmesebbé is és felodhatatlanabbá. Eustace halálával szétpukkad valami, egy színes léggömb, mely Huxley Légnadrágjának és sok novellájának mulatságos és kacagtató világa volt és elkezdődik valami új, valami kellemetlen és érdes, amit még át-át-szó a megértő ironia, a fölényes gúny, a beavatott mulatsága az esetleneken, de már ott a misztikum, ám ez az enyhén tömjénszagú és kissé édeskés megváltatlan is keményebbé és érdekesebbé válik, amint egyre közelebb jön a fasiszta katoná, az ágyú és a szurony. És bár a regény furcsán odacsatolt epilógusában is-

mét csak a régi huxley-i pacifizmus és az új miszticizmus győz, fenyegetően ott dübörögnek ezt az új világot megzavaró erők.

Cini világa is széttörik; és kevés kísértetesebb és meggyőzőbb leírása van az irodalomban, mindannak ami történt, mint az a pár oldal, ahol a fekete emberek fehér lepedőbe csomagolt hullákként viszik el a Dunapartra a vidám társaságot. Itt, ebben a regényben az apa halála csak fokozta a világ zártságát; ám ez a világ szinte önmagától oldódik fel, sí-másban és zeneiben, (mert hiszen mi már ismerjük Kosztolányit és Mozartot és irtózunk a nagy gesztusoktól), de annál keservesebben és szörnyűbben. És egyre közelebb jön itt is „a hideg éjszaka és a sötétség”, ahogyan a négerék éneklék és ha ez a sötétség egy budai vendéglő nyári éjszakájában jön el, csak annál hidegebb, borzongatóbb és reménytelenebb.

De értékeléshez és megméréshez szoktunk; meg kell kérdeznünk: mi is ez a borzongás? Mondhatnád: elmúlik az ifjúság; mondhatnád a XX. század regényíróinak nagy problémája, az időval való viaskodás, bukkan fel itt újra; de a feleleted s a legmegnyugtatóbb az lesz, hogy itt is, szociális és politikai erőkről van szó; olyan erőkről, amelyek széttörték mindezeket a világokat, — s ez adja az elmúlás keserű-szentimentális ízét, — s most már valami más jön. A levegő élesebb, havasibb; s a dolgok megkapják már új formájukat.

SZABOLCSI MIKLÓS

EGY ILLUZÍÓ JÖVŐJE.

Freud tanulmánya.

Ismeretes, hogy a pszichoanalízis egyik jelentékeny kutatási területe a vallási jelenségek; egyes ritusok, tévhit-ek lélektani gyökereinek, rejtett szim-bolikus értelmének feltárása. Freud mindig hangsúlyozta csak pszichológus voltát, mindenféle filozófiai spekulációtól tá-voltartotta magát, vizsgálódásainak tár-gyai kizáróan egyes metafizikai problé-

mák pszichológiai vetületei voltak. Ennek az álláspontnak jogosságát nem lehet vitatni, amíg a pszichoanalízis szigorúan tudománya körén belül marad. Ám jól tudjuk, hogy a szaktudományok eredményei különösen napjainkban át-átsap-nak a filozófia területére s így akarva-nemakarva állást foglalnak ezekben a kérdésekben, anélkül, hogy állásfoglalá-sukat e problémákkal szemben konkréti-zálnák. Ezt a különös, ellentmondó tudo-mányos magatartást látjuk Freud nem-régiben magyarul megjelent „Egy illuzió jövője” c. könyvében.

Freud ebben a könyvében a vallást nagyjából három lélektani gyökérből származtatja. Ezek: a kultúra fönntartá-sának követelménye, az ember természet-tel szembeni gyámoltalansága s az apa-komplexum. A társas együttélés biztosít-ására — mondja Freud — szükség volt felsőbbnek vélt hatalmak tiltó rendelkezéseire, hogy a tömeg úgy-ahogy fékezze ösztöneit. A másik indíték: a természet gonosz esetlegességeinek, túlhatalmának kiszolgáltatott ember a feltételezett isteni gondviselés szárnyai alá menekül. Ez a primitív népeknél az animizmusban, a természeti erők megszemélyesítésében nyilvánul meg. A harmadik: annak a szörnyű büntudatnak reakciója, melyet az idézett elő, hogy a történelemelőtti időkben a hordába verődött nép ifjai megölték a horlavezető ősapát. (Totem és tabu.) Ez a büntudat azután a totem-ál-lat tisztelételre tevődött át s később for-rása let vallásos elképzeléseknek, így a „ne ölj” parancsának is.” Az ősapa volt isten ősi mintaképe az a modell, amely-nek alapján későbbi nemzedékek isten alakját megmintázták.” Ezek az indíté-kok összefüggnek egymással: a gyermeki gyámoltalanság az apában találja meg biztonságérzetét.

Freud e lélektani motívumokból távo-labbi következtetéseket von le: „Ennek a vizsgálatnak nem célja — írja — hogy állást foglaljunk a vallásos tanok való-ságtartalmához. Megelégszünk azzal a fölismeréssel, hogy azok lélektani termé-szetüket tekintve illuziók. De nem titkol-juk, hogy e megállapításunk nagy mér-tékben befolyásolja állásfoglalásunkat ebben a kérdésben, mely sokak szerint nagy jelentőségű.” Eszerint a különböző vallások s a vallásnak, mint olyannak

minden tétele illuzió. Más helyütt: „valamennyi illuzió, bebizonyíthatatlan és senkit sem lehet kényszeríteni arra, hogy őket igaznak tartsa, hogy higgyen bennük. Némelyik olyan valószínűtlen, annyira ellenkezik mindazzal, amit nagy nehezen megtudtunk a külvilágról, hogy nyugodtan hasonlíthatjuk őket a téveszmékhez — tekintetbevéve természetesen a fennálló lélektani különbségeket.”

A fenti magyarázatokhoz pusztán valástudományi-pszichológiai szempontból is kétség fér. Az elsőt a kultúra fenntartásának követelményét maga Freud is „racionális konstrukciónak”, szóval meszterkéltnak mondja. Ami a másik két motívumot illeti, ezekre most nem kívánunk részletesen kitérni. Csupán utalunk arra, hogy a primitív népek lélektanára vonatkozó újabb kutatások szerint az animizmus feltevése problematikus. A kutatók arra a meggyőződésre jutottak, hogy csak későbbi fejlődési fokon jelentkezik. Itt Wilhelm Schmidt „De Ursprung der Gottesidee” c. kimerítő, a vallás keletkezésének valamennyi teóriáját taglaló munkájára hivatkozunk. Ugyanígy elvetették W. Robertson Smith etnológus fejtegetéseit, melyekre Freud a Totem és tabu ösapa-elméletét alapította. (Freud: Mózes 181. oldal.)

„A fő ellenvetést azonban nem ebből a szempontból, hanem filozófiai oldalról akarjuk tenni: Egy tétel érvényessége független azoktól a motívumoktól, melyek fölismerését elősegítették. Feltételezve, hogy a vallást gyakorlati szükséglet, a gyámoltalanság elleni biztosítottóság vágya hozta létre, ez a tény éppúgy nem szól a vallás végső igazságtartalmának lehetősége ellen, amint hogy a fizika tételei ellen nem szól az a körülmény, hogy a fizikai fölfedezésekre is a gyakorlati szükséglet nyomása vezetett.

A továbbiakban Freud a problémát gyakorlati térére a vallás kultúrafenntartó szükségességére átvéve, egy képzelt ellenfelet állít saját nézeteivel szemben. Ha a vallás illuzió lenne is — mondja ez az ellenfél — sem szabadna megvonni azt az emberektől morális fékező ereje és vigasztadó hatása miatt. Freud erre az ellenvetésre a tudományos racionalista-humanizmus rokonszenves nézőpontjából válaszol: amint az egyén életében sikerült a neurózist, az elfojtás következmé-

nyeit racionális szellemi munkával helyettesíteni, talán ugyanúgy sikerülhet a vallást, az „emberiség kényszerneurózisát” racionális megismerésben feloldani. Itt csak helyeselni lehet Freudnak; ellenfele feltételezését el kell vetnünk; egy ilyen „fia fraus” nem lenne sem értelmes sem célravezető. Freud vitaközlési attitűdje mint mindenütt, ebben a művében is lojális. De észrevehetjük, hogy a küzdelem a két ellentétes beállítottság között alacsony mezőn folyik; a képzelt ellenfél, akit Freud saját felfogása ellen harcba hív nagyon is gyöngye, így könnyűszerrel kiütheti kezéből bágyadt érveinek fegyverét.

Idézzük: „Ha fölvetjük a kérdést, mire alapítják e tanok igényüket, hogy elhiggyék őket, háromféle választ kapunk, amelyek figyelemreméltó módon nem egyeznek egymással. Először el kell hinnünk őket, mert már ősatyáink is hittek bennük, másodsorban vannak bizonyítékaink, melyek ugyanebből az őskorból maradtak ránk és harmadsorban egyáltalában tilos a bizonyítás kérdését fölvetni.”

Kénytelenek vagyunk ellentmondani Freudnak; a vallás már valamivel érettebb apológiái nem hadakoznak annyira primitív érvekkel, mint aminőket Freud tulajdonít nekik. Továbbszöve fejtegetéseinket kitérőt teszünk. Egy ellenmonlásra szeretnénk rámutatni a pszichoanalízis alapvetése és Freud e könyvében kifejtett nézetei között.

A freudizmus szellemtörténeti helyét két szemszögből lehet meghatározni: egyrészt a szellem egyes irányzataival, mint a bergsonizmussal, egzisztencializmussal, továbbá a keresztény metafizikával szemben „materialista”, másrészt a XIX. század mechanisztikus jellegű, atomisztikus és asszociációs pszichológiai iskolával szemben „spiritualista”. (A pszichoanalízis világképe ma is úgy tűnik, két tűz közé szorult; a dialektikus materializmus és a metafizikai idealizmus egyaránt szembenállnak vele.) Freud azzal, hogy a lelki életet nem korlátozta, egyedül a tudat jelenségeire, hogy kidomborította a lelki folyamatok autonóm voltát s talán elsőnek mutatott rá egyes testi beegségek pszichikus eredetének lehetőségére rést ütött a materialista lélekfel-fogáson. Am úgy látszik, nem helyesen vont le pszichológiai eredményeinek filo-

zófiai konkluzióit; ebben a művében — hangsúlyozzuk — akaratlanul a mechanikus materializmus „minden szellemi, transzcendens valóság illúzió” álláspontjára helyezkedik. Elfelejtve, hogy erre az ingatag filozófiai talapzatra a pszichoanalízis nagyszerű épületét sem lehetett volna felépíteni. A pszichoanalízis lélekfelfogása — úgy véljük — nem a materialista, hanem leginkább az aristoteleszi, biológiai lélekfelfogáshoz illeszkedik. Ha ugyanis a vallás s a vallást megalapozó metafizika minden fogalma, így a lélek is mint szubsztancia illúzió, vagyis nincs lélek, csak lelki jelenségek vannak, akkor oda kell konkludálni, hogy az anyagi, testi folyamatok egyértelműen meghatározzák a lelki folyamatokat. S akkor többek között nem lehetséges a pszichoanalízis sem mint gyógyító eljárás, neurótikusoknak tisztán pszihikus eszközökkel való kezelése. Pedig tudjuk, hogy igenis lehetséges. Igaz, a lélekbúvárnak, aki a pszihével dolgozik, nem szükséges ennek a pszihének végső mibenlétével foglalkoznia. De talán sejténie kell, hogy többel áll szemben, mint lélektani tények pszta halmazával. Ha pedig Freud egész életművét tekintjük, úgy az örök document humaine a pszihé szubsztanciális valósága mellett; a freudizmus valamiképpen a metafizikába tenizmus valamiképpen a metafizikába tendál. A problémát összegezve: a pszichoanalízis ténye a lélek szubsztanciális realitására mutat, ez pedig a vallást alátámasztó metafizikai fogalmak realitására.

„A legbarátságatlanabb szemrehányásokat fogom kapni; — írja Freud könyvében — sekélyes, korlátolt vagyok, hiányzik belőlem az idealizmus és a megértés az emberiség legfontosabb érdekében.” A világeért sem ilyesféle ósdi, otromba szemrehányásokkal hozakodunk elő. A pszichoanalízist senki sem támadhatja valamilyen konzervatív prudéria, korlátolt bigottság szempontjából. Csak nem értjük, hogy egy olyan csodálatosan fegyelmezett, árnyalatosan érvelő gondolkodó, mist Freud, ilyen megalapozatlan, illetve gyöngé oldalról megalapozott bírálatot mondott a vallás mivoltáról. A vallás valóságtartamának lehetőségét nem lehet egyszerűen — a metafizikai alapok vizsgálata nélkül — vélt valószínűtlensége alapján elutasítani. A dia-

lektikus materializmus evolucionista valóság-kritikája jóval mélyebb és hatásosabb érvekkel — más kérdés, hogy helytállóan-e — támasztotta alá állításait. Freud könyve szomorú bizonyítéka, annak, hogy még kiváló elmék is mennyire nem kielégítő eredményekre jutnak, mikor metafizikai képleteket nem önmagukban, azaz közvetlen lételeikben, hanem egyedül csak lélektani lecsapódásaikban elemeznek.

KOSZTOLÁNYI ADAM

MALTE LAURIDS BRIGGE FELJEGYZÉSEI

Rainer Mária Rilke könyve.

Franklin kiadás, Bor Ambrus fordítása.

Rilke egyetlen komoly prózai műve most szólal meg először magyar nyelven. A fordítónak komoly, szakszerű tanulmánya kíséri első útjára.

A bevezetésre mindenképpen szükség van: a magyar Rilke-kép hiányos és hamis. Még külföldön sem szokták meg, hogy Rilket csak legkésőbbi műveinek szempontjából bírálják a „Sonette an Orpheus” és a „Duineser Elegien” szempontjából. Ezek nyelvileg és gondolatilag nagyon nehezen érthetők, tudományosan még nemigen foglalkoztak velük, a nagyközönséghez csak az elfogult rajongók misztikus és homályos interpretációján keresztül jutottak el. Nálunk megnehezíti a helyzetet még az is, hogy ezeknek a gyűjteményeknek csak töredékeit fordították, holott csak teljes egészükben érthetők és élvezhetők. Az igazi Rilkének nálunk még most is a „Studenbuch” Rilkéjét tartják. Ez a „Studenbuch” (Imádságos könyv) sem az igazi, mert itt is a fordítás nyelve a már meglévő Rilke-képhez igazodik és egy szecessziós, neuraszténias, erősen vallásos formaművészt mutat. Reméljük, hogy a Malte Laurids Brigge kiadása előkészíti majd egy teljes Rilke-fordítás útját.

Ami magát a művet illeti, itt két dolgot szeretnénk mindenekelőtt kiemelni. A Malte Laurids Brigge veszélyes könyv.

A magyar előadó nem beszél erről, holtott Rilke nagyon gyakran utalt rá leveleiben. Az újabb német kiadások a szöveg elé két levél-idézetet tettek. Talán célszerű lehet ezeket az idézeteke itt pótolni: „Már egy ideje beláttam, hogy embereket, akik lényük fejlődésében érzékenyek és keresők, szigorúan óvnom kell attól, hogy a „Feljegyzésekben” analógiát keressenek saját útjaikra. Aki enged a kísértésnek és ezzel a könyvvel párhuzamosan halad, szükségszerűen lejtőre jut. Öröndetessé csak azok számára válhat akik megkísérik, hogy úgyszólván ár ellen olvassák.” (Levél, Duino, 1912 február.) A másik idézet így szól félig-meddig már pozitív értékeléssel: „Ezek a feljegyzések, melyek igen nagyra növekedett szenvedések mértékét mutatják, egyben utalnak arra a magas bölcsőságra is, amely ugyanezen erők teljességével elérhető lehetne”

Miért veszélyes könyv a Malte Laurids Brigge? Veszélyes azért, mert egy emberről szól, aki túlhajtott, beteg érzékenységgel teljesen védtelenül áll a világgal szemben. Mindent lát mindent érez és nem tud segíteni semmin. Látja az ember áthatolhatatlan magányát, a kimeríthetetlen szenvedéseket és a halált. Ez a könyv nem is szól másról, mint a halál végtlenül sok megjelenési lehetőségéről. (Az egzisztenciális filozófiához való kapcsolatai nyilvánvalóak.) Szociológiai szempontból vitathatatlan, hogy egy tanácstalan, útját tévesztett, magával meghasonlott társadalom érlelte meg benne végső kiábrándultságát. S bármilyen esztétikusan is a létet a nemlét szemszögéből méri.

A Malte Laurids Brigge akkor válik teljes értékű olvasmányá, ha mindezeket tudjuk róla. Mert ezen felül a könyv már épít. Olyan pont ez Rilke művészetében, mint a parabola fordulópontja: megáll a legmélyebb helyen és lassan indul felfelé. Amint Rilke írja a már előbb idézett levélben: „Egyébként meg vagyok győződve arról, hogy Ön a Malte Laurids Brigget abban az emelkedő szellemében fogja értelmezni, amely ennek

a könyvnek tulajdonképpeni és határozott irányvonala.” A Malte Laurids Brigge Rilke pokoljárása, innen tisztultan és óriási teljesítményre készen tér vissza a világba. Minden eddigi mű előkészület volt. Rilke csak tíz év múlva szólalt meg újra, az Elégikában és a Szonettekben, végleg kierieltlen, elmondva fel-felcsillanó sorokban valóban azt a lényegét, amelyet a Malte Laurids híres írói programrészében megígért. Nem térhetünk itt ki az Elégiák világszemléletére, csak Bor Ambrus egyetlen mondatát kívánjuk helyesbíteni. Az Elégiákat így jellemzi: „... a világot megtagadó, lelkébe zárkózott ember magánya”. Ez nehezen összegyeztethető az Elégiák egyik leglényegesebb mondatával: „Hiersein ist herrlich!” (Az Ittlét gyönyörű.)

Tisztában vagyunk minden irodalmi fordítás szükségszerű hiányaival. Rilke szándékosan irracionális nyelvét magyarra fordítani lehetetlenség. A fordító maga is tudta ezt és szándéka volt, hogy Rilket „az elbámult élvező és a tárgyilagos nyelvtanár érzékével” próbálja átültetni és éppen ez teszi indokolttá a lelkiismeretességébe vetett bizalmat. Ez a nyelvtanári tárgyilagosság persze többé-kevésbé feláldozta a költőiséget. A hűség szempontjából csak a versbetét fordítása ellen lehet kifogásunk. Itt verselési képtelenségek mellett („Deren Wesen mich müde macht — wie eine Wiege”) — fordításban: „ki lényeddel álmosítasz ringva, s ahogy a bölcső rengve...”), az utolsó sor úgy el van fordítva, hogy a vers lényegét teljesen félreérti. („... weil ich niemals dich anhielt, halt ich dich fest, — fordításban: „... s mert sohase jöttél: örökre vagy”).

Végül hadd idézzük Rilke saját utasítását: „Az olvasónak ezt a könyvet el kell fogadnia úgy, ahogy van, nem pedig részleteiben felfognia. Csak így nyeri el minden részlet a megfelelő hangsúlyt és perspektívát.”

BÓDI LASZLÓ

GONDOLATOK A KÖNYV- TÁRBAN

Szerb Antal tanulmányai. (Révai)

Ha a tudományos szemléleteket utolsó cseppig kiélvező, de azoknak magát végkép át nem engedő író-tudóst nevezzük dilettánsnak, akkor Szerb Antal irodalmunk legkiválóbb dilettánsa. Lemondva a tökéletes megismeréséről és ösztöneinek nehézkesdi törvényét követve, tudomány és líra határán elsőként valóította meg a nyugati értelemben vett esszéjét és ezzel minden teremtő művész forradalmát hajtotta végre: a maga képére faragott bálványokat magának. Humanista fecsegésnek nevezte írásművészetét; valóban, a nyugati irodalomtörténeteszek példájára, egyedül Riedlt és talán Péterfyt tudhatván elődeiknek, humanizálta az irodalom tehetetlen papirostömegét. Az író mögött nem szellemi jelenségek homonculusát, hanem az embert, az irodalom mögött nem a merev szabályok hekatombáját, az életet kereste. Tudta, hogy modelljeinek vonalait élesebben láthatja hálóköntösükben és pipafüstön át, mint a rájuk öltött eszmenyek csörömpölő páncéljában keresztül. Frivol volt, tiszteletlenül írt az irodalomról és írókról, mintha — elevenek lettek volna. A tisztelet a márványemlékü holtaké, az élőké a szenvedély *et tout le reste est littérature*.

Gondolatok a könyvtárban: soha találobb címet! Szerb Antal a könyvtárba került kamasz, aki növekvő éhségével szívja magába a betű művészetét és ha egy élményről beszél, szavain könyvtárnyi eszme és probléma áramlik át. A szellem-történeti iskola szemlélete mintegy kényelmes öltözetül kínálkozott teremtő tudásvágyának. Éles önismerettel írja le ezt a találkozást a *Könyvek és ifjúság elégtájában*: „Ekkor talákoztam az új irodalomtudománnyal. Az irodalomtörténet eddig a természettudományok hatása alatt nagyrészt száraz adatgyűjtésből állt, ezekben az esztendőkből változott át az új filozófia és költészet ihletése nyomán alkotó tevékenységé. Ebben az időben terjedtek el Gundolf és Strich

írásai. Oly szépen írtak az irodalomról, hogy amit írtak gyakran szebb és többetmondó volt, mint amiről írtak.“ Így alakul ki eszméinek módszere; ha magyar irodalmi jelenségekről beszél, végigelemzi a világirodalom kortárs szellemi áramlatait, hogy azonos korban egyedül lehetséges életérzésből magyarázza a magyar glóbusz helyi körülményekre szabott képét. Mi sem áll tőle távolabb, mint az összehasonlító és oknyomozó pozitívizmus látszólag hasonló elgondolása: „Ideák és ideálok mindig csak másodsorban szoktak hatni, mikor a tudat egész iránya már úgy fordult hogy befogadhatja őket“. (*Magyar preromantika*.) Természetesen egyes írókat is sokszor életükből, környezetükből és korukból igyekszik megérteni, írásaik nem egyszer csak bizonyításul, illusztrációul szolgálnak. Tanulmányában az író, mint az emberiség próba-embere jelenik meg, aki a különböző életérzéseket mintegy előörsként tapasztalja. Megismerjük Kőlcseyt, a szentimentalista idealistát, Georget, „a rend költőjét“, Blakét, a misztikust. Bennük az emberi lélek egy-egy lehetséges formája valósul meg tömören és érzékelhetően.

Azonban a szellem-történeti iskola jellegzetesen történelmi szemléletéhez kellett egy szilárd, luciferi pont is. Ezt a modern lélektanban találta meg; Freud, Adler, Jung varázsígéivel nyitogatja a lélek végső kapuit. Lélektanát az irodalom testére mintázta, a szakpszichológia gőgös egyértelműségeiről megvetéssel nyilatkozik: „Legújabbban két francia orvos patopszichológiai vizsgálat alá vette Don Quijotét és megállapította azokat a semmitmondó címszavakban kifejeződő ostobaságokat, amelyek általában az eredményei annak, ha egy szakpszichológus az irodalmi pszichológiához közeledik. Megállapították, hogy Don Quijote paranoiás és megalomániás volt — és ez anyni, mintha megállapították volna, hogy két lába volt, de csak egy feje“ — írja a *Dalcinea*-ban. Szellem-történet és mélylélektan adják szemléletének alapszöveget, a jelenkori vallástörténet és iroda-

lomszociológia tökéletesítik meghatározásainak páratlan finomságát.

Mindez mégis ismeretek hullahideg tömege lehetne ihlető intuíciója nélkül. Mint már említettük, Riedlt és Péterfyt nem számítva, senki sem világított rá annyi összefüggésre, senki sem oldott fel annyi látszólagos ellentétet irodalomtörténet-írásunkban, mint Szerb Antal. Ő szerettette meg a Himnusz szobormerevségébe zárt Kőlcseyt a közönséggel. Riedl Kőlcsey-tanulmánya csak később jelent meg, a Magyar Irodalmi Ritkaságok sorozatában (1938. Egyetemi Nyomda) Változtathatatlan tökélyvel fejezte be a Babits által megrajzolt Vörösmarty-arcképet, világos és egyértelmű tolmácsolását adta a magyar irodalom egyik legproblematisabb költőjének, Berzsenyinek és az európai szellem nálunk alig ismert fényforrásait bontotta ki Georgéről, az udvari Emberről, Blakeről, Gogolyról szóló írásaiban.

Esszéi sokkal közelebb állnak a műalkotáshoz, mint az értékelő tanulmányhoz. Intellektuális lírizmusával minden értékproblémát létproblémává hevít át; lírai, mert nem éri be a tények lélektelen igazságával, intellektuális, mert nem ömlengető alanyisággal, hanem a szemhatár tágitásával tárja föl témáit a maguk teljességében. Azt mondhatjuk tanulmányairól, amit az általa is idézett Riedl-hasonlat a jó költeményről: „Olyan, mint a kagyló, ha az ember füléhez tartja, benne zúg az egész tenger. „Modelljét azonban néha túlméretezi vagy elköveti a portré-festők gyakori hibáját: saját vonásaihoz hasonlónak ábrázolja. Kőlcsey racionalista látásmódjának bizonyítására megjegyzi, hogy „alig van magyar költő, aki annyi teoretikus meggondoláson keresztül jutna el az alkotáshoz, mint Kőlcsey. Sokszor az a benyomásunk, mintha csak esztétikai elveinek illusztrálására írná verseit“. Tehát Kőlcsey egyéni alkotásának tulajdonítja az egész kor szakasz szellemi törekvéseit, a felújulás korának, Kazinczyval az élen, irodalmunkban akkor még otthonatlan műfajok ellen intézett hódító hadjáratát.

Azt hisszük, úgy áldozunk híven, tanít.

ványi, eleven szeretettel Szerb Antal szellemének, ha őszintén megvalljuk, *Magyar preromantika* c. tanulmányával már alapelveiben sem értünk egyet. Nem újdonság a fő-tétel, Eckhardt Sándornál találkoztunk azzal a véleménnyel, hogy a felvilágosodás Magyarországon pusztán mint ideális eszmeközlés hatott. (*A francia forradalom eszméi Magyarországon*, 1922.) Szerb kiterjeszti e szabály érvényét a XIX. század első negyedére és magyar preromantikának kereszteli el irodalmunk 1772-től 1825-ig tartó szakaszát. Könnyen megérthetjük, két egymástól mennyire távol álló eszmevilágot hoz közös nevezőre, ha az évszámok helyébe Bessenyei, illetve Kőlcsey nevét helyettesítjük. Ezt az ellentmondást maga is észreveszi és bevallja, hogy „Bessenyei és a franciás iskola nem nevezhető preromantikusként; gondolatartalommal a francia felvilágosodásból indul ki, formája pedig a régi magyar forma“. Azután Bessenyeieket is beleszorítja a preromantikus gyűjtömedencébe — „ő sem független a korhangulattól!“ — s ezzel összetéveszti a preromantika, minden sirköltészet ellenére, vitális lendületét a felvilágosodás evolucionista optimizmusával. Amikor az európai „korhangulat“ preromantikus, a magyar sem lehet más. Elfelejtí az új irodalomtörténet másik bűvigéjét, a „periférikus stagnációt“, mely szerint az egyes észmei áramlatok jóval később érnek a kultúrterület peremére és ott „stagnálnak“. Így született meg nálunk Voltaire halála után a felvilágosodás. A *Magyar preromantika* túlnyomó része Rousseauval és korával foglalkozik, a hátralévő fejezetekben pedig alkalmazza a külföldi szabályokat a hazai viszonyokra. Belső világát vetíti ki itt a romantikus Szerb Antal, aki „Maurasékkal a kofferében“ indult irodalomjáró útjára, a klasszicizmus mennyországot hirdető, romantika-ellenes romantikusokkal, akikről később mélabús gúnnnyal fogja írni: „Maurasék romantikus nosztalgiából a klasszicizmust akarják újra éleszteni. Nagyon nemes fából készült, igen művészi vaskarika“.

Szerb Antal módszer- és stíluseszme-

nyei nem egyszerre és nem feltétlenül együtt mutatkoznak. Első tanulmányait, bár látásmódjukban és ízeikben az érett éveket ígéri, még tisztelettelőn ékíti a pozitívizmus mestereinek neveivel, többször hivatkozik Gyulaira, Császárra, Beöthyre, Vértessyre és általában gyakran idéz honi tekintélyeket. Az első esszéiben, a *Kölcsey*-ben megállapítja azt, amit „valamennyi irodalimtörténetíró és kritikus” jellemzőnek vél, majd a saját meglátásaival fűszerezve, mintegy matematikus módjára bizonyítja tételét. Használó filozófer-gond érzik még a *Stefan Georé*-n és a különben is komoly filológiai érdekességű, *A magyar újromantikus dráma* c. tanulmányán. Fordulópontot jelent *Az Udvari Ember*, amelyben lelket és értelmet éhezve rajzolja meg egy korszak és azontúl egy emberi magatartás egyéni vonásait. Innen kezdve egyén és társadalom, ember és kultúra iker-ihlete sugallja témáit, írjon bár egyetlen íróról — Ibsen, Berzsenyi, Blake, Vörösmarty — vagy egy periódusról: Magyar preromantika. A William Blake a férfi évek felszabadult kedélyét jelzi már, azt az író, aki hídként illetve át primér alkotás és értékelő tudomány közötti különbséget, a legeredetibb irodalmi élményeket a szellemi megtermékenyülés és az én gyarapodásának pillanatában ragadja meg. A Csipkerózsza-tárgy és életre keltő lovagja egyaránt fontosak. Később a tárgy hátterbe szorol az írói kedvetlés és hangulat előnyére. (*Gogoly* és a világbirodalomtörténet fejezetei általában.) Fejlődését vázolvá, végezetül joggal említhetjük *A herceg* c. (Ezüstkor, 1943 március) tanulmány-persiflageát, amelyben történet és önkifejezés, tudományos igény és képzelet bukfencező körtáncában buggyan ki férfikorának fanyar szkepszise, fölizzó cinizmusa.

Csak a hála hangján szólhatunk róla. Talán „túlkompenzálta” a tárgyitisztelő pozitívizmus elleni harcát, de forradalmi lendülete utat tört a „betűtől” a „lélekig”, megmutatta az irodalom emberi összefüggéseit és a művészi kifejezés egyedüli jogosultságát a lét nem egy ér-

telmezésében. Ugyanez az eleven, vérrel és nem tintával pezsgő állásfoglalása érdeklődő közönséget teremtett és ha ma vannak egyáltalán olvasóink, azt jórészt az ő irodalmi pedagógiájának köszönhetjük.

RÁBA GYÖRGY

KUNYHÓ FÜSTTEL

Darázs Endre versei

Fiatal költőről szólva a kritikusok rendszerint az ígéretet, a bontakozó tehetséget szokták emlegetni. A *Kunyhó, füsttel* rációfól a közhitre, Darázs Endre teljes költői fegyverzetben pattan ki az ismeretlenség Zeus-homlokából. Már nem ígérlet és nem sejtetés: érett, erényeivel, hibáival együtt befejezett tehetséget ismerünk meg benne. Versgyűjteménye arra a nem egyszer fölvetett, filozófiai hangsúlyú kérdésünkre ad választ: mi lenne, hacsak fiziológiailag, társadalmi szerepünkben lennénk felnőttek, tapasztalatban, metafizikai igényben változatlanul gyermekek maradnánk.

Ha lapozgatni kezdjük a kötetet, nyomban érezzük a költő egyániségének központi sugárzását. Darázs Endrének külön világa, külön égálja van. A mesék, a mítoszok levegője áramlik verseiből és ezt egy-egy stílusfordulat, kalevalás forma csak hangsúlyozza:

Világ végén széna, szalma,
Kotlóstyukok ülnek rajta,
A legcsufabb, a legvénebb
Költi ki a fényességet.

Gondolkodása animista, a személyek, tárgyak és elvont fogalmak egyaránt elevenen tevékenykednek nála:

Kamasz füst csak, nyurga és esetlen,
Maradna még kicsit a melegben,
Kócos fejét vigyázva kidugja,
Körülnéz és máris bujna vissza.

Ez önmagában véve még nem feltétlenül vall pszichológiai értelemben meghatározott gyermeki világnézetre, hiszen a költő látásmódját első sorban meg elevenítő ereje különbözteti meg a közönséges filiszterétől. Daráznál azon-

ban a dolgok és az események ezer szállal függenek össze, minden cselekedetet céltudatos szándék irányít. Ez az a gondolkodás, amelyet a jelenkor gyermeklélektan (Piaget) intencionistának nevez: „... vad sereg indul feldübörögve — A sok távoli hegy s a Gulács guggolva előttük: messziről intgetők — Át a vizen néma dühhel. Senki sem érti, hogy mi is ez — Mert ki közenk jó: nem sárba ragad s ha nem is a mézbe: fogadja a jó szó, — Nehezíti kenyér s mikor elmegey: görnyeszi bár nem öregség, ám teli zsák. — Ifjú leány e vidék, aki bírja a munkát, tesz-vesz, ha sürgeti dolga — S búza aranylik, szőlők leve csordul és disznóval sír a December. Ez állandóan „correspondance“-okra utaló lira a lét összefüggéseit tárja föl és ott, ahol a primitív szemlélet a kemény, rögzös stílus erőfeszítéseivel találkozik, számos sorral és nem egy költeménnyel — történetesen nyelvben is — irodalmunk hőskorát idézi. (*Nehéz ég alatt, Halotról, Lóvásár.*) A formai lazítás új, szabadabb szemhatárhoz juttatja és az irreális elem betör verseibe. (*Gulács, Napfürdő.*) Viszont kétségtelen, hogy programmszerűen világítja meg a metafizikai kapcsolatokat s ennél fogva lírájából hiányzik a szubjektív alkotórész, az az emberi remegés, amely, — mint Kosztolányi írta Somlyó Zoltánnal kapcsolatban, — végrendelkező fájdalommal ad értelmet a halhatatlan költészetnek. Darázs Endrénél az ismétlődő utalások elméletiek és sokszor fárasztanak.

Darázs líráját is, mint minden mítoszvidéket, a tudatalatti, az elfojtások barlang-világa táplálja; költészete sokkal inkább egy lelki állapot, mint egységes szemlélet kifejezése. Ezért volna merész túlzás a kötetben egyetemes filozófiai magatartás körvonalait fölfedezni. Mégis, a *Kunyó, füsttel* valami egyetemes peszsimizmust áraszt. Ahogy a tárgyak, amelyek Darázs gyermeki képzetében szoros rokonságban állnak vagy éppen egymás sorsát öltik fel, szerepük börtönből hasztalan iparkodnak kitörni, minden létező tragikumát példázzák.

*Nöl a fű, magja kél — jaj, a
csillagoknak,
Mint komor csontvázak, meztelen
ragyognak;
Csillogó temető a végtelen égen,
Nagy arany koponyák a kék semmi-
ségben.*

A *Kunyó, füsttel*-t olvasva úgy érezzük, hogy az egyes versek az ú. n. automatikus írásmóddal, az ellenőrző tudat kikapcsolásával keletkeztek. Csak így fordulhat elő, hogy Darázs elindít egy témát, majd a fonalat elejti és bő képzavarok után úgy fejezi be a verset, hogy a végének úgyszólván semmi köze az elejéhez. Néha egyes részekre terjed a zavar, néha egész versekre, mint pl. a *Daloló fa* és a *Halhatatlanok*. Az utóbbi ragyogó kezdő sorait: „Én láttam, mint egy föbelőtt — Szőkevényt, eldőlni az időt“ zeneileg is sántító zagyvaságok nyomják agyon. Ami a ritmushibákat illeti, egyet, kettőt szóba se hoznánk ilyen vérbeli tehetséget bírálva, mint Darázs. Azonban az a rengeteg döccenő állandóan megszakítja a transzot, amelybe a költőnek olvasóját ejtenie kell s amely nélkül lehetetlen verset élvezni.

De Darázs Endrét így kell elfogadnunk, ahogy van: csaknem páratlan érenyeivel és párját ritkító baklövésével együtt.

RÁBA GYÖRGY

ANTHOLÓGIA HUMANA — ÖTEZER ÉV BÖLCSESSÉGE

Szerkesztette Hamvas Béla.

Egyetemi Nyomda.

Antológiák arra valók, — ha egyáltalán valók valamire, — hogy a pénztelen vagy idegen nyelveket nem ismerő olvasónak olcsó, kényelmes, hazai nyelven írott könyv alakjában adják kezébe azokat a műveket, amelyekhez egyébként nem juthatna hozzá. Ez természetesen eszményi eset, iskolapélda — a valóságban azok a könyvek szükségszerűen magukon viselik a bölcs szerkesztő ízlésé-

nek nyomát, aki az irodalmat összevagdossa, köríti, táplálja és laikus legyen a talpán, aki ezek után is az eredeti készítménynek kijáró áhitatos remegéssel nyúl ehhez a különös szellemi táplálékhoz. Ennyit az irodalmi antológiákról — mit mondhatunk ilyen szempontból a filozófiai antológiákról? Lírai vers, novella, önálló egész, s ha a szerkesztő néhány soros tájékoztató jegyzettel felvilágosítja az olvasót a szerző történelmi és irodalomtörténeti helyéről, a novella vagy vers hiánytalan megértése már csak az olvasón múlik. Filozófiai antológiában azonban gyökeresen más a helyzet: a *Discours de la Méthode* vagy a kanti prolegomenák néhány híres oldalától eltekintve nem igen találunk a filozófiai irodalomban olyan számottevő, összefüggéseiben is megérthető teljes gondolatmenetet, amely néhány, antológia-méretre szabott oldalon elérne. Kétségtelen tehát, hogy, ha valaki filozófiai antológiát szerkeszt, minden más antológiaszerkesztőnél erősebben nyírbálja meg az eredeti gondolatokat és formálja az egész könyvet a saját képére, — igaz, hogy valószínűleg éppen azért szerkeszt filozófiai antológiát, hogy ezt megtehesse. Mindez megmagyarázza, hogy miért nem adhat Hamvas Béla olyan filozófiailag pontos Kant-fordítást, hogy szerkesztői ollója nyomán a szavak mögött ne Hamvas Bélát halljuk; innén van az, hogy Aristoteles ebben a kötetben nem Aristoteles, hanem Hamvas Béla és Spinoza kivételesen nem Spinoza, hanem szintén Hamvas Béla. Mindebből az is érthető, hogy miért kell gondosan foglalkozni a könyv bevezetőjével, amely az antológiaközönség számára talán csak lírai emelkedettségű hangulati bevezető, az eredeti művekhez szokott olvasó előtt azonban nyugtalanító élességgel tárja fel azt a gondolatvilágot, amely a szerkesztési szempontokat adta.

A fentiek közül valamit mindenesetre helyesbíteniünk kell: a szerkesztő, mint már a könyv címe is mutatja, nem filozófiai antológiát akart adni, hanem a „bölcesség” antológiáját, és ez, úgy lát-szik, egészen más. Nem gondolkodásra

akar serkenteni, nem filozófiai összefüggéseket akar feltárni: „meditációs objektumokat” akar adni; amelyek a jámbor olvasót a „bölcesség”-hez, a „tudatosan megtisztított életrendhez” segítik el. A meditációs objektumok pedig — így lehetne közkeletű tudományos terminológiára fordítani Hamvas Béla líráját — olyan mondatok (esetleg műtárgyak stb.) amelyek köré az olvasó vagy a szemlélő szabad asszociációk útján kizárólag intuitív megalapozott gondolatrendszer tud kikristályosítani, a megfelelő hangulati velejárókkal együtt. Ahhoz természetesen, hogy mindezt Hamvas Béla-i módon és fokon üzhesse az olvasó (akinek számára ez a könyv a „bölcesség első elemi osztályának tankönyve”) a ráció és a praktikum tudatos félredobására, misztikus beállítottságra, panteisztikus vagy inkább panpszihisztikus elméleti velleitásokra van szükség. Ennyit a dolog ismeretelméleti oldaláról.

Valódi összefüggéseiben és jelentőségében csak akkor látható ez a „megbölcsülés” (a szó nem Hamvas Béláé, hanem — *veniam verbo* — a miénk), ha megvizsgáljuk történelemszemléleti alapjait és gyakorlati célját. Ezt is megtaláljuk az előszóban.

Azt hisszük, nem érdemes szembeszegezni a történelemkutatás vagy a tudománytörténet komoly érveit Hamvas Béla megállapításaival: (hogy t. i. haladás nincs, a haladásnak legalábbis nincs semmi külső jele), hogy az emberiség története: háborúk, hódítások, nyomor, stb. az „átkozott” történet és fölötte alatta vagy mögötte, mindenesetre tőle teljesen függetlenül lebeg az igazi történet, az „áldott”, a műalkotások, a gondolkodás, az „emberré válás” története. Az „áldott” történetben van ugyan haladás, de ez sem valami kézenfekvő hétköznapi, földhözkött fejlődés, hanem „porhanyósabbá válás”, megfoghatatlan „érés”. Mondottuk, a modern történelemtudomány ilyen megfontolásokra már nem is válaszol. Kézenfekvő, hogy hogyan kapcsolódik a fent leírt meditációs technika ehhez a kultúrfilozófiához: az olvasó a meditáció útján kikapcsolódik a valóság-

ból, az „átkozott” történelemből és mintegy misztikus egyesülésben részesévé válik a felszín mögött lejátszódó, valódi „áldott” történésnek.

Érdekes, hogy hogyan illeszkedik ebbe a vulgárisan dualitikus szemléletbe a medítálásra serkentő könyv gyakorlati célja. Két ékesszóló idézet sokmindent megmagyaráz. „A könyv arra való, hogy az embert meggyőzze: életének erőt nemcsak az érvényesülés, a megélhetés, a gazdagodás, a gyönyörszerzés külső szempontjai köré lehet csoportosítani, hanem belső középpont köré is...” Valamivel lejjebb pedig: „Aki természetes restségét le tudja győzni, néhány mondatot felír és állandóan zsebében hordja, kiadásainak és bevételeinek jegyzéke előtt, jegyzeteinek első lapján, mialatt valamely hivatalban izléstelen emberek között félórát várni kénytelen, jegyzeteit nézegeti és azon tündöklik, hogy: Ami fenn van, ugyanaz mint ami lenn van”. „Ennek az életgyakorlatnak bevezetése... az ember valódi életét — a felszínen levő átkozott élet alatt levő áldott életét — megerősíti”.

Mit jelent mindez magyarul?

Műveletlen vagy? — kérdi a sorok mögött a szerkesztő az olvasótól, — se-baj, hiszen a fejlődés úgyis megfogható. Igen, magyarázatokat keresni nem lehet, nem is szabad; tündöklik csak el egy apokrif irat valamely mondatán, amelyet, ime, olcsón rendelkezésedre bocsájtok és nyugodj szépen bele. Tehetségtelennek érzed magad? Ne törődj vele, ne keress megfelelő munkaterületet a magad számára: szép, mondvacsinált mélységekbe menekülhetsz — kiadásaid és bevételeid jegyzékét persze csak hadd benne a kis noteszbe, mert az hasznos. Végül, de nem utolsó sorban: nem tetszik neked az a forradalmi átalakulás, amely társadalmunka megújítja? Szövegösszefüggésük-től, történelmi perspektívájuktól megfosztott Spinoza és Montesquieu idézetek taplálják majd értetlen kispolgári zsörtölődéseidet.

Komoly filozófiai igényei, persze, sem az előszónak, sem az antológiai résznek nincsenek. Az egzisztencializmus a maga

elfogadhatatlanságában is komoly, tudományos igényű, imponáló filozófiai rendszer — a könyben azonban az egzisztencializmusnak is csupán fölvizezett, alig felismerhető nyomaival találkozunk. A Kerényi-féle vallástörténettel, a német szellemtörténeti iskola kultúrfilozófiájával lehet és érdemes, sőt kell is vitába szállni — felszíni egyezéseken kívül azonban mi köze van ennek a könyvnek ezekhez az egységes, jól kidolgozott tudományos módszerekhez?

Minderről nem is írtunk volna ilyen hosszan, ha nem volna félős, hogy ez a könyv annak a félművelt, kispolgári rétegnek egyes egyedeinél, amelynek szem-melláthatóan szánták, eléri bénító és kasztráló hatását.

Magáról az antológiai részről ezek után nem is érdemes túlságos részletességgel beszámolni. Laotse-től Valéry-ig idéz filozófusokat, költőket, aforizma- és anekdótagyűjteményeket; főképpen a szintelenebb, „hangulatos” részeket persze, hátul a jegyzetekben egy-egy oda-vetett évszámmal és könnyedén kezelt szuperlatívusszal „megvilágítva” a szöveget. (Például: Seneca „a legnagyobb római prózáíró”; Leonardo da Vinci a „legteljesebb renaissance ember”; Rousseau, meglepetésszerűen „költő és gondolkodó” stb.)

Azt hisszük, a magyar könyvkiadás, különösen pedig az Egyetemi Nyomda méltóbban teljesítené hivatását, ha Bölcsesség-antológiák helyett a filozófusok eredeti műveinek jó, olcsó, komoly magyarázatokkal ellátott kiadásaival szolgálná a közönség művelődési vágyát.

HERNADI JÓZSEF

A BETŰÖNTÖK DIADALA.

Benjámín László versei.

Népszava kiadás, 1946.

Különös, hogy éppen Benjámín László kötete nyomán világosodtak elénk élesen és érdesen megfogalmazva az irodalomszemlélet aktuális ellentétei. Különös, hogy éppen e félszáz vers bevezetésében

olvassuk azt a kategórikus megállapítást, hogy: „Minden írásmű annyit veszít a súlyából, amennyit elhallgat a társadalmi valóságról” és nem kevésbé különös, hogy a kötet egyik bírálója, talán nem is annyira a költőnek, mint inkább a bevezető írójának szegzi — nem kevésbé kategórikusan — azt az óvatosan körülfogalmazott axiómát, hogy „A politikai költészet... nem költészet”. Különös mindez, mégpedig azért, mivel Benjámín László költészete költői és emberi (ha tetszik, politikai) tisztaságánál fogva inkább az ellentétek egymáshoz békítésére alkalmas, nem pedig polarizációra. Ezeknek a verseknek az értéke nem feltétlenül szociális mondanivalói révén teljesedett ki, máfelől viszont félreérthetetlen tendenciái sem ronthatnak művészi rangján.

Benjámín László hangja nem gyökere-sen eredeti. Akik figyelemmel kísérték az elmúlt 15 év irodalmát, nyilván számon tartották azt a rokonszenves hangot, amely fiatal szocialista költőnk verseiben vált otthonos csengésűvé. József Attila költészete bővölte maga után ezt az írócsoprotot, ő tárhatott eléjük olyan perspektívát, amelynek betöltése izgalmasabb feladatnak tetszett, mint a Nyugatot nagy költőnemenzdekének útján haladni. Modoruk sokban rokon József Attiláéval, de egy-egy szélesebb mozdulatuk már a hirhedt Villon-átköltésekre emlékeztet. Szociális fűtöttségük és megvesztegető formai rátermettségük, hetykén kitért igazságaik s némi sektáriánus öntudatuk népszerűvé tette ezeket az osztályuktól nemesen elrugaskodott, osztályukkal szembe fordult fiatalokat még a polgárság körében is. Ehhez a körhöz tartozik Benjámín László. Izléssel párosult tehetsége megővja őt magatartásának lehetséges szélsőségeitől; a könnyed, érzélgős pózolásból, exhibicionista ömlengéstől éppúgy, mint egy esetleges álheroizmustól.

Igazságait nem lágyfogású absztrakciókból formálja. A valóság hívőjének vallja magát s ez a hit nem csupán vi-

lágnezeti elkötelezettséget jelent nála, hanem szervezetének vizuális beállítottságát a valóságnak szinte anyagszerűen konkrét értelmezésére. Éles képei, peszsimisztikus hasonlatai, markáns jelzői némi naturalizáló hajlamra vallanak, de ilyenyszerű szöfűzéseit, mint „püffedt hegyek”, „a jog... csirázik”, „hóhér torz fia” üdén ellensúlyozza egy-egy tóthárpádiasan duruzsoló hasonlata mint pl. „begóniák pirulnak... szerelmes, tömzsi kisdíákok”, vagy a „képzelet... nyurga kamasz”, — ki az esztelen valóság mellett inaskodik. Hasonlatainak, jelzőinek harmóniába olvadó ellentétei Benjámín László egész költői habitusát szimbólizálják. Verseinek „öszinte és „kerek” tük-réből nemcsak egy szocialista költő arca néz felénk, hanem egy formaművész csengő rímekre, „lomha jámbusok”-ra rebbenő derűs tekintete is. És amit elméletben nehezen tudunk összebékíteni: a vaskos forradalmi mondanivalót a karcsú formai játékok szeretetével, Benjámín azt szinte hiánytalanul és hibátlanul békíti össze a gyakorlatban. Így lép elénk gyakran a szociális tartalom „dekadens”, „polgári” köntösben, anélkül hogy ez az izléscsiklandozó diszharmónia esztétikailag zavaróan hatna. Virtuóz rimjátékai (pl. Harang), töretlenül lejtő tóthárpádi alexandrinusai (pl. A valóság előtt) a formának olykor már inyenc élvezőjére vallanak. S ez nem pusztán zenei fogékonyság nála, hanem fojtottabb, alkati impresszionizmusának feltörése. Bármennyire rajong is azonban a formai ügyeskedésekért, tapintatosan ügyel arra, hogy mondanivalójának integritását megőrizze a formával szemben.

Benjámín politikusan — szociális beállítottságú költő, akinek egyéniségét seholsem szűrkíti meg dogmává sűrűsödött, vagy vulgarizált tendencia. Megőrzi költői szuverénitását s azok a helyek, ahol „önmagával” kerül ellentmondásba, mint pl. „nincs való világ, csak ronda sűrű látszat” vagy „esztelen valóság” csak emberi és művészi hitelét fémjelzik.

PANDY PAL

„MISZTÓTFALUSI“ KÖNYVNAPI KÖNYVEI:

Kovács Imre: A néma forradalom.

A hosszú esztendőkön át indexen szerepelt sokat emlegetett mű új kiadása. Dokumentum ez a mű az elmúlt évtizedek történetéhez.

Könyvnapon fűzve . . . 14.—

Könyvnap után fűzve . . 20.—

Süss föl nap!

Dajkarímtól balladáig, találós kérdéstől drámai erejű népmeséig benne vannak ebben a hatalmas könyvben népköltészetünk kincsesládájának legértékesebb gyöngyszemei. Nevelők és szülők számára egyaránt nélkülözhetetlen kézikönyv. 640 lap.

Könyvnapon fűzve . . 20.—, kötve 30.—

Könyvnap után fűzve . 40.—, kötve 50.—

Hamvas Béla—Kemény Katalin: Forradalom a művészetben.

Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon.

Korunk szellemi életében a zene után most a képzőművészet kérdései élezködnek ki a végsőkig. Hamvas Bélának könyve döntő jelentőségű ezekben a vitákban, mert hozzá hasonló, átfogó kritikai mű magyar nyelven még nem jelent meg.

Könyvnapon fűzve . . . 8.—

Könyvnap után fűzve . . 12.—

UJDONSÁGOK:

Gulyás Gábor: Dióverés. Versek.

Kovács Imre: Agrárpolitikai feladatok.

Moldvay Győző: Magam körül. Versek.

Németh László: Eklézsia megkövetés. Dráma.

Örvös Lajos: A szegénység dícsérete. Versek.

MISZTÓTFALUSI KÖNYVESBOLT Budapest, IV., Semmelweis-utca 1.

NAGYVILÁG

a világ szellemi életének tükre.

Kiadó: Cserépfalvy Imre Budapest, Váci-utca 12. — Szerkeszti: Gereblyés László.

Könyvnapra megjelent:

Rába György: Búvár című verskötete.

Hungária kiadás. Ára 8.— Ft.

Vidor Miklós: Határon című verskötete

, Officina kiadás. Ára 10.— Ft.